

NRADNA IN UNIVERZITETNA KNJIZNICA

DS 94 051

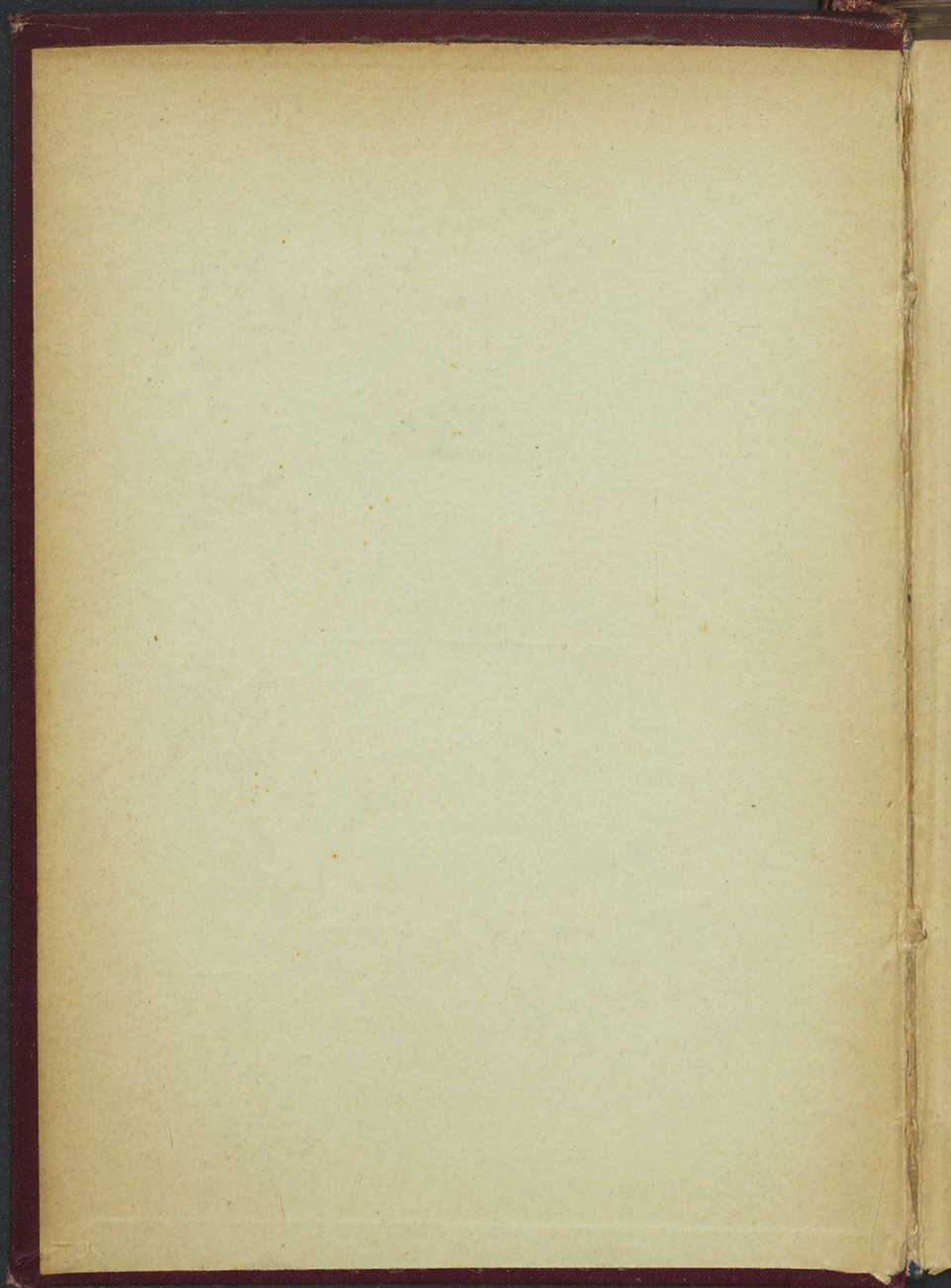
/2

COBISS O

2.

JOSIP JURČIČ

JOSIPA JURČIČA

ZBRANI SPISI.

UREDIL
FR. LEVEC.

II. ZVEZEK:
PRIPOVEDNI SPISI.

==== Tretji natisk. ====

V LJUBLJANI, 1908.

NATISNILA IN ZALOŽILA „NARODNA TISKARNA“.

JURČIČEVIH
ZBRANIH SPISOV II. ZVEZEK:
PRIPovedNI SPISI.

VSEBINA: JURI KOZJAK. — SPOMINI NA DEDA. — JESENSKO NOČ
MED SLOVENSKIMI POLHARJI. — SPOMINI STAREGA
SLOVENCA, FRANCOŠKEGA VOJŠČAKA.

==== Tretji natisk. ====

V LJUBLJANI, 1908.

NATISNILA IN ZALOŽILA „NARODNA TISKARNA“.

C94051

94051

D 1799/1948

KAZALO.

- I. **Juri Kozjak, slovenski janičar.** Povest iz petnajstega stoletja domače zgodovine. (Na svetlo dala „družba sv. Mohorja“, 1864) 9
- II. **Spomini na deda.** Pravlјice in povesti iz slovenskega naroda. („Novice“, 1863) . 147
- III. **Jesensko noč med slovenskimi polharji.** Črtice iz življenja našega naroda. („Slovenski Glasnik“, 1864) 189
- IV. **Spomini starega Slovenca ali črtice iz mojega življenja.** Spisal Andrej P a j k, bivši avstrijski in francoski vojščak, bojni ujetnik na Francoskem in Ruskem ob Napoleonovem času. („Slovenske Večernice“, 1865) 213

I.

Juri Kozjak, slovenski janičar.

Povest iz petnajstega stoletja
domače zgodovine.

Prvo poglavje.

Gorjé, kdor nima doma,
Kdor ni nikjer sam svoj gospod.
S. Jenko.

Bili so pri nas na Slovenskem nekdam drugi in drugačni časi. Ko bi bilo mogoče, da pride kdo naših pradedov z onega sveta, težko bi spoznal izpremenjenih vnukov in svoje domovine. Ne mislimo pa samo tiste premembe, ki jo še dandanašnji stari očetje z zapečka pripovedujejo in tožijo, da se je nas napuh poprijel, da se mi oblačimo v tanka, mehka oblačila, naši očetje pa in naše matere so nosili in nosili sirovo prtenino domače preje in domačega kroja: — temveč menimo le izpremembo splošnega življenja vsega ljudstva.

Gospoda po gradovih, zidanih visoko po gorah in gričih in trdno na skalo postavljenih, je imela največjo oblast. Kmet ji je bil bolj hlapec ko prost človek. Nevednost je bila doma pri gospodu in tlačanu, pri bogatinu in beraču. Kjer je pa nevednost, tam je mnogo neumnosti, prazne vere in

vraž. Zato se bere v starih listinah, da so v prejšnjih časih marsikatero grše babše, ker so menili, da je čarovnica, posadili na gorečo grmado in jo živo sežgali.

In koliko so zlasti naše slovenske dežele prebile od Turkov! Skoro čuditi se moramo, da so še take ostale. Svoje pradede pa moramo spoštovati, da so nam ohranili deželo in rod.

In kje so današnji dan gradovi, nekdanj sovražnikom trepet in strah? Le razvaline še vidimo na gorah, le mali ostanki nam pričajo, da so nekdanj bili, in živo pripovedujejo, da človek malo malo časa potuje tod; posamezni človek mine, rod ostane. Le še v pravljicah in pripovedkah žive med nami vitezi, ki so delali nekdanj za dom s krepko desnico.

Izmed mnogih razvalin po dolenjem Kranjskem je znamenit grad Kozják, kolikor se ga ni še sesulo. V petnajstem stoletju je stal grad še trden, kakor bi bil zidan za večnost. Ponosno so moleli okrogli stolpi na hribu proti nebu, naznanjevaje od daleč vsakemu, da tu noter ne pride nihče, kogar gospodar noče sam rad sprejeti. Obzidje, zidano po umetni roki, je stalo nepredrtno kakor stara skala.

Kakor grad so bili tudi njegovi stanovalci silni, mogočni gospodje. Ohranili so bili svoje pre-

prosto slovensko ime — Kozjak, ki je v rodovini segalo daleč nazaj v nepomnljive čase slovenske zgodovine tudi potem, ko so večidel vsi prosti domačini morali umekniti se tujim plemenitašem iz Nemške in Laške. Kozjaki so bili tedaj plemenita rodovina slovenska, kakršnih je zdaj, žalibog, čisto malo pri nas, ker so še tiste pomrle, kar smo jih imeli nekdanj, kakor postavimo ravno letá.

Na drugem hribu, ne daleč od Kozjaka, je stal drugi grad — Šumbreg. Neka pravljica pripoveduje, da sta bila zidarja, ki sta zidala ta dva gradova, brata, in da sta zidala obenem. Ker sta imela oba samo eno kladivo, je moral tedaj prvi kamenje vtikati, kadar ga je drugi tolkel.

Pred kakimi štiristo leti sta živela dva brata Kozjaka, Marko in Peter.

Marko, starejši brat, mož blizu štiridesetih let, je bil gospodar rodovinskega gradu in nekaj drugih posestev, ki so bile Kozjaškega imena in lasti. Bil je mož zastaven na telesu, krepke roke, pa tudi blagega srca, — dobra duša. Ubogim kmetom ni bil noben graščak boljši oče, ko Marko Kozjak. Ko je bil komaj otročja leta prerastel, ga je poslal oče na Nemško, da bi se izuril v tedanji vedi, edino imenitni in veljavni, — v orožju. Mladenič se je bil večkrat izkazal hrabrega junaka; v marsikaterem boju na tujem se je razvila gibčnost njegovega duha in telesa. In ko mu doma oče umrje nanagloma

in ga pokličejo na dom, da bi prevzel posestva po očetu, so ga odpustili s pohvalo iz cesarske vojske.

Doma so mladega viteza častili in ljubili vsi pošteni sosedge. Seznanil se je bil kmalu potem, ko je prišel na dom, s sosedovo devico, hčerjo Šumbregovo, in jo je tudi v zakon vzel. Toda Bog mu ni dal dolge zakonske sreče: žena mu umrje že pri prvem porodu, zapustivši mu edinega sina — Jurja. Da bi se bil Marko Kozjak vdrugič ženil, tega ni bilo misliti; ljubil je rajno svojo ženo preveč, morda toliko bolj, ker jo je imel le malo časa. Torej si nameni vso skrb in ljubezen le temu posvetiti, da bi svojega sinčka Jurja, ki ga je živo spominjal rajne žene, zredil za dobrega kristjana in dobrega državljana.

Za meč ni prijel drugekrati, samo kadar so Turki prestopili v razbojnih četah meje slovenske dežele, kar se je tačas skoro leto za letom godilo. Kadar pa je pritiskal Turek, tačas je Marko Kozjak radovoljno zbral in oborožil svoje hlapce in kmete in pomogel deželi, kar je bilo njemu moči. Ko so se pa Turki ali s pobitimi črepinjami, ali pa siti ropanja, požiganja in krvi, vrnili spet na Turško, se je umeknil tudi on v svoje ozidje nazaj; ljudstvu pa je pomagal, da je zapaljena in razdrta domovja zopet postavilo, in na vse moči celil rane, ki so jih v neprestanem boju Turki bili Kranjcem.

Ves drugačen mož je bil njegov brat Peter Kozjak. — Ker je bil drugi sin, mlajši od Marka, ga je odmenil oče za duhovski stan. Bil je tudi slabe postave, za orožje tedaj čisto nesposoben. Že v mladih letih je bil potuhnjen, zvit in poreden; in ko mu je še mati odmrla, starejši brat pa odšel na Nemško v vojno: izpridilo se je še tisto dobro na njem, kar ga je imel po naravi. Ker ga je oče odstavljaj in se malo pečal zanj, so ga odstavljali tudi drugi; celo posli so ga zamétali. Zato pa se mladi gospodič ni bližal nobenemu človeku; vsakega je sovražil, ker je menil — nekoliko res po pravici — da ga vse sovraži. Pečal se že otrok ni z ljudmi, le gosi je preganjal po očetovem dvoru in s palico živali pobijal. Tako se je mlado, zanemarjeno srce navzelo tudi neusmiljenosti. Kar pa se mlademu človeku vsadi, to pri starem obrodi.

Ne glede na nagnenje in poklic, ne na svetost duhovskega stanu, pošlje oče Petra v klošter v bližnjo Zatičino, češ, da bode le preskrbljen za legak kruh, drugo se bode že samo naredilo, kar je menihu treba. Pa samo se le kaj slabega naredi. Mladenič je bil sicer dobre glave, bistrega razuma, pa bil je tudi v kloštru sam svoj in trmoglav; ni se hotel tega učiti, kar so mu velevali. Tudi molitev mu je bila malo povšeči, odtegoval se je menihom in vsakemu povelju. Precej so videli, da iz njega ne bode dobrega duhovnika. Pa opat je izprvega

zavoljo očeta potrpeval ž njim, misleč, da se še popravi; ko pa je ostal zmerom tisti potuhnjeni Peter, ga pošljejo iz kloštra očetu domov.

Kaj je hotel oče ž njim? Do meča ni kazal Peter nobenega veselja in tudi ni bil za to, ker mu je bil Bog že od mladih kolen noge malo na vnanjo stran izkrivil, veliko glavo pa na kratek vrat in široka pleča z vzvišeno grbo postavil. Meniška kuta bi bila morda te pohabe pokrila, tako je mislil oče Petrov, ali železni oklep bi se ga ne bil dobro oklenil in prijel. Odloči mu torej oče izbo v zadnjem kotu gradu, kjer so bile hranjene stare pisane bukve. In ker Peter ni imel drugega dela, je jel stare bukve premišljevati in brati, delo, ki nekdanj ni bilo tako lahko kakor zdaj, ko imamo na papir tiskane knjige.

Kmalu potem umrje stari Kozjak. V poslednji oporoki zapiše večidel svojih lastnij starejšemu sinu Marku, ki je bil z doma, nekoliko pa mlademu sorodniku Ludoviku Kozjaku. Peter ni dobil nič drugega, kakor dober kot, to je stanovanje in vso oskrbo do smrti pri bratu Marku.

Ko bi bil oče prepustil sinu Petru kako lastnijo, ne bi se bil leta veliko zmenil zanjo; prodal bi jo bil morda, kakor Ezav Jakobu prvenstvo, za torilo leče. Zdaj pa ga je grizlo to, ker je videl, da mora povsod zadnji biti in le še bolj mu je srce zatemnelo. V resnici mu ni bilo nobene sile. Skrbi ni

imel nobene; varno, po tujih rokah hranjeno stanovanje mu je dajal brat Marko, poklican z Nemškega. Ali gospod Peter si je bil v glavo vtisnil, da mora biti sam svoj gospod; in s svojo učenostjo je menil, da bere v razstavi in razvrstitvi nebeških zvezd, da kdaj še obogati in sam svoj postane.

Srca, ki ima že druge pregreške na sebi, se prime kaj rada lakomnost posvetnega blaga. Vse te misli in želje pa so se rodile v sredi Petrovega srca; nikomur jih ni povedal, le stenam svoje izbe. Bile bi zakopane in svet ne bi bil nikdar znal zanje, ko bi jih ne bil Peter pozneje očitno pokazal.

Drugo poglavje.

Ti štibalarski tatjé,
Hujši so kakor volcǣ.

Nar. pesen.

Kakih petdeset let poprej, preden se je pričela naša povest, so prišli cigani v naše kraje. Popred niso bili znani tod po Evropi in še današnji dan ne vemo za gotovo, odkod so izprvega prišli. Zgodopisci tedanjih časov pripovedujejo, da je tuj narod v Evropo priromal — rjave kože, neznane noše in tujega jezika. Ti čudni ljudje so se izdajali za kristjane, rekši, da prihajajo iz Egipta. Imeli so morda izprva tudi svoje kralje. Kmalu pa so se razšli v drhalih po vseh evropejskih deželah, kjer so si skoro povsod prebivalce razdražili zavoljo svojega lenega pohajkovanja in pa še bolj zavoljo tega, ker so preradi tega ali onega osleparili in le slabo ločili, kaj je moje, kaj tvoje.

Bilo je poletnega večera. Solnce je bilo komaj še za dve pedi visoko. Pod gradom Kozjakom v grmičju si je bila postavila ciganska drhal šotore. Umazane rjuhe so bile pretegnjene po zakajenih

slemenih, iz palic napravljenih. Pred šotorom so kurili ogenj. Velik kotel je visel nad plamenom in mlad kuštrav cigan je mešal po njem z leseno kuhalnico. Na ražnju je obračala napol osmojeno četrtn ukradenega kozla mala ciganka črnih velikih oči. Večidel so šli cigani po brnjavi in goljufiji v bližnje vasi; le malo jih je bilo v šotoru. Vračali pa so se vedno bolj z nabranim brešnom: s slanino, maslom in drugo ropotijo.

Glavar tega krdela, velik suh cigan, s svetlimi očmi, se dvigne naposled, pokliče mladega kuštravega fantina, ki je kuhal, in oba koračita mimo koščatih konj in oslov, ki so po navadi ciganom tovore prenašali iz kraja v kraj, od vasi do vasi.

„Slušaj, dečko!“ pravi cigan mlajšemu. „Doboš si danes lahko dobrega konja, tu gori v gradu. Uren bodi, jaz ti pomagam. Hlapce bo tvoja mati premotila, ti odvežeš konja, prvega pri vratih, vranje barve in ga odpelješ do velikih vrat, tam te čakam jaz, vse drugo bom storil potlej sam.“

„Bodem, oče! In konj bo moj, si rekel!“ odgovori mladi.

„Ti ga boš jezdil. Jutri gremo čez mejo, nihče ga ne bo videl v naših rokah. Kadar pridemo čez mejo, ga lahko prodamo.“

Na poslednjo misel je hotel mladi ciganič nekaj ugovarjati, vendar osorni pogled starejšega ga utiši na mah.

Oba gresta tiho navzgor po grajskem potu. Ko pa storita ovinek, da bi ju bil mogel grajski vratar s svojega stražišča videti, se ogneta v stran. Dospeta do ozidja. Dolgin, mlajšemu oče, se pripogne, sin mu skobaca na hrbet, odtod na rame. Potem se dolgin počasi spne s svojim živim tovorom pokonci ob zidu.

„Dosežeš?“ vpraša stari.

„Manjka za pol komolca,“ odgovori fante in spenja roke, da bi se vrhu zida poprijel in gori splezal. Ciganski oče se postavi še bolj tik zida, stopa na prste in daljša rame, kakor more. Zmerom pa so bile sinu roke za pedenj prekratke. Stari cigan kolne med zobmi in strese nejevoljen sina raz sebe. Iz kamenov, ki so odkrhnjeni od zida ali strehe ležali okrog ozidja, si napravita podlogo. Oče stopi nanjo in kmalu je klečal mladi cigan na zidu.

„Vidiš konjski hlev?“ vpraša oče odzdočaj.

„Vidim, in mater vidim na dvorišču,“ odgovori maček ciganski na zidu.

„Hoj! Glej, da mi izvedeš tiho konja iz hleva in ga priženeš ob zidu do vrat; ako ne, varuj se me! Jaz te počakam pri vratih.“

Tako je govoril šepetaje dolgin svojemu sinu na zid. Ta pa ni poslušal do kraja očetovih besed. Naglo ga je zmanjkalo z zida v dvorišče.

Medtem so se zbrali grajski hlapci konec konjskega hleva okoli stare ciganke. Drug drugega so sklicali in našlo se jih je veliko okrog babure, stare ciganke, ki je vedela mnogo povedati.

„Odkod ste pa, vi cigani?“ jo vpraša prvi hlapec.

„Daleč semkaj smo prišli iz egiptovske dežele,“ — govori ciganka, po strani se pa skrivaj proti hlevu ozira, — „iz egiptovske dežele; veste, kje je to?“

„Nu, slišal sem o njej v pridigi,“ pravi stari vojni hlapec Ožbe. „Na Nemškem sem bil marsikje; tudi zdolaj na Hrovaško in na Češko smo šli z mečem — še z rajnim gospodom, v Egiptu pa še nisem bil.“

„To mora biti za devetim morjem,“ dostavi tretji hlapec.

„Res je,“ pravi zopet ciganka. „Sv. Jožef in Marija sta potovala z otrokom Jezusom v Egipt. To ste slišali. Mi cigani, — ne mi — naši očetje niso hoteli sprejeti Jezusa in Marije, in zato moramo sedem let romati po vsem svetu, vse križem, ljubi prijatelji, za kazen romati!“

„Sedem let, pravite?“ se oglasi hlapec. „Tedaj vas treba zapoditi s palico; zakaj pa že romate, odkar imam jaz zobe v čeljustih?“

Na to vstane grohot in smeh na dvorišču.

„Stoj, ljubi moj prijatelj! Meniš, da bi mi ne šli radi domov, ko bi mogli? Pa zavirajo nas zadržki mnogovrstni; kaj ti pravim, prijatelj, ti bi me ne mogel razumeti.“

„Glej, glej!“ odgovori peti hlapec, „ali meniš, da bi tudi ti znala kaj, kar mi ne bi? Morda celo, kakor naš gospod Peter,“ — pri tej besedi se ozre, ali ga ni kdo čul, — „naš gospod Peter, ki zna brati in se na zvezde ume?“

„Daj mi dlan, prijatelj moj, in povem ti, kaj se ti je zgodilo in kaj se ti še bo!“

„Prijatelj nisem tvoj, starka! Nekaj bi ti pa dal, ko bi mi povedela, kaj bo z menoj. Kje pa poznaš, kje?“ Rekši ji pomoli dlan.

„Potrpi, potrpi! Ti si bil dvakrat v smrtni nevarnosti, še v tretje boš; to se pa ne bere, ali jo prebiješ. Pač, nemara da jo boš. Enkrat si se mislil ženiti, pa ti niso pripustili. Ženil se pa boš čez leto in dan in mlado vdovo vzel,“ prerokuje ciganka.

„Ti gotovo po metli hodiš na Klek. Vse ti ugame, baba.“ Tako vzklikne hlapec in vsi na enkrat hote zvedeti prihodnje svoje usode.

Ciganka si izmišlja, laže in jim prerokuje za vrstjo. Dobro pazi, da bi ne zinila nobene, ki bi vsakemu ne bila za silo prav obrnjena. Kozjaški hlapci so strmé menili, da imajo zlodejko s Kleka pri sebi, zakaj vsak je mislil in trdil, da mu je skoro vse po pravici in resnici razodela.

Ko so se hlapci razmišljeni s ciganko pogovarjali, pride graščak gospod Marko Kozjak na drugi konec dvorišča. Videč, da so se hlapci v drhal zbrali, hoče zvedeti, kaj imajo. V ta hip pa mu naproti priteče sinček, šestletni Juri, in govori: „Oče, pojte gledat, pojte! Tuj hlapec je našega vranca odpel in ga žene venkaj. Jaz sem mu rekel, naj ga pusti, pa me je hudo pogledal in hotel me je prijeti. Pojdite!“

Rekši vleče deček gospoda k vratom. Tu zagleda Marko ciganskega fantina, kako si prizadeva splezati na njegovega najlepšega konja.

Jeza zgrabi graščaka, ko vidi, da se mu človek predrzne o belem dnevu njegovo najljubše blago iz zaprtega hleva ukrasti. Na skok je bil pri tatovu.

„Kaj boš!“ zagrmí mlademu ciganu na uho, da mu pretrese strah vse ude od pete do glave in se z mesta ne gane. „Kaj imaš tu? Odkod si se pri-tepel?“ in gospod Marko ga z vso močjo z debelo palico mahne, da cigana kri zalije, in da se zgrne na tla. Konj zdirja na dvor. Hlapci priteko na krik malega cigana; skozi velika vrata pa stopi dolgin, stari cigan. Grozovito pogleda vse pričujoče, pobere krvavega omedlelega cigana in ga odnese. Na vratih se obrne in glasno izpregovori: „Le ogledi me, grad in ti, gospod njegov! Ako se mojemu sinu ne zaceli rana, ki si mu jo naredil, pomnil me bodeš!“ — Zatem naglo odide. Tudi ciganka je

izginila. Hlapcev se ni nobeden upal geniti. To ni bil človek — so menili — ki je tako prišel, ko bi ga bil iz klobuka iztresel. To je moral biti tisti, ki križe delamo pred njim. Gospod pa se je hudoval na hlapce: „Zakaj puščate take ljudi v grad!“

Drugi dan že ni bilo več ciganskih šotorov pod Kozjakom. Grajski so bili pozabili nanje, nikomur ni bilo mar, zakaj v tedanjem času je bil svet vsega vaje; nič posebnega se jim ni zdelo, ako je kak tepež tudi krvavo plačilo prejel.

Tretje poglavje.

Mi čvrsti Slovenci smo, gremo na boj,
Za pravdo, za dom, za cesarja:
Zakonu domačemu viteški roj,
Protivnemu — groza viharja.

Koseski.

Mladi Jurček Kozjak je stal z očetom pod košato lipo na malem vrtiču za gradom. Solnce je zahajalo. Otožno je gledal bogati gospodar tja v daljne kraje, čez modre gorice in zelene ravnice, ki so mu ležale pred očmi. Morda je mislil na svoje mlade vojske tovariše, ki so padli v bridkem boju ali pa še prebivajo v daljni deželi; morda mu je bila prišla na misel rajna žena, kajti obračal se je k sosedu, gradu Šumbregu; ali pa je premišljal, kaj bode v prihodnjosti z deželo, ki ga je rodila in vzgojila.

Iz te zamišljenosti ga prebudi modrooki sinek vprašaje: „Oče, kdaj greva v Zatičino po očeta Bernarda, ki me bo brati učil, kakor ste rekli?“

„Jutri!“ odgovori oče.

„Kaj ne, jaz pojezdim z Vami?“

„Ako boš priden,“ odgovori oče.

Pride pa v tem hipu stara hišna naznanjat gospodarju, da je vratar odprl tujemu gospodu. Precej odide gospodar gosta sprejemati in po stari navadi pogostiti. Stara služabnica pa se usede h gospodiču in jame z urnim ženskim jezikom razkladati stare pravljice in pripovedi mlademu dečku, ki ga je pestovala nekdanj in ljubila bolj, kakor da bi bil njen.

Medtem najde gospodar Marko v svojem gradu starega znanca iz mladih let, ko je bil še na vojni v nemških deželah. Nič navadnega ni bilo, da je prišel iz daljnih krajev prijatelj prijatelja obiskat. Zato se je tudi Marko Kozjak začudil, videč viteza na svojem domu. Precej ko se pozdravita in k vinu usedeta, se vname med njima govorica.

„Nikdar ne bi bil pričakoval te sreče,“ izpregovori domačin tujemu vitezu, „nikdar ne bi bil mislil, da te bom pod svojo streho gostil s svojim vinom; kaj posebnega te je moralo pripeljati v našo deželo, da si obiskal starega prijatelja. Govori tedaj, in ne boš zinil želje, da bi ti je jaz ne izpolnil, ako je v moji moči.“

„Prav sodiš, prijatelj Marko Kozjak! Nekaj posebnega me je pripeljalo v deželo. In ker sem tu, vem, da ne smem mimo prijatelja, kakor si ti, zlasti ker potreba mi je ravno tebi enakih. Toda motiš se, ako meniš, da iščem pomoči sebi; iščem pa krepkih rok cesarju,“ je rekel vitez.

„Cesarju? In kako da nabiraš ti? Sicer sam res težko grem v teh časih z doma; saj veš, Turki nas napadajo pogosto; imam mladega sina in nobenega človeka, da bi mu ga brez skrbi izročil; ako pa je cesarju treba vojakov, pridenem rad nekoliko hlapcev, postavim krdelu načelnika svojega sorodnika Ludovika, ali komu drugemu —,“ odgovori Marko.

„Stoj! Ako pa cesarju samemu gre za prostost; ako je cesar s svojo glavo v nevarnosti, menim da mu ne odrečeš svojega meča in svoje desnice.“

„Kaj praviš, oseba cesarjeva? Govori, kaj se je zgodilo?“ vpraša Marko Kozjak resnobračnega lica.

„Tedaj ne veš še ničesar? Vedel sem, da ne. Poslušaj me! Gotovo si slišal, da je grof celjski nesrečno smrt storil.“

„To sem bil zvedel.“

„Deželo Štajersko ima po njegovi smrti po vsej pravici dobiti naš cesar Friderik III., že zavoljo tega, ker je cesar, ko že ne bi imel druge pravice.

Želita pa jo dobiti tudi Janez Goriški in ogrski kralj Ladislav. Da bi te prehitel, je šel Friderik prenagel in prezaupljiv, naravnost v Celje, da bi se ondukaj dal stanovom štajerskim izvoliti in priznati. Dvesto konjikov ga je spremljalo, med njimi sem bil tudi jaz. Samo Jana Vitovca, oskrbnika vdovca rajnega grofa celjskega, se je bilo cesarju bati, in

tudi jaz sem vedel, da je to zvit človek, kakor mu ni veliko mari za prav in neprav. Cesar ga torej pridobi zase, in zvita kača je obetal vse, dokler je stal pred svojim vladarjem in dokler mu je kazalo dobička. Ko pa mu ogrski kralj Ladislav več obljubi in mu žuga, da izgubi svoja imetja na Ogrskem, ako njemu po volji ne dela: omahne Vitovec, popusti cesarja in sklene celo siloma polastiti se cesarjeve osebe. Jaz in drugi smo sicer svarili vladarja, naj ne zaupa Vitovcu, ali pomagalo ni nič, on je predober, imel je potuhneža za poštenega človeka. Naenkrat pa smo čuli, da vodi Vitovec oboroženo krdelo v mesto. V naglici smo rešili cesarja v grad in zdaj ga oblega Vitovec. Mene pa je nesreča doletela, da sem prišel vas kranjskih vitezov klicat v orožje za brambo svojega vladarja. To je, prijatelj, na kratko vse, kar ti imam povedati, zakaj sem poiskal starega prijatelja v visokem njegovem gnezdu. Menim, da boš opasal ledja, ako bi bilo zadnjikrat v življenju.“

„Ako pa je tako, ne bom se branil,“ odgovori domačin.

„Povej, kdaj je čas. Kdo pa še pojde?“

„Šli so poslanci v vse avstrijske dežele iskat pomoči; s Kranjskega menda greste precej jutri. Ljubljansko mesto da 40 vojakov in mnogo vitezov je obljubilo izdatne pomoči. Kozjak, prvak svoje stare rodovine, menda ne bo zadnji med njimi?“

„Ali kako si Vitovčevemu lisičjemu očesu ušel iz Celja?“ vpraša gospodar.

„Le težko, noč mi je pomogla. In ko bi ne bilo šlo za cesarja, mojega gospoda, Bog ve, bi li bil jaz kdaj lazil skrivaj skozi vrata celjska. Le malo je manjkalo, in ujeli bi me bili čuvaji. Samo meč in noč sta me rešila in z menoj kakor upam, tudi svetlega Friderika,“ pripoveduje vitez.

„No, mi bomo že Vitovcu, prevzetnemu hlapcu povedali, kaj je dolžan svojemu cesarju,“ pravi Marko. „Kaj meniš, se bode li ubranil cesar ta čas, da pridemo mi tja?“

„Gotovo, ako se ne mudite; ima dvesto mož in je za zdaj za zidom. A sestrada ga Vitovec lahko, ako mu kar najhitreje ne pomorete.“

„Domovine in svojega cesarja ni nikdar nobeden Kozjak zapustil ne v boju ne v drugačni nevarnosti; jaz ga tudi ne mislim, dasi se težko ločim od doma,“ je rekel naposled Marko.

Kmalu potem je odhajal tudi vitez na brzem konju po strmem klancu z grada v dol in izginil med drevjem, ko je ravno solnce zahajalo za goro. V gradu pa se je kot blisk raznesla novica med hlapci, da gredo na vojsko. Nekateri so se veselili, nekaterim pa je prišla nenadna novica prav nevšečna. Veliki hlapec dobi od gospoda povelje, da se pripele nekoliko konj s pristave, da se ogledajo sedla in nabrusi orožje in preskrbe druge vojne reči. Ves

večer so letali po gradu semtertja, iskali zdaj te, zdaj te reči, vriskali in vpili in ugibali med seboj, koga bode jutri gospod odločil za na vojno, koga za doma. Eni so se veselili, kako bodo šli zopet daleč po božjem svetu, kjer se veliko napleni in kjer je že nekateri obogatel, enim pa je srce poskakovalo, da bodo zopet imeli priliko, svojo hrabrost očitno pokazati; le malokateremu mlajšemu je to srce potiralo, da bode moral zapustiti staro mater ki stanuje doli v dolini, in da bo morda umrl na tujem, na širokem polju, nepoznan in nepokopan. Toda zadnji te skrbi niso pokazali očitno, drug drugega se je sramoval.

Še največ pa je imel premišljevati graščak Marko sam. Časi so bili malo varni, imel ni nikogar, da bi mu bil dobro varoval domovje in otroka, edino njegovo veselje in upanje. Bil mu je brat Peter tu v gradu, najbližji v rodu, za na vojsko pa ne. Kdo bi bil boljši za sinovo varnost od strica? Ali kak je bil ta Peter Kozjak? Kakšen varuh bode ta, ki se ne zmeni za nobeno vnanjo reč; ki ves dan, vse leto v gradu tiči in misli svoje reči? Kako bo ta brat osebno varoval grad, ako med tem časom prihrumi divji Turek? Imel je sicer Marko bratranca v soseski, graščaka Ludovika Kozjaka, moža sposobnega za vsako nevarnost in vsako delo, ali ta plemenitnik je moral tudi cesarju na pomoč iti kakor on. Nazadnje pa mu vendar

drugega ni bilo storiti, kakor bratu Petru izročiti sina in grad. „Brat je le brat,“ si je mislil „pre-drugačil se bode, ko bo videl, da mu zaupam. Zapretim mu, da bode oprezen, z otrokom naj lepo ravna in povabim še iz zatiškega samostana očeta Bernarda, da mi bode učil in zrejal sina; nazadnje pa še poslom in hlapcem ostro zapovem, da bodo ravnali kakor dozdej. In poslednjič — kaj bi se plašil! — saj pridem čez mesec dni ali dva že nazaj; nekateri boj sem preživel, Bog me je otel, gotovo me ne bode pahn timer nesrečo zdaj, ko me je sinu treba.“

Tako je mislil tisti večer Marko Kozjak.

Četrto poglavje.

Glas gospodov hlapce kliče:
Zor je, hitro mi vstajajte,
Brze konj'če napravljajte,
Jih sedlajte, obrzdajte,
Se na vojsko naravnajte!
Narodna pesem.

Markov brat Peter Kozjak je sedel v svoji izbici blizu starega stolpa, ki je bil sezidan še v starodavnih časih, ko so Slovenci, posnemaje Avare in Franke, na gričih trdna stanišča jeli staviti, da bi branili tu svojo prostost. V tistih starih časih so bili tudi Kozjaki sezidali okrogle stolpe na holmu in ohranili sebe in svoje slovensko ime čez vse čase nevarnosti, celo tedaj, ko se je naselilo po slovenskih gorah mnogo nemške in laške gospode, ki je zemljo zase vzela v posest in potem med kmete, prvotne posestnike, kakor dobroto razdelila, to se ve za odmerjeno tlako in desetino. Peter sam še ni vedel novice, ki je napolnila ves grad, hleve in dvorišče, kuhinjo in orožnice, ki se je bila celo v dolino med kmete naglo raznesla.

Sedel je med zaprašenimi starimi listinami, med knjigami in pergamenastimi starimi pismi, s črkami v latinskem jeziku napolnjenimi. Kopica taci knjig je ležala poravnana pred njim, toda noter ni gledal. Naslonjen na stolu je gledal v kot, kjer je bil pajek veliko mrežo od knjige do knjige prepel. Pa ko bi kdo menil, da je živalco opazoval, zmotil bi se bil.

„Tema je že, kako da mi nihče večerje ne prinese!“ Tako je godrnjal pred sé in obrvi se mu zlečejo še grje na čelu.

„To je, ako človek živi od tuje milosti: kakor drugi hočejo, kadar drugi hočejo, in ako drugi hočejo! Tega je moj oče kriv; lahko bi mi bil dal, da bi živel po svoji volji in želji, ali tega ni storil; ti — ti nisi bil moj oče!“ in oči se mu posvetijo, ko to zagodrnja. „Kaj je brat, kaj sorodstvo? Kdor mora živeti pri svojih sorodnikih, je revež večji od onega, ki prosi vsak dan pri kmetu, zakaj vsaj torbo, ki jo nosi okoli rame optano, lahko imenuje svojo lastnino. Jaz pa moram vse od bratove milosti prejemati, vse, česar mi je treba. Kaj mi je brat? To, kar mi je oče bil — moj sovražnik. Pa, ako se ne motim, ako vsa učenost ni sleparstvo, imel bodem in moram imeti tudi jaz svojo lastnino, moram imeti, kamor bom pogledal in lahko rekel: to je moje.“

Zdaj je začul Peter glasne stopinje po mostovžu. Menil je, da mu po navadi neso večerjo, zakaj ni hotel hoditi k bratovi mizi. Ker se je ogibal ljudi, ogibal se je tudi brata; ker je on ves svet sovražil, je menil, da tudi svet njega tako sovraži. Vrata se odpro, glava strežajeva — starega vojnega hlapca Ožbeta, ki služi že tretjega gospodarja iz Kozjaške rodovine — se pokaže in boječe pokuka v luknjo, obzidano s pisano skladalnico rekoč: „Gospod žele, da pridete nocoj doli k njim večerjat.“

Peter ne odgovori ničesar, pogleda ga pa tako temno izpod čela, da hlapec naglo izmakne glavo in duri za seboj zaloputne.

„To ti je čuden človek,“ godrnja Ožbe po poti, vrteč svetilnico v roci, „kako hudo me je pogledal, kakor sam Bog nas varuj in sveti Til! Poznal sem jih nekaj tega rodu, pa tacega še ne, kot je ta gospodov brat, — jaz ne vem, ali je brat. Raca na vodi! Prec ko je lupino odvrigel, in ko je dete še po štirih kobacalo, sem vedel, da se izvrže po Bog ve kom.“ Tako bi bil Ožbe še dalje Petra premišljeval, ko ne bi bil prišel do velike gospodarjeve sobe.

Malo časa potem so sedeli pri mizi: Marko, njegov sinek Jurček in temnolični stric Peter. Oče je sedel resen za mizo; tudi navadno veselo brbljanje nedolžnega dečka je ponehalo; stric je bil pa že

ako malo zgovoren, ali bolj prav, nikoli ni govoril, ako ga ni nihče vprašal.

„Morda nisi še slišal, brat Peter, da je naš vladar cesar Friderik v veliki nevarnosti, da ga Vitovec zajetega drži. Otodi je bil cesarski jezdec, stari moj prijatelj, pri meni, ki mi je to poročil.“

Peter povzdigne oči in se naredi, kakor da bi hotel reči: „Kaj meni mar? Bodi cesar tu, ali tam, ali nikjer, jaz ga ne iščem.“ Vendar odgovori na posled, po dolgem molku: „Nisem še slišal. Kdo bo meni povedal?“ Zadnje besede zaničljivo zategne.

„Povem ti torej, da gredo kranjski vitezi Frideriku na pomoč in, to se ve, jaz moram iti ž njimi. Sramota bi bila zame, da ne bi šel.“

„Ti greš?“ čudé se vpraša Peter.

„Za ta čas, da pridem zopet nazaj, prosim te, brat Peter, bodeš popustil svojo izbo in oskrboval grad, mojo, mojega sina in svojo domačijo. Bodi kakor človek, z ljudmi se pečaj, zlasti pa ti naročam: pazi mi na dečka, da se mu kaj ne primeri. V zadnji reči ti bom pomagacha poklical, očeta Bernarda iz Zatičine, da mi bode učil in zrejal sina. Ako bi se mi na vojni kaj primerilo nepričakovanega — saj menda me razumeš — pustil bom oporoko v klostru zatiškem: oskrbuj ti mojemu sinu reči, dokler ne doraste.“

Bodisi, da se je Petru res iskrica dobrega namena v srcu zbudila, bodisi da ga je ganilo in

presunilo, ko je videl, da ga vendar še nekaj čislajo, ali pa, da se je nalašč potuhnil: razvedrilo se mu je lice, kakor še nikdar poprej, segel je bratu v roke in obljubil, da mu bode zvesto skrbel za blago in sina.

„Prosim te torej, pusti svoje učenosti, skrbi za moje in svoje imetje; saj dokler bom jaz kaj imel, tudi ti edinščine ne boš trpel. Zraven tega pa ti izročam najdražje, kar imam, svoje dete. Saj vidiš, ako mi njega Bog vzame, da tudi zame ni nobenega veselja več na tem svetu in da ž njim umrje staro naše ime, slavno iz davnih časov. Komu ga morem laže izročiti kot tebi, svojemu bratu?“ Tako je govoril gospod Marko.

„Zakaj bi ga izročal drugim, jaz ti bom ohranil in ubranil po svoji moči vse,“ odgovori Peter.

Deček vsega pogovora ni poslušal. Sredi sobe je malega psička dražil, ne pazeč, kaj stric govori, ki ga je imel navado le izpod obrvi pogledati.

„Juri!“ ga pokliče oče. In ko pride deček bliže, mu pravi: „Juri, tukaj strica moraš slušati, dokler ne pridem domov. Glej, da te bodo hvalili in radi imeli. Pa oče Bernard pride jutri. On te bo učil, tudi njemu bodi pokoren in kar ti poreče, vse voljno stori! Tako mi boš delal veselje.“

„Kam pa Vi greste, oče?“

„Jaz grem na vojno, ti pa ostaneš doma s stricem.“

„Ne, oče, jaz grem z Vami, jaz ne ostanem pri stricu, stric so hudi,“ pravi deček in solze ga oblijo.

„Kdo ti je pravil, da je stric hud —“ se oglasi Peter, in na obraz se mu uleže megla, kakor poprej, toda premisli se in nekaj bolj tolažljivo reče: „Nič ne verjemi, deček, stric ni hud; saj ne grize.“

Oče je tolažil dečka kakor je vedel in znal in mu obetal lepih reči iz vojne. Peter pa je nazadnje še enkrat obljubil, da se bode potrudil privaditi si sina in druge ljudi in da bode zvesto oskrboval vsa opravila.

Potem pa se je zaklenil v svojo stanico, in hlapec Ožbe, ki je imel mnogo dela to noč v hlevih in na dvoru, je pravil, da je tisto noč posebno dolgo videl luč v njegovih oknih. Kaj je Peter premišljeval tisto noč, ali se je namenil že tačas, kako bo ravnal pozneje, tega ne vemo ne iz pisem, ne iz drugih poročil.

Drugi dan popoldne je zasedlo krdelce hlapcev na dvoru grada Kozjaka iskre konjiče, krdelce mladih brhkkih mladeničev iz doline. Stari Ožbe je držal osedlanega vranca za brzdo. Tam pod kamenitim podstreškom je stal Marko Kozjak v bleščeči vojni opravi, prepasan z velikim viteškim mečem. Zadnjikrat

je še opomnil domačo družino, naj bodo pazljivi in pokorni kakor doslej, zadnjikrat je poljubil mladega sina, se zavihtel na konja in — jezdec so zdirjali skozi grajska vrata.

Od vseh strani, iz gradov na holmih, so hiteli kranjski plemenitaši s svojimi hlapci in kmeti proti beli Ljubljani. Precej velika vojska se je vzdignila od poti proti Celju, da bi odpodila Vitovčeve čete in otela cesarja.

Peto poglavje.

Jaz čem da pasti mora,
Če glavo mi velja.
U m e k.

Pretteklo je več tednov po Markovem odhodu. V gospodarstvu na Kozjaku ni bilo posebne premembe, le da je gospodoval namesto ljubeznivega, povsod spoštovanega prejšnjega gospodarja njegov grbavi brat Peter. Družina je hodila po starih kolo-vozinah. Hlapci so se ravnali po starem Ožbetu, ki se tudi ni veliko zmenil za novega, začasnega gospoda, ampak delal največ po svoji pameti.

Peter Kozjak sam pa se je bil nekako ves predrugačil. Več se ni zapiral v samoto, jel se je bolje oblačiti, hodil je v soseščini okoli plemenitašev; tudi v Zatičini je dobil dobro ime, in sploh so ljudje jeli rekati: „Glejte, saj še ne bi bil prenapačen ta Peter Kozjak; vidi se, da je dober človek.“ Vsemu svetu se je jel dobrikati, samo očeta Bernarda, ki je bil precej po Markovem odhodu prišel v grad za učenika, le tega in malega dečka Jurja ni mogel. Peter je namreč vedno mislil, kako bi nasitil svojo

lakomnost, da bi si pridobil svoje premoženje ter prisvojil premoženje svojega brata Marka. Juri je bil edini sin. Po očetovi smrti bi po pravici on nastopil gospodarstvo, in — potem bi moral Peter celo mlademu bratovemu sinu po volji in milosti živeti. Ta misel je Petra bodla tako, da mu je prešel zadnji ostanek dobre vesti in človeške pravice. Ko bi brat ne imel sina, bi prišlo premoženje mlajšemu Petru v last. Upal je sicer brezvestni stric, da bode mali deček umrl tako ali tako. Jurček pa je prihajal od dne do dne razumnejši, zdrav ko riba, vsacemu človeku veselje, samemu stricu srd in jeza. Ne bi bilo težko Petru dečka spraviti s sveta; tudi greha se morda ne bi tako strašil, zakaj Boga in zapovedi njegove mu je bila že davno zloba v najskrivnejši kotiček v srcu porinila. Ali ni se upal tega storiti zavaljo sveta, dobro vedoč, da po takem dejanju bi se mu bilo bati brata in vse poštene sosesčine, ki ne bi trpela morivca med seboj. Skrivaj bi ga tudi ne bi mogel, da bi živa duša ne bila ničesar zvedela, zakaj menih oče Bernard je bil skoro ven in ven pri dečku. Tudi družina in sosadni plemenitaši so malega Kozjaka ljubili, in pričakovati je bilo, da bi se vzdignili zoper tega, ki bi dediču Kozjaškemu le žugnil s hudim namenom.

Bilo je poletnega dneva. Peter Kozjak je odjezdil z dvema hlapcema v kloster. Solnce je že

zahajalo in mesec je pokazoval sredi neba blede rožičke, kakor bi nestrpljiv hotel počasno solnce priganjati, naj se skrije, da bode on mogel zopet svojo lepoto razkazovati širokemu svetu. Petra še ni bilo domov.

Kako uro daleč od grada Kozjaka, pri malem potoku, na zeleni trati, kjer sta dve stari vrbi žalostni pripogibali svoja ramena k tlom, je sedela družina v lice zagorelih in zarastlih mož okrog ognja. Črni lasje, rjava koža in v raztrgano obleko zagaljena telesa, vse to nam kaže, da so cigani. Bilo jih je kacih enajst; vsi so imeli dolga nože za pasom. Ravno toliko konj majhnih, grivastih mešic s privezanim sedlom in raztrganimi culami na hrbtu se je paslo okrog. Žensk in otrok nimajo s seboj, in to je znamenje, da to ni navadna tolpa ciganov, kakor se privlečejo radi poleti in pozimi, temveč da nameravajo kaj posebnega.

Poveljnik tej družini, grozni in strahoviti vsacemu posameznemu človeku, je bil velik, suh cigan svetlih oči, ki smo se že prej nekoliko seznanili z njim, in ki so ga cigani Samola imenovali.

„Ali si pa prav videl,“ vpraša starikavi dolgi glavar, „ali dobro veš, da je šel gospodar Kozjak danes v kloster in da ga ni še nazaj? — Ne bode ti dobro, ako si me prekanil, to ti pravim; če zastonj prežimo tu nocoj, za tilnik tebi potipljem. Saj veste, da nas začno iskati, ako tukaj kaj dalje

oprezujemo, in kakor smo mi konopno zavrtnico spletli za viteza Kozjaka, tako utegnejo vitezi izmed nas ene za želod obesiti med hraste.“

„Ne,“ odgovori mlad, razmršen cigan poglavarju Samolu, „jaz sem dobro videl; nož sem skril v nedrije in prosil v kloštru daru. Pater, ki mi je dajal jedil — trap, imel me je res za romarja z Laškega — mi je pravil, da je mnogo vitezov v kloštru, in dobro sem čul ime Kozjak. Ako bode nocoj hodil domov in ne bode šel nikoder drugod, mora priti mimo.“

„Ne more drugod, to je edina pot.“

„Ako pa ne pride nocoj, Samol, jaz ti ne morem za to, konopna vrv počakaj do jutri. Rosa ji ne bode škodovala, trdno je spletena.“

Rekši odveže cigan vrvico od pasu ter jo v dve gubi zadrgne okrog vrbove veje, ki je molela ciganom ravno nad glavami. „Trdna je, dva viteza drži,“ reče naposled divjinec.

„Ako prideta dva Kozjaka tod, obesimo oba,“ pristavi dolgin Samol.

„Povej nam, Samol, kaj in zakaj čakamo tega človeka, ki si ga imenoval že večkrat?“ vpraša star, škiljast mož izmed poštene družčine. „Šli smo s teboj iz daljine do lesem, utrudili in izbosili so se nam konji, ti pa nam še nisi povedal, čemu smo prijezdili v to deželo. Kaj ti je storil tisti, za katerega smo vrv pridrgnili, da mu sapo ustavimo in mu izvinemo kosti?“

„Veliko mi je storil, prijatelj!“ reče dolgin Samol nato, „veliko žalega mi je napravil. Povem vam, da veste, zakaj smo obrzdali konjem gobce in zakaj smo se usedli nanje in iz daljne Ogrske pridirjali v kranjsko deželo. Ni še od tačas mnogokrat skopnel sneg, kar sem bil jaz tukaj v tej dolini šotore zasadil. Izmed vas ni bilo tedaj še nobenega z menoj. Sina sem imel, krepkega mladeniča, močnega in pogumnega, kakor med krdelom nobenega ni bilo njegove starosti. On mi je bil vse, ž njim in zanj sem brundal po svetu. In kdo je bil, ki mi je zrušil mojo srečo? Tega človeka čakamo danes tukaj; ta je gospodar grada Kozjaka, leónega kupa, ki ga je videti v megli. Šel je bil moj Mekin tja po konja v hlev; zvit mladenič je bil. In pred mojimi očmi ga je pobil na tla. Na rami sem ga odnesel z grajskega dvora. Zastonj sem upal, da se mu noga zravna; vsa zdravila so bila zastonj, bolečine so se množile, kosti so mu šle iz udov, in umrl je. Zdaj veste, tovariši, koga čakamo, in da mu ni upati ničesar več pod solncem, kadar pride meni v pest.“

„Čuj,“ pravi zdaj mlajših eden, „to so konji!“ In res se je slišalo peketanje konjskih kopit iz večerne megle. Ko bi mignil, polove cigani svoje konje in zdajci sede vsi v sedlu. Ostre nože v rokah držeč obstopijo, za grmovjem skriti, ozko pot.

Trije jezdec pridirjajo po poti. Prvi je bil Peter Kozjak, za njim sta bila dva hlapca, ki sta

ga bolj zavoljo navadne časti, ko zavoljo varstva spremljevala. Kar jih obstopijo cigani na malih mešicah, svetle nože visoko vihteči, in preden se gospod in hlapca predramijo iz straha, so bili že vsi s konj in povezani. Zlasti se je bil gospod Peter prestrašil, da mu je iz konca sapo zapiralo.

„Kaj hočete? Pustite me, ljudje, prosim vas lepo, jaz sem Peter s Kozjaka, nikomur nič ne storim! Pustite me, jaz vam dam denarja, vse, vse vam dam, grad — samo mene pustite! — Hlapcev imam mnogo, hudo vas bodo kaznovali, ako se me dotaknete!“

Tako in enako je blodil v strahu in trepetu za svojo kožo Peter, ko mu je migala smrt pred očmi. Sam ni vedel, kaj govori. Cigani so se smejali in ga suvali brez usmiljenja.

„Slabo se izgovarjaš, boter!“ reče prvi.

„Pozdravi vse znance po peklu!“ pravi drugi.

„Ta bo neroden za obešanje; grča mu je zrastle na hrbtu!“ pristavi tretji.

„V klado ga denemo, da se mu zravna!“ doda četrti.

„Hlapce pustite, tistega pa peljite k ognju, naj me počaka tam, da se zopet spoznava, ako me je že pozabil in izgrešil. Tudi mu smete povedati, kaj pomeni pridrgnjena vrv, da ne bode na naglem stopil s sveta!“ je rekel dolgin Samol, in gospoda

Petra odvedo k ognju in ga poredno z grčo na hrbtu dražijo, dasi mu je bilo smrti v oči gledati.

Že je Peter menil, da je večnosti na pragu, že se mu je vrtelo po glavi, ko je videl nad seboj vislice, že je mislil zopet enkrat na Boga, in glej, prosil je milosti pri Bogu, katerega ni imenoval, ne mislil nanj že od mladih kolen, od zdavna. In Bog mu je še prizanesel. Dolgin Samol pristopi, in ko Petru pri ognju v obraz vidi, se začudi ter pravi: „Kaj? To ni pravi človek! Tega ne iščem. Pustite ga!“ — Petru pa se je odvalil kamen od srca, in bil je precej tisti ko prej.

„Kdo si ti?“ ga vpraša cigan. „Zakaj si rekel, da si Kozjak, a jaz vem, da je Kozjak večji, bolj zastaven človek. Taka šleva ne bi bila mojega sina na prvi mah pobila na tla. Ha! Zakaj si rekel, da si Kozjak?“

„A, Vi ste se zmotili, ljubi moj prijatelj, Vi iščete mojega brata? Ta je na vojni, pred Celjem; jaz sem njegov brat, ni mi nič do mojega brata in njegovih reči; zato Vas prosim, pustite mene in moje hlapce, jaz z bratom nimam nič,“ blebeče v naglici Peter.

To vse pa ciganom ni bilo nič kaj povšeči. Tako daljo so bili nalašč sem prišli in zdaj bi bili morali brez uspeha nazaj — zastonj, brez končanega namena.

„Gospod se mora odkupiti, ako hoče, da ne bo visel,“ so menili nekateri cigani in drugi so to misel pritrdili. Petru se je bilo sicer zopet malo ogrelo okrog srca, ko so ga opominjali na vrbovo vejo in pridrgnjeno vrvico, pogodili so se pa naposled za sto zlatov odkupnine, ki jo je Peter obljubil dati ciganom zase in za hlapca. Dolgin poveljnik sam zasede konja in odjezdi s Petrom po denar. Hlapca pa sta morala za poroka ostati pri ognju. Toda zapovedal je bil Samol tovarišem, naj ne ravnajo grdo s hlapcema, le ako bi njega nazaj ne bilo. „Ako me jutri ne bode, ko zagledate prve solnčne žarke, vedite, da sem zaprt pri tem gospodu, česar se bode pa varoval, menil bi; — potem že veste, kaj!“ reče ciganom dolgin, odhajaje s Petrom proti gradu.

Večerna megla se je bila razlila po dolih. Mesec se je skril za oblake; bila je pusta noč, ko je jezdil Peter z dolгим ciganom skozi gozdič proti gradu. Ko je jel cigan govoriti druge navadne reči kakor kak pošten človek in pameten mož, se je otajalo Petru do dobrega vse, in prejšnja narava se mu je povrnila. Jame cigana izpeljavati, zakaj je bratu Marku smrt sklenil. Cigan mu vse pove in tudi namen, da ne bode miroval prej, dokler mu ne dopolni svoje prisege in se ne maščuje krvavo nad namišljenim morivcem svojega sina.

Tu se Petru zbudi misel strašna, kakršne se le najhudobnejše srce ne zboji. „Kaj, ko bi mi leta

cigan pripomogel, da mi pride v roke vse bratovo imetje in postanem sam svoj gospod? Nihče ne bode misliti mogel, ni mogoče, da bi komu v glavo prišlo, da sem jaz vzrok temu. Cigan pojde v tuje kraje, kdo ga bode kdaj videl več? Da me pa ne izda, to bom že skrbel.“ Tako je razbral v naglici ljubeznivi striček.

„Počakaj, prijatelj! Meni smeš brez skrbi povedati vse, tudi jaz sovražim svojega brata,“ pravi Peter ciganu, „in kdor se maščuje nad njim, tudi meni povšeči stori.“

Zasmehljivo ga pogleda cigan. Pač je moral misliti: „To ti je brat! Ne bi bilo škoda zares, ko bi ga presunil moj nož, ali pa, da bi ti vrv debeli vrat zadrgnila in zemljo izpodmeknila pod tvojimi nogami!“

„Jaz ti povem, kako se lahko maščuješ nad mojim bratom, ki ti je sina ubil,“ pravi Peter dalje, „kako ga še veliko bolj udariš, kot bi mu nož v srce zabodel ali kot bi ga obesil za vrat. Samo prisezi mi, da nikdar ne izgovoriš mojega imena, da te ne bo potlej nikoli več v deželo in v te kraje. Pridejal bom pa še sto zlatov k onim sto za plačilo.“

„Kako ti naj prisežem?“ vpraša cigan, in zapazil bi človek, da mu ni mnogo da take ali take prisege.

Peter mu narekuje prisego in cigan govori vse za njim: naj se mu jezik odvali, ako ne bode molčal, naj se nož obrne njemu v prsi itd.

„Poslušaj!“ pravi Peter natihoma ciganu. „Moj brat Marko Kozjak, ki ti je sina do smrti pretepel, ima tudi sina, ki ga bolj ljubi, kakor si ti svojega rad imel.“

„Haha, in ti bi se ga rad iznebil!“ se zagrohoče dolgin. „In babje srce imaš, ne upaš se ga spraviti. To ti storim, tembolj ako mi plačaš. Le pokaži mi kje spi, in jutri se ti ne bode več zbudil.“

„Ne!“ šepče Peter. „Tega nečem. Ti moraš tako delati, da se bode videlo, da sem jaz tebi nasproti in da nimam nič s teboj v tej reči.“

„Saj sem videl, da si zajčje nature!“ odgovori cigan. „Nase ne vzameš nič, na tuja ramena bi rad breme naložil. No, naj ti bo, jaz ga vzamem, dal boš več kot sto zlatov. Kaj pa vendar češ, kaj naj storim z dečkom, tvojim trnom v peti?“

„Z menihom hodi v vas pod lipo sest proti večeru. Ako prideš s svojimi tovariši,“ groza malo prešine gospoda, ko se na to tovarišijo domisli, „lahko fanta pograbiš in odpelješ; ustavljal se ne bo nihče. Meniha mi živega pusti, da bode pričal. Otroka mi odpravi, kamor hočeš, ne rečem, da ga umori, ali daleč mi ga odpravi, daleč, da ga ne bo nikdar več nazaj. Plačal ti bom dvesto zlatov in

mojemu bratu, svojemu sovražniku, boš storil huje, kakor bi ga umoril; ogrenil mu boš vse življenje.“

Prijezdita do grada. Vratar, ki je v svoji stražnici še svetil, pričakovaje gospoda, spusti naglo viseči mostič, in Peter gre s ciganom v dvor. Vse je spalo, le dva hlapca čuvaja sta zaspano hodila po ozidju in gledala v megleno dolino.

Peter stopi v svojo stanico, odšteje divjemu spremljevalcu odkupnino zase in za hlapca ter doda polovico krvavega plačila, polovico pa mu obljubi, kadar bode delo dovršeno.

Cigan odjezdi iz grada. Vratar ga je sicer po strani gledal, rad bi ga bil nekaj ne prav prijazno vprašal, toda prišel je bil z gospodom, in tako je bil jezik zavezan skrbnemu možu.

Kmalu potem dospeta hlapca, še vsa v strahu; predramita vse tovariše s svojimi grozovitimi pripovedmi, da so jih hoteli črni ljudje obesiti, ljudje še groznejši od Turkov; da jih je le Bog rešil, sami ne vedo, kako in kaj. Nihče bi jima ne bi veroval, ko bi ne bila mogla kazati, kako so se jima vrvi na roki do krvi v kožo zajedle.

Šesto poglavje.

Al prijezdi mož neznanski,
Časa dečku ni bežati,
Že ga ropar privezuje,
Žene ga naprodaj v robstvo.
A. U m e k.

Storjena je bila pregreha črna kakor srce Petrovo. Prodal je bil sina svojega brata, iz lakomnosti — nedolžnega dečka. Tiščalo je morda nečloveškega strica pri srcu in vest ga je morda pekla, kakor peče vsakega grešnika, ali kesal se ni! Dobiček mu pride na misel, hudir mu šepeče na uho, da mu pride v last vse, kar bi imel sinovec podedovati: in v veselju si Peter mane roke. Kalil mu je to veselje samo še strah, da ne bi cigan srečno odpeljal otroka in da bi ga utegnil izdati. Pa tudi za to si je vedel poiskati tolažbe.

Naglo se je bilo razširilo po okolici, da je krdelo ciganov hotelo gospoda Marka obesiti, ter da so naleteli na Petra in hlapca, ki so se morali odkupiti. Ko pa ciganov ni bilo potem nikjer v okolici videti — zakaj pomeknili so se bili v gozd — so menili vsi, da so odjezdili.

Peter, na videz ves v skrbi za svojega stričnika, je bil prepovedal prve dni po svoji nevarnosti očetu Bernardu iz grada voditi dečka. Malo dni pozneje pa je dovolil zopet, celo velel je, da sme iti v vas, med kmečke ljudi.

Tam je stala sredi vasi pod Kozjakom lepa košata hruška. Lesem je zahajal oče Bernard s svojim učencem, mladim Jurjem; zakaj dober gospod mora poznati svoje podložne in jih mora ljubiti, je rekel oče Bernard, in zato je hotel, da se tudi Juri že v mladih letih privadi svojim kmetom. Torej je minilo le malo dni, da ne bi bil ž njim na klopi pod vaško hruško. Ljudje so radi gledali mladega okretnega gospodiča in sivega prijaznega meniha v beli kloštrski halji. Oče Bernard je bil od nekod iz tujega prišel v zatiški samostan. Ko so ga ljudje vprvič spoznali, se niso še mogli pogovarjati ž njim, zakaj govoril je tuj jezik. Pozneje šele se je bil naučil po govorici jezik slovenski, kakor ga je govoril narod, kloštru podložni. Potem je bil ljudem najljubši duhovnik izmed vseh menihov. Res se mu je znalo na jeziku, da je tujec, vendar ljudje so ga še rajši poslušali, ko je zavijal njihov govor drugače kakor domači.

Govorilo se je, da je bil ta gospod nekdanj vojščak, da je pa obljubo storil in se pomenišil. Ljudem res ni šlo v glavo, kako bi bil mogel kdaj tako ponižen gospod oduren vojniki biti. Že marsikomu

je bilo na jeziku, da bi ga bil povprašal sam, ali nihče se ni upal, vsakemu je ostalo vprašanje na jeziku. Oče Bernard sam pa je rajši pravil o drugem in o drugih kakor o samem sebi.

Sedela sta tudi tisto popoldne duhovni učenik in plemeniti njegov učenec pod hruško. Vaščani so mimo hodili. Vsak je že od daleč grede snel pokrivalo z glave in spoštljivo ogovoril očeta. Eni so šli po opravkih dalje, eni pa so se ustavljali tam ter povpraševali in poslušali vljudnega starca, ki je mnogo vedel. Zbrala se je bila okrog njega precej velika družba starih ljudi, žensk in otrok. Pri tacih prilikah je oče Bernard rad pravil razne zgodbe iz svetih bukev. Kakor še dandanes, so bili tudi nekdanj slovenski kmetje radovedni; nič vaščanom ni bilo bolj po godu kot to, da jim je oče Bernard kaj lepega povedal.

Kaj čuda, ako ga tačas tudi prosijo, naj pove povest o močnem Samsonu dalje.

„Ali se vam lepa zdi?“ pravi starček.

„To se ve, da je! Včeraj ste povedali, kako so Filistranje Samsonovo uganko rešili in trideset sukenj v stavi pridobili,“ odgovori eden kmetov, naslonjen na motiko.

„Tačas,“ je pravil menih zvedavi družčini, „je bilo žito v klasju in že zrelo, le srpa in ženjice še ni bilo. Samson si izmisli, kako bi se maščeval nad

Filistrani. Bilo je pa v Jutrovem veliko lisic in lisjakov. Samson jih nalovi tristo ter jih zveže po dve in dve za repe. Med repe priveže goreče plamenice in tako izpusti lisice po polju Filistranov, svojih sovražnikov. Ostrašene lisice teko vse vprek po žitu in požgo do bilke vso strnino. Filistranje niso imeli kaj jesti pozimi. — Potem gre Samson v neko jamo v okraju rodu Judovega. Filistranje zvedo, kam zahaja tisti, ki jim je toliko nesrečo naklonil. Vsa vojska se zbere in oblega Samsona v jami, celo 3000 mož iz rodu Judovega se jim pridruži. Leti pridejo k Samsonu in mu vele, naj se vda. On reče: „Ako prisežete, da me ne umorite, pa se vam vdam.“ Prisežejo in zvežejo Samsona ter ga odvedo v tabor Filistranom. Sovražniki ga hočejo brž prijeti. Zdajci pride gospodova moč čezenj in naglo pretrga vrvi, kakor bi bilo končevje; zgrabi neko oslovsko čeljust, ki je ležala na tleh, plane na Filistrane in jih potolče blizo tri tisoč. Drugi pobegnejo.“

To mirno veselje pa jim je prestrigel deček, ki je zavpil: „Lejte, lejte, Turki!“

Res so dirjali čudni možje proti vasi. Napol oblečeni, umazani in rjavi, so sedeli na iskrih konjičih, ki so jih urno nosili kot lastavke po zraku.

Strah je bil prevzel vso družbo, ko so začuli krik: „Turki!“

„To niso Turki, cigani so!“ pravi star mož, oprt ob palico. „Ti nam ne store nič žalega na vasi, posamezne bi morda že prijeli.“

„Hudobni ljudje so to brez vere in Boga,“ reče kmet, ki je držal motiko —; „sam Bog nas varuj in Mati božja! Ko bi le kaj več mož bilo tukaj, vse je na polju!“

„Lesem jezdiijo!“ reče neka ženska. „Bežimo v hiše!“

„Ne bojte se!“ pravi oče Bernard. „Če imajo tudi slabe namene, Bog varuje nedolžnega.“ Rekši pa se je starcu roka tresla; nevede prime dečka Jurja za roko s svojo blagoslovljeno desnico, ki bi ga bila morda branila pred tridesetimi leti, ali zdaj je delala križe, za bran je bila pretežka.

Cigani so bili že tukaj. Bilo jih je res strašno gledati, kako so malim konjem viseli naprej čez grivo ter jo drevili naravnost proti hruški. Zdajci razbeže otroci in žene, le menih z grajskim dečkom in z nakaterimi moškimi ostane na mestu.

„Vi imate tukaj lepega dečka,“ pravi dolgi cigan Samol ter stopi s konja, in ž njim tudi nekateri njegovih tovarišev. „Ali bi ga ne hoteli nam izročiti? Sicer mu dobro ravno ne bode pri nas, pa vendar radi bi ga, in staremu očetu tukaj nima kaj pridovati.“ Rekši pristopi cigan zasmehljivo in zagrabi malega dečka, ki se je zastonj jokaje izkušal skriti za očeta Bernarda.

„Kaj bi radi? Proč!“ reče menih Bernard in brez strahu stopi ciganu nasproti. „Poberite se, rokovniki, da vas božja roka ne zadene! Kaj hočete s tem dečkom? Nihče se ga ne bode dotaknil brez kazni; nedolžna kri v nebo vpije.“

„Ha, ha!“ se zasmije divjak. „Slabo ste nale-teli na poslušalce, ako ste menih, kakor se mi vidi; nas se take pridige ne primejo.“ Drugi cigani, ki so sedeli še na konjih, so priganjali glavarja, naj naglo opravi; zato zgrabi stari hudodelnik slabega starca in ga odrine, da bi prijel dečka.

„Stoj, pritepuh, ne bodeš ga ne!“ pravi zdaj kmečki mož, ki se je podpiral na motiko, vzdigne svoje orodje in gotovo bi bil ciganu črepinjo razklal, ko bi ne bil ta naglo kot maček odskočil. Starec, ki je slonel ob palici, je jel na pomagaje klicati: vendar cigani naglo poskačejo s konj, in oba kmeta sta ležala pri tej priči prebodena in krvava na tleh. Prikazal se je tam pa tam kakšen možiček izza ogla, toda videvši da je sam, sovražnika pa mnogo — se je skril tudi on.

Samol zagrabi fantiča za roko in ga posadi na konja, sede zanj, in preden je človek vedel, so bili odjahali cigani, naglo kot strela. Oče Bernard omedli.

Vaščani so se zdaj šele zbirali: eni so pritekli s polja na silno kričanje in vpitje, eni iz hiš, eni so strmeli, eni molili, nobeden ni vedel, kam bi se

dejal; in preden so se zmenili, da bi bilo dobro v grad to grozovito novico naznaniti, so bili cigani lahko že za deveto dolino. Naposled vendar teko kaki trije na grad Kozjak in vpijejo, da so cigani dva kmeta ubili, očeta Bernarda na tla potepli in gospodiča Jurja na konja posadili in odpeljali.

Peter se je delal osuplega. Nič ni zapovedal, ne tako, ne tako. Hlapec Ožbe pa brž zdrami hlapce na konje, da bi jo udrli za cigani. Zdaj šele se Peter domisli, da bode tudi on šel; zapove torej, naj še njega počakajo, da se opravi in meč opase. Da se mu pri tem opravi ni nič kaj posebno mudilo, to si lahko vsak sam misli. Tudi stari hlapec Ožbe je ob tla bil s peto na dvoru in zadosti razločno godrnjal: „Ta pokveka ni za drugo, kakor za zamudo in nagajivost.“ Malo je manjkalo in bil bi nepokoren odjahal. Morda bi bilo bolje.

Solnce je že zahajalo, ko je iz grada Kozjaka dirjalo krdelo hlapcev v svetlem orožju, na čelu grbavi in grčavi Peter, ciganom po sledu. Pa kmetje, ki so gledali za njimi, so videli precej, da so že pri gozdu po napačnem poti zavili. „Na levo! Na levo!“ so kričali sicer, ali kdo bi jih bil slišal tako daleč!

Tema nastane. Kmetje se razidejo žalostno in zapro in zapahnejo tisto noč posebno trdno vežna vrata. Gori v gradu prečujejo vso noč in čakajo, kdaj se bodo vrnili hlapci in s seboj pripeljali

drazega dečka, ljubljenca vsakega posebej. Zlasti očeta Bernarda je bila vrgla skrb na posteljo, tembolj ker je menil, da je te nesreče — grozovite nesreče le on kriv.

Kmetje doli v vasi so dobro zaprti ugibali, kaj bodo cigani z mladim gospodičem. Eni so menili: „Kri mu bodo izpili, da bodo večno živeli.“ Eni so rekli: „Ne, ampak živemu bodo iztrgali gorko srce, da bodo čarodejstva ž njim uganjali, ciganke so vse čarovnice.“ Eni pa so si okovan kij postavili v kot za vrata, da bi se ciganom branili, ako pridejo še po njihove sinove.

Drugi dan je solnce vzhajalo lepo, rdeče, da nikdar tako, ali Petra in hlapcev le ni bilo z dečkom. Šele proti večeru pridejo — pa brez njega, ki so ga iskali. To se ve, da ga je Peter le na videz iskal, zapovedoval je nalašč jezdit po potih, ki so bili najbolj uhojeni, koder ne bi bil nihče roparjev sledil. Vendar se je delal grozno skrbnega, in ker ga ljudje niso poznali, so bili res toliko neumni, da so ga imeli za neutolažljivega.

Po vsej okolici so milovali ubozega otroka in njegovega očeta vrlega Marka Kozjaka, ki pač ni zaslužil take hude nesreče.

Sedmo poglavje.

Potihnil ti vihar ni v prsih boja;
Le hujši se je zbudil črv nekdanji,
Ak prav uči me v revah skušnja moja,
Bolj grize, bolj po novi krvi vpije.

Fr. Prešeren.

Preteče zopet mesec dni. Hrup zavoljo ciganskih roparjev potihne. Kmalu se je še malokdo menil o tem, kajti časi so bili hudi, nemirni; vsak dan so se godile čudne reči. Plemenitniki, mogočni gospodje so se bezali med seboj, drezali in tlačili so kmete podložne, najhuje pa so pritiskali Turki. Tako se je v splošnem vretju izgubil, rekel bi, posamezni človek.

Nekega dne se oglasi na gradu Kozjaku krošnjar, ki je vsakovrstno drobnino prodajal od grada do grada, od hiše do hiše, pri tem pa prenašal novice kakor vsi kramarji.

„No!“ je začel grajski hišni, stari Mari, in drugim ženskim služabnicam na Kozjaku: „Ali bomo kupčevali kaj, dekličiči? Jaz nosim v tovoru na hrbtu lepe nogavice, bele, pisane, na Laškem delane; imam lepe čepice, zavijače, s srebrnimi nitmi prevezane; gladke šivanke in ostre iglice; tanko kon-

čevje, zdravila za trebuh, za zobe, za rane; potlej nosim tudi igrače otrokom; hajdi, dekliči moji, barantajmo, vse dam napol zastonj, le polovico mi boste plačale.“

„Igrače in vse lepe stvari bi Vam bili pri nas pokupili,“ odgovori stara hišna Mara, ko krošnjar razklada svoje lepe reči strmečim dekličem po mizi, „pa morali bi bili priti pred kakimi tedni, zdaj smo žalostni, grozno žalostni, ne moremo kupovati kratkočasnih reči,“ in starka si briše s predprtom solze iz oči. „Imeli smo gospodiča, lepega dečka, kot angela iz neba, pa cigani so ga vzeli in duhovnega očeta so pobili, da gotovo umro, preden gospod pridejo iz vojne.“

Tako morate pa že žalostni biti,“ govori prodajalec; gredoč pa je pripovedoval kupčevalkam: „Toliko velja to, toliko to; ali tudi v žalosti je treba veselja, zato barantajmo, kupčujmo! Kako, ali bova midva kaj poiskala, stari?“ vpraša starega Ožbeta, ki je z vratarjem in hlapci zraven prišel. „Jaz imam lepe nožiče, oglavnice za sokole —.“

„Kar je rajni stari gospod umrl, ne lovimo več ptičev; sokolov nimamo, čemu nam bodo oglavnice,“ odgovori Ožbe. „Kaj imate še?“

„Vse imam; kaj bi pa radi, stari moj?“ vpraša krošnjar.

„Ali imate tudi sedla?“ pravi Ožbe in namežika hlapcu, ki je ogledoval drobninarsko blago.

„Ne, tega pa že nimam,“ odgovori prodajalec malo bolj tiho.

Družina izbira in izbira, kupuje in plačuje. Gre doč pa jim krošnjar razklada, kaj je tukaj in tukaj novega videl in slišal. Najznameniteje, kar jim je povedal, bilo je pač to, da je vojska pred Celjem, v kateri je bil tudi grajski gospod Marko, pregnala sovražne čete Vitovčeve, in da se vojska kmalu povrne nazaj. Ta novica je veliko veselje zbudila med grajskimi; ko so se pa domislili, da bode gospod našel vse prazno in ljubljene sina ne bode, utihnilo je vse.

Krošnjar pobere svojo zbrav v visoki svoj tovarnik, prime za gorjačo, opaljeno in z železom okovano, ter se poslovi. „Stojte, nekaj bi bil pozabil, le za las je manjkalo!“ se obrne s temi besedami krošnjar že na vratih. — „Kaj, ko bi poklical kdo Vašega gospoda, naročeno mi je nekaj, da mu povem.“

„Gospod ne pridejo doli, morate k njim, ali pa meni povejte, da jim naznanim,“ odgovori Ožbe.

„I no, povejte mu, ako hoče, naj pride; jaz sem se oprtal, krošnje ne odložim. Mož mi je pa velel, da moram besede njemu samemu povedati.“

Peter pride in škiljavo pogleda krošnjarja. Marsikoga je skrbelo, kaj li bode povedal tujec gospodu na skrivaj, ali že na pogled Petrov se umaknejo vsi.

„Kaj hočete?“ vpraša Peter krošnarja osorno.

„Doli v dolu v hosti sem srečal človeka, rjavega in hudogledega, da bi se ga bil kmalu ustrašil; gorjačo sem bil že stisnil. Ta mi je naročil, naj Vam povem, da pridete drevi doli pod skalo — morate že vedeti, kje je — pa da prinesete s seboj tisto, kar ste mu potlej obljubili. Ko bi se ne domislili, je rekel, naj Vam imenujem — jaz sem že pozabil koga.“

To je Petra pretreslo in omeščalo. Namesto prejšnje osornosti ga je bila sama vljudnost; kajti posnel je iz prodajalčevega govora, da nihče drug ni, ki ga kliče, kakor sam cigan Samol, ki mu je bil bratovega sina prodal. Naglo poseže v žep in stisne možu dva zlata v roko, roteč ga, naj ne izpregovori nikomur nič o tem.

„O Bog varuj!“ reče krošnar, ko vidi rumence v roki. — Jaz znam jezik za zobmi držati. Ne bojte se, gospod!“ Rekši vesel odide kupec.

Strahoma je Peter videl, da cigan prisege že ni popolnoma držal, da je že tretjemu človeku nekoliko izdal. Kaj ko bi se vse zvedelo? Ta misel mu ni dala miru. Koliko bi bil dal, ko bi hotel cigan umreti, da bi tako nihče ne vedel za njegovo hudobijo! Naposled sklene, da gre po noči na omenjeni kraj, zakaj bal se je, da bi cigan sicer ne prišel sam v grad, kjer bi ga bili precej spoznali, ali pa, da ne bi celo kar razglasil tega hudodelstva,

Med Šumbregom in Kozjakom je kako uro dolga ravnina, gosto zarastena še dandanes. Tačas, ko se je godila naša povest, so stala ondukaj velika drevesa; zdaj pa je romalo že nekatero drevo iz te hoste v ogenj in iz ognja v zemljo, v kateri se je porodilo in zredilo; marsikatera deska iz te hoste gnije v zemlji ali se kadi pod visokim podstreškom v kmetski hiši.

Bila je mrzla noč. Mesec je bil že blizu zahoda. Pod kosmato smreko čepi dolgin cigan Samol. Zebe ga, zakaj zobje mu klepečejo v ustih in roke pomalja v ogenjček, tolik, da bi ga bil lahko v prgišču odnesel. Ni se upal večjega zakuriti, bal se je, da bi ga kdo ne zapazil, ali da bi bil svit kakega človeka privabil. Zraven cigana pa je tičal oster nož, vedni spremljevalec in edini ciganov prijatelj. Okoli se je čul tuleči glas lačnega volka (popred bolj domačega v naši domovini), plahi zajec se je upal izpod grma na pašo, sova je ukala vrhu dupla. Kadar se je kaj ganilo, vselej je cigan pogledal okrog sebe.

„Ne bode ga!“ godrnja sam s seboj ter si gladi razkuzmani črni podbradek. „Gorje mu, ako mi ne pride! Jaz menim, da mu je kramarski privcrknjenec naročil, menda mu je bil vendar moj nož na mislih, ki sem mu ga nastavljal na goltanec. Maščeval sem te, moj sin! Celo plačilo sprejemem za to. Drugo muho sem ujel na limanice; tepec

potlačeni, ki mi je fanta izročil, meni, da je pridobil graščino! Ha, meni si jo pridobil! Jaz bom videl, ali ne dobdem denarja pri njem, kadar hočem, jaz, ki ga imam ne vajetih.“ Tako in enako je govoril cigan sam s seboj in dokladal po malem suhe brsti na ogenj.

• Zdajci se zasliši stopinja človeška po stezi, ki je držala mimo smreke. Samol potepta ogenj, izdere nož iz zemlje ter se spne ob smrekovem deblu.

Strahotno prileze druga podoba po stezi, prvi neenaka, majhna, grčava — namreč Peter, gospod s Kozjaka.

• „Le bliže, gospod strahopetec iz grada!“ pravi cigan, čigar mačje oči so precej spoznale, kdo je.

Peter z mesom in telesom — se zgane, ker cigana ni videl za prvega. Cigan upiše ogenj iz iskric, ki so bile še žive.

„Si li prinesel obljubljeni denar, skrček moj?“ vpraša cigan gospoda s Kozjaka.

„Priatelj moj iz Jutrovega, ali se boš pa izkazal, da si izpolnil pogodbo? Kam si dejal otroka? Ali je varno spravljen za vse življenje, za večno?“ vpraša Peter.

„Prodal sem ga na Turško, janičar (turški vojak) bode postal, in nikdar ga ne boš videl, samo le, ako greš na vojsko zoper Turke; tedaj ti utegne nevedoč razbiti tvojo zveženo glavo,

prijatelj moj iz grada! S svojimi prijatelji sem se sprl, svojega konjiča sem razjezdil, da je legel tik ceste za vekomaj, in potlej še vprašuj, ali sem zaslužil. Dal mi boš torej toliko, kolikor si obljubil, in še toliko, kolikor je na tebi ali pri tebi, ljubi moj sosed!“

Peter mu dá denar, cigan ga spravi.

Veseliti te mora, ti človeček plemenite krvi in grbave postave!“ pravi cigan, zasmehovaje gospoda Petra, „veseliti te mora, da boš imel tako daleč, noter na Turškem, ljudi, ki ti bodo v rodu, celo vojaki janičarji, zrejeni in poučeni v veri Mohamedanovi. Lehko se boš hvalil in bahal: tebi enacega ni v deželi.“

„Ne pozabi, grdin, kdo si ti in kdo sem jaz!“ pravi Peter ves nejevoljen, da ga tak človek zasmehuje.

„Kdo si ti?“ se smeje Samol. „Čakaj, povem ti. Ti si peresce na veji: jaz pihnem, pa odletiš; jaz zinem eno, pa te ni drugje kot pod vislicami. Ali umeješ? Pozorel si, kakor jaz. Ali pa te jaz primem za vrat in ti obrnem oči, da ne bodeš vedel, ali so zadaj ali spredaj; konec tega, daj mi vse, kar imaš tukaj, če rad ne, i no — boš pa nerad. Drugi pot se utegnem oglasiti sam v tvojem gradu, ko me bodo ljudje malo izgrešili.“

Zdaj je Peter popolnoma razvidel, kaj je storil. Hotel se je odtegniti gospodstvu svojega

brata in bodoči oblasti njegovega sina, hotel je postati sam svoj gospod, nobene zavere se ni prestrašil, in glej — prišel je še bolj v poniževalno oblast — pod oblast sirovemu divjemu ciganu.

Prostosti je iskal, in zdaj ga imenuje izrodek, izvrženec hlapca. Zdaj je videl, da ga cigan lahko pesti po volji, in da ga res misli pestiti, on, ki sam vé njegovo skrivno hudobijo. Odstopiti Petru seveda ni bilo lahko, hudodelstvo je že v nebo vpilo: „Prodal si ne samo telo svojega sinovca, temveč tudi dušo njegovo, zakaj Turki mu bodo še vero izruvali iz srca.“ V poslednjih ciganovih besedah mu je vse zvonilo natanko.

Naprej je hotel torej Peter. Vse zadrege mora odstraniti, tudi cigana. Pa kako bi mu prišel do živega — dolginu, močnemu kot biku? Cigan bi bil devet takih pozobal, kakršen je bil Peter, suh kot goba in slaboten.

Vse se je vrtelo Petru v glavi. Upro se mu oči na ciganov nož, ki je tičal za stežaj od njega. Kot bi trenil, ga izdere Peter Kozjak in sune cigana. Ali še z večjo urnostjo prime cigan Petra za roko ter ga podere vznak in mu izvije nož. Zdajci je bil v rokah grozovitemu človeku, življenje mu je veselo na lasu, nihče mu ne bi bil mogel pomagati, ko bi mu bil hotel sovražnik povračati.

„Kaj meniš, prismuknjenec, da cigan Samol nož brusi za svoje drobovje?“ pravi cigan, kakor da se ne bi nič posebnega zgodilo. Peter jame prositi in se izgovarja, da je hotel cigana le ostrašiti, in druge abotne reči.

„Za šalo si me hotel?“ zasmehljivo govori cigan, tiščaje gospoda za vrat. „Kaj ko bi ti jaz porinil nož le za šalo pod rebra? Morda bi bilo bolje za te, ki napadaš po mačje od strani.“

Smrt in božja kazen stopita hudobnežu pred oči, mrzel pot ga oblije; zdaj ledeno, zdaj vroče mu prihaja. Naposled odjenja ciganova pest, nož skrije za pas in Peter je bil prost. Hotel jo je naglo pobrusiti, da se ne bi vrag njegov premislil. „Daj mi prej mošnjo,“ reče cigan, „drugi pot se vrnem in te pridem pogledat na grad, kako kaj gospodaríš. Poročim ti morda tudi, kako ti kaj živi bratov sin, ali se mu toži po tako dobrem stricu, ali kajli; zakaj zvedel bom vse. Kadar bode turški paša, ti utegne četo Turkov pripeljati pred grad, toda sive lase boš imel tačas in dobro si rove zagradi, zakaj vojak bo iz njega, da ne bo vsak janičar njemu prilika. Le glej, da mnogo denarja pridobiš, brata pa odpodiš, kadar ti pride na dom.“

Rekši se grohoče cigan ter odide. Peter, največja reva v človeški koži, odide domov. Gotovo je bil obljubil sam sebi, da ne gre nikdar nikoli

več ponoči nikogar čakati, ne prijatelja, ne sovražnika, ker je že dvakrat ponoči težko ušel smrtni nevarnosti. Na mestu pa je bilo zopet samošno. V vzhodu se je rdelo obnebje in kmalu nastane lepa jutranja zarja. Pač res, dan hudodelce preganja, noč jih prikriva!

Osmo poglavje.

V neverske roke padel mu mili je otrok,
Med otcem in otrokom zija prepad globok!
Zdihuje sivi starec, zdihuje celo noč
In kliče vse svetnike in Boga na pomoč.

Fr. Cegnar.

Oče Bernard ni mogel preboleti nesreče, šel je bil tjakaj, kamor nam vsem kaže pot, od koder se nihče ne vrne več: truplo v krtovo deželo, duša v lepše življenje. Peter je gospodoval na Kozjaku, na videz srečen. Ali pa je mirovala vest, tista ptica, ki večno kljuje in vpije in obsoja? Ali je lahko legel in sladko brez skrbi spal? Menda ne.

Novice, ki so došle na Kozjak, so poročale, da pride Marko kmalu domov. Ubogi mož! Nič še ni mislil, kaka izguba ga je zadela. Najmanj pa je slutil, da mu je vse to napravil rodni brat.

Vojska, ki je bila prišla s Kranjskega v Celje, da otme cesarja Friderika, prežene kmalu Vitovčeve čete. Osvobojeni cesar jo krene z vitezi in oboroženim slovenskim ljudstvom v Ljubljano. Ko bi bil tu vojsko razpusil, kakor so res nekateri hoteli, bi bil prišel Marko Kozjak o pravem času domov in

morda bi se bila usoda vse drugače obrnila. Ali cesar je hotel zbrano vojsko porabiti, da bi svojega nasprotnika, celjskega Vitovca, popolnoma ukrotil. Zapove torej v Ljubljani, naj se vojska ne razide, in napravi velik razgled svoje armade. Grofje celjski so imeli mnogo lastnij po Kranjskem, katere je Vitovec, oskrbnik celjske vdove, branil z mečem v roki. Cesar je torej hotel nekatere teh lastnij sebi pridobiti, zato pošlje oddelek vojske na Gorenjsko proti Radovljici, kjer so Vitovčevci gospodovali, da bi jo spravil v svojo oblast. Tako je potekal čas, in preden je Marko Kozjak dobil privoljenje, da sme s svojimi hlapci zopet domov, se mu je predrugačilo doma marsikaj, kakor smo že videli.

Bilo je jesenskega večera, ko je jezdil po slabo nadelanem potu proti domu, za njim krdelce veselih hlapcev, izmed katerih je pogrešal dveh, ki sta ostala zakopana na tuji zemlji. Hlapci so se glasno pomenkovali in ogovarjali mimo gredoče kmetske ljudi; gospodu bi bil bral veselje na obrazu, ko je zagledal hribec, kjer mu je stalo domovje na skalo zidano, in kjer je menil sina objeti, ne vedoč, da je daleč — oh, daleč, pri nejevernih Turkih.

Veselo zatrobi vratar, stari hišni služabnik, v rog, ko zagleda ljubega gospodarja pred gradom; viseče mostnice padejo čez visoke rove in grad sprejme krdelce. Družina vre vkup, tudi Peter prišepeče. „Aj, Bogu se usmili in mamki božji,“ javka

stara Mara med prvimi, „da bi bili gospod vendar poprej prišli, preden so hudobni ljudje izpodmeknili tej hiši steber, preden so hudi cigani milega sinu daleč odgnali, da ga ne bo nikoli več videl pošten človek!“

Gotovo se je Marku moralo čudno zdeti, da sina ni videl precej med svojimi ljudmi. Ostrmeti pa je moral še bolj, ko je Peter kislo in žalostno pristopil rekši, naj gre ž njim in naj ne stoji med družinčeti, da mu ima kaj posebnega razodeti. Kot blisk iz jasnega ga zadene žalostna novica; barve so ga izpreletale, molčal je; bolečine, ki jih je čutil, mu niso dale ni govoriti, ni svoje toge očitno pokazati.

„In ni ga bilo človeka, ki bi mi bil rešil sina?“ reče po dolgem molku z žalostnim glasom. „Nobenega človeka nima Marko Kozjak, da bi šel za roparji? Nobenega človeka?“

„Krivo me sodiš, brat Marko!“ odgovori Peter. „Koliko sem si prizadel, koliko sem prehodil, da bi zasledil roparje, to ti pove vsak sosed, vsak hlapec. Jaz sem delal, kar je bilo v moji moči; ali deček je izginil, kakor bi ga zemlja požrla, in ravno zato imam jaz upanje, da — da bode še kdaj prišel na dan. Utolaži se torej, brat Marko, saj vidiš, moralo je tako biti, Bog je menda hotel.“

Vendar vse te tolažbe so se Marka slabo prijele, morda tembolj, ker so izhajale iz hinavskega srca. Sam je bil na tem svetu, nobenega otroka ni

več imel, in vse tolažbe mu ga niso mogle namestiti. Kdor bi bil videl tega moža, ki je srčno šel med gole meče in bodečim sulicam naproti, kateremu je solnce na bojišču zarjavilo lice, kateremu je sovražnik vsekalo nekatero rano; kdor bi ga bil videl, kako so mu debele solze tekale po gosti bradi na junaške prsi, ta bi se bil moral ž njim jokati. Pa je tudi vse drugo: vedeti, da je otrok umrl in v nebo nesel nedolžno dušico, ali pa, da so ga nejeverni in divji cigani odpeljali, Bog ve kam in Bog ve čemu!

Kakor vsi ljudje tačas, tudi Marko ni bil popolnoma prost vraž in praznih ver, in leto mu je še toliko več prizadelo bolečin, ker si je slikal pred očmi vsakovrstne strašne reči, ki so vse bile v dotičju z njegovim sinom.

S hudobnim veseljem je gledal potuhnjeni Peter, kako Marko od večera do jutra otožnejši postaja.

Prvi namen, ki si ga je bil Marko postavil, je bil ta, da hoče sina iskati križem sveta, dokler ga ne najde. Ali znanci, zlasti menihi zatiški, ga pregovoré, da je vse iskanje zastonj, ker se ni dalo ni pičice zvedeti, proti kateremu kraju so hudodelci z dečkom krenili, ali so šli daleč, ali so ostali blizu. Uvidel je naposled, ko se je bil v svoji žalosti sam sebi nekoliko privadil, da bi bilo res vse brez uspeha, karkoli bi storil.

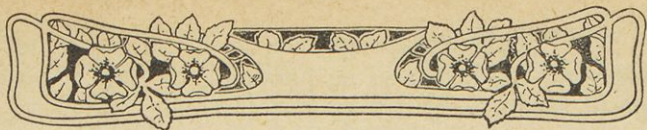
Marku ni bil svet več po godu. „Kaj mi pomaga ime, kaj bogastvo?“ je rekal sam v sebi. „Sreča je šla po vodi, ne bodem je imel več na tem svetu! Ženo mi je Bog vzel prezgodaj, ostalo mi je dete, in zdaj sem izgubil še le-to. Srečen na svetu ne morem več biti; le tamkaj jih upam še videti, torej moram skrbeti, da pridem tja.“

Stopi torej pred grbastega Petra in mu reče: „Ljubi moj brat! Umekniti se ti hočem; dam ti vse svoje imetje, obračaj ga, kakor te je volja. Oženi se, ako ti je povšeči, mlajši si od mene. Samo to si izgovorim, ko bi kdaj zasvetil srečni dan, da bi se zvedelo za mojega sina, imej on pravico nastopiti za teboj. Jaz pa grem v kloster v Zatičino; skrbeti hočem za svojo dušo; svet in svetno imetje tebi prepuščam. V kloštru naj po kopljejo moje kosti! Bog ne daj, morda ene poslednjih naše stare rodovine.“

Kmalu potem se Marko preseli v kloster, obleče namesto svetle jeklene vojne oprave belo obleko meniško iz surovega sukna, in bil je eden najpobožnejših menihov v Zatičini.

Petru se je bilo torej vse po volji izteklo, kakor si je želel in pričakoval.

Deveto poglavje.

— — — — —
Odkrsti se in bo Turčin,
In ko doraste, da takrat
Morit bo hodil si svojät.

L. Valjavec.

Vrnimo se zopet k mlademu Jurju Kozjaku, katerega je bil cigan odpeljal. Sicer smo že zašli v pripovedovanju malo dalje, povzamemo torej na kratko tukaj reči, ki bi jih imeli razložiti že poprej.

Cigani so bili bliskoma oddirjali, ko so imeli dečka med seboj. Imeli so iskre, lahke konjiče, ki so, dasi manjši od bojnih grajskih konj, ki so jih jezdili kozjaški hlapci, vendar dokaj laglje posezali, tako da so bili cigani kmalu svojim gonjačem iz moči in oči. Tudi noč jim je ustrezala. Dasitudi so se nekoliko ogibali navadnih potov in hodili po stranskih stezah, so dospeli drugi dan na mejo in tu so bili toliko kakor brez skrbi. Tukaj se loči spoštovana družčina, ker so hoteli skoraj vsi Samolovi tovariši na Ogrsko, Samol pa na Turško.

Ni manjkalo mnogo, da ne bi bil moral nož razsojati. Le s tem so se pobogali, da jim je pre-pustil Samol večji del krvavega denarja za dečka. Dolgin se potem obrne proti Turčiji, zakaj hotel je menda naloženo zlodejstvo do zadnjega izpolniti, kakor je bil že ves v hudobiji, ali pa je upal še kakšen denar izkupiti za lepega dečka. Fante je sicer od kraja vpil, jokal in prosil, toda cigan mu je vselej usta zatisnil in tako ne prav vljudno utišil pred seboj na sedlu sedečega ubozega otroka. Drhal razmršenih ciganovih bratov, katero je dolgin na poti zalotil, je bila strgala poslednjo dobro obleko dečku s telesa; ciganske matere so mu bile zavdale, da ni vpil in da je dobil bolj zagorelo in rjavkasto lice.

Na turški meji proda cigan dečka Turku, ki je krščanske otroke nabiral za janičarska vzrejališča.

Turki, za prvega doma v Aziji, so bili pre-magani konci 8. stoletja po Arabljanih in so ravno po letih sprejeli vero Mohamedovo. Kmalu pa so Turki svojim zmagalcem nekoliko oblasti izvili iz rok in naposled so si znali osvojiti popolno prostost. Osman, prvak in praded zdanjih sultanov turških, vzame krščanskemu cesarju v Carigradu nekaj maloazijskih zemljišč in postane samostojen vladar. Sin njegov, Orhan, pridobi z orožjem vso Malo Azijo in prvi ustanovi tisto turško vojsko, ki je najbolj pripomogla, da je dolgo časa turško ime

razprostiralo strah in trepet po vsej Evropi, posebno pa še pri nas južnih Slovanih — namreč janičarje. Pod vladarjem Orhanom je namreč svetoval veliki vezir Alredin, naj se ujeti krščanski otroci vzrejajo in odgajajo za turške vojake, in take vojake so imenovali janičarje.

Iz prvega je bilo komaj tisoč janičarjev. Ali že za sultana Murada I. (leta 1360.), kateremu nekateri pripisujejo prvo ustanovljenje te nove vojske, se je pomnožilo število janičarjev na dvanajst tisoč. Ko so Turki čimdalje bolj utrjali svoje gospodarstvo po Evropi na jugu, osvojivši si Carigrad l. 1453.; ko so čimdalje bolj podjarmovali kristjane, so nalovili tudi vedno več krščanskih dečkov, in janičarska vojska se je narastla do 40.000 mož tistih strahovitih vojščakov, ki so sami iz krščanskih rodovin, nevede neusmiljeno divjali zoper svoje roditelje in brate in zoper svojo vero.

Med janičarje torej je prišel tudi mali Juri Kozjak. Iz malega dečka zraste čez leta krepak mladenič, na telesu junak, kakor mu je bil v mladih letih oče v daljni domovini. Ali kaka izprememba! To ni bil več tisti otročje-pobožni Kozjakov sin, ampak poturčen sanjarski vojak.

Privadil se je bil novim tovarišem, novim navadam, novim poukom. Rahlo seme krščanske omikanosti, kolikor so ga bili dobri ljudje vcepili njegovemu srcu, so izrvali neverni Mohamedani, ko

je komaj vsajalo korenine. Namesto vere, ki nas uči bližnjega ljubiti, se je naučil mohamedanstva, čigar uk je: sovraštvo in poboj kristjanu in njegovi veri. Bojni duh, ki je navdajal očeta, se tudi ni zatajil pri sinu. Ali krščanski oče se je bojeval le za pravico in brambo nezmožne nedolžnosti; poturčenemu, ubogemu sinu so bile vsajene brez reda želje po boju in krvi. Leta begoča izbrišejo mladenci spomin na otročje čase. Divji mladi janičar se ni več spominjal, da je bil pri dobrih ljudeh, ki so ga ljubili in ljubiti učili. Popolnoma vendar ni bil pozabil očeta in lepega domačega gradu, svojega hudega strica, in da so ga ljudje nekda radi imeli; pa mu je bilo vse to le kakor lepe sanje, na ktere se samo počasi in zdaj nekoliko, zdaj zopet nekoliko domišlja. Dobro ni vedel nobene reči. Tudi imena svojega očeta se ni več domišljjal, niti kraja in dežele. Med tujci se je bil navadil tujega jezika; svojega prvega, slovenskega, se ni spominjal več.

Ako pomislimo, da celo mi pozabimo let otročjih in zgodeb, ki smo jih v njih doživeli, čeravno smo ter ostanemo v enih ter istih razmerah, ki nam spomin oživljajo in ponavljajo: verjamemo toliko laže, da je človek, ki je v prvi nežni mladosti prišel med tujce, pozabil na jezik in očeta.

Hrabri janičar, Marko Kozjakov sin, je postal v kratkem polkovnik v svoji orti (kakor se je ime-

novala večja ali manjša četa janičarska), in ni ga bilo mimo njega hrabrejšega in strašnejšega v boju. Ločil pa se je od svojih tovarišev, da ni hlepel po ropanju in moritvi slabih, neoboroženih ljudi; in tako je nekako njegovo pošteno srce tudi pod tujim odelom v tuji divji družini ostalo neomadeževano. Sicer ni vpraševal, zakaj se bojuje; šel je vsekam, kamor so ljuti Turki nesli zastave svojega preroka Mohameda, ali bojeval se je z vojaki, ne z otroki in ženami.

Grozovita telesna moč, ki jo je ta janičar razkazoval v boju, je storila, da so se celo Turki nekako bali zamišljenega svojega vojaka. Ker so vedeli, koliko jim takšen glavar v boju koristi, ki sam hraber kot lev, svojim tovarišem nareja pot v bojne vrste, zato je janičar Juri Kozjak — ki, seve, tega imena ni poznal — dosegel čast, da je vodil sam svoje precej veliko krdelo, dasi to sicer pri tako mladih ljudeh ni bila navada.

Deseto poglavje.

Opat in menihi, modri možje,
Nobeden srca ozdravit' ne ve.
Fr. Prešeren.

Bilo je leta 1475. Peter Kozjak se je bil svoje prostote že skoraj naveličal, zakaj sreče ni imel. Hotel se je ženiti, ali izpodletelo mu je: nevesta, ki si jo je izbral, ni ga marala. Peter pa ni mogel še v drugo poizkušati, ostal je torej sam zase na gradu Kozjaku.

Zvesti stari služabniki so bili popustili grad, ko je nastopil Peter gospodarstvo. Stari Ožbe, ki je služil v gradu šestdeset let, je šel osebenkovat na stare dni, toda le za malo časa, zakaj kmalu se je preselil s tega sveta za Maro, staro hišno, ki je bila umrla precej za očetom Bernardom še v gradu.

Marku so bili tudi že lasje osiveli; postava, nekdam moška in močna, se je bila sključila in zgrbančila. Največ je pripomogla žalost in skrb za sina, da mu je starost prezgodaj jela lomiti kosti. Zastonj so upali in pravili menihi, da se

mu bode rana zacelila, kadar nekoliko pozabi svoje izgube. Menih Marko je živel sam zase v svoji bolečini.

V prijaznem kotiču, v zatišju med dvema vrstama lepih gričev, je stal slavní klošter zatiški. Že leta 1135. je kupil patriarh Peregrin iz Ogleja tukaj nekaj zemlje, postavil klošter in poklical iz Rima brate cistercienze. Ustanovitelj pa bratom ni samo preskrbel strehe in stanovanja, temveč prikupil jim je za živež tudi primerne lastnije v okolici. Precej od kraja so imeli menihi tri vasi podložne za raboto in desetino. Pomnožili so to prvo lastnijo sosednji in daljni plemenitaši; med poslednjimi nahajamo v zapisnikih najviše osebe vseh stanov: papeže, cesarje, kralje, vojvode, grofe in druge imenitnike imenujejo med darovalci. Tako je bil klošter zatiški v nekdanjih časih eden najbogatejših v slovenskih deželah.

Poslopje je bilo zavarovano z visokim obzidjem in štrlečimi stolpi, zakaj tačas je bilo le varno, kar je bilo sovražnikovi roki nedosegljivo, kar je branil zid in ostri meč. Ne samo, da so Turki bili hudi sosedje, bilo je tudi v deželi mnogo nemirnežev. Gospodar je imel dolžnost, varovati svoje podložnike. Zato je moral imeti tudi klošter zmerom oboroženo krdelo hlapcev na nogah, ako se je hotel varovati domačim in vnanim sovražnikom.

Bilo je nekega jutra. Opat Ulrik je sedel v svoji izbi in v roki je imel veliko odprto knjigo z zlatim zaklepom, v kateri je bral. Bil je opat že prileten; v okolici med ljudstvom in med gospodo je veljala njegova beseda mnogo. Njemu nasproti pri durih je stal velik mož širokih pleč, na prvi pogled bi bil uganil, da je vojak.

„Kaj boš povedal Til?“ izpregovori opat in zapre bukve. „Kako ste opravili? Ali si dobil one, ki so pisarja ubili?“

„Nismo jih dobili, častitljivi gospod opat!“ odgovori Til. „Zasačili smo jih bili nekoliko v razvalini in obstopili, ali imeli so cepce okovane, eni celo meče; ušli so nam, trije izmed naših so močno ranjeni.“

„Doklej bodo še nadlegovali ubogo ljudstvo sovražniki od zunaj, roparji med narodom! Zdaj bodo še predrznejši, naposled nam pridejo na dom, in človek si ne bo upal več izpod strehe. Ali si že slišal, da se nam je Turkov bati, preden mine poletje? Potem bomo imeli zopet nesrečo, da nam Bog pomagaj!“

Opat migne Tilu, naj odide. Til pa se je le počasi pomikal nazaj; videlo se je, da bi še nekaj rad povedal.

„Kaj bi še rad?“ ga vpraša naposled opat.

„Snoči smo dobili neznanega človeka,“ pripoveduje hlapec, „in ker se nas je ogibal, smo ga

prijeli. Zdaj pa trdi hlapec Andrej, ki je bil prej v gradu na Kozjaku, da ga je že videl poprej in da je ravno tisti, kakor so dejali, da je bil odpeljal tistega dečka, sina gospoda — —“

„Kozjaka!?“ pravi opat čudeč se, vstane s stola in izprašuje hlapca zvesto in nadrobno, kako jim je cigan prišel v roke. „Kaj, ko bi se dalo kaj zvedeti o Kozjakovem sinu!“ je mislil opat Ulrik in brž reče pripeljati cigana in sklicati priorja, očeta Martina in druge starejše menihe.

Kmalu se zbero očetje in začno cigana izpraševati in izpeljevati. Obetajo mu, da se mu bode mnogo prizaneslo, ako pove po resnici in se spokori; nasprotno pa žugajo, da ga neutegoma dado obesiti, ako ne govori vsega po pravici. Cigan je zaničljivo pogledoval okrog sebe; vse se mu je zdelo za smeh, ne za smrt.

„Ali si ti tisti človek, ki je roparski odpeljal dečka, Kozjakovega sina?“ vpraša opat. — „Govori! Ljudje te poznajo, ne boš utajil, ne!“

„Prav dobro me poznate: jaz sem službo preskrbel dečku,“ reče cigan in gleda okrog po svojih sodnikih, menihih in hlapcih, ki so ga držali.

„Kje je menih Kozjak?“ vpraša dalje cigan. „Ako ga hočete poklicati, jaz bi mu nekaj povedal na uho, in on bo zame prosil, da me ne obesite;

vam pa nič ne zaupam, gospodje v dolzih halah! Vi bi nemara radi, da bi jaz pod vislice stopil, ali pa, da bi se mi prelomil vrat. A Kozjak, ta je moj stari prijatelj, naj bo že tisti grbavi, ali njegov brat, ki je med vami menih.“

Marko Kozjak, že osivel, pride iz svoje izbice, ki je bila na zadnjem oglu proti severu. Ko zasliši, da je ravno tisti, ki mu je odpeljal sina, zapre to ubozemu starcu besedo, up navdihne očeta, upanje, da je še mogoče sina dobiti nazaj. „Povej mi, povej, da moj sin živi; izgovori, da mi ga pripelješ nazaj, in nič se ti ne bode zgodilo, jaz prevzamem tvojo kazen, jaz ti dam pol imetja, ves Kozjak, pa mi govori, kje je moj sin?“ Vse to je hotel stari Marko naenkrat zvedeti iz cigana.

Ali temu se zasvetijo male sive oči in staro maščevanje se mu zbudi. Nekaj časa gleda osivelega, onemoglega očeta in pravi: „Ne poznaš me, Marko Kozjak? Jaz sem imel tudi nekdanj sina, mladega, lepo rastočega, ki sem ga ljubil. Ali ti si mi podrl moje veselje, ti si pobil mojega sina, da mi je umrl, in zato sem te kaznoval, kakor vidim dovolj. Toda ne sam jaz, tudi drugi človek je bil, ki me je nagnal do tega dela; ime tega človeka ti povem na uho in ako ne boš prosil za moje življenje, tudi za njegovo ne boš; ako mene obe-sijo, tudi njemu ne prizaneso. Poslušaj!“ in cigan

pristopi k staremu Marku ter mu pove na uho: „Tvoj brat Peter mi je sina prodal in izdal!“

Komaj je Marko te besede čul, ga prešine kakor blisk in zgrne se v omedlevico na tla. Menihi so vsi obenem planili, da bi pomagali staremu možu.

„Kaj sem vam pravil, gospodje v belih halah, da ne bom obešen! Ko se Kozjak zave, bo prosil zame in za mojo staro kožo.“

„Pridemo ti že do zoba,“ pravi eden hlapcev.

„In ako bi imel samega pekleščeka v malhi,“ pristavi drugi.

Hlapci so ugibali med seboj, da mora biti to več kakor pošten človek, in menili so, da je Marku začaral, ker je omedlel.

Opat prestrašen, veli naj cigana zvezanega odpeljejo in zapro. Tudi Marka odneso. Nič se ni zavedal. Skoraj vsi so menili, da ne bode preživel te omedlevice. Skrbi za izgubljenim sinom, žalost in bolečine so mu bile obelile glavo in ga pririnile do roba večnosti. Zdaj je našel pravi sled za sinom, ki ga je mislil mrtvega, in kako bode prenesel tak oslabel človek toliko težo, ki tare dušo? Drugi pa so rekali med seboj: „To, kar je cigan Kozjaku na tihem povedal, je moralo biti strašno, grozovito; zakaj Kozjak, dasi je zdaj že res oslabel, je bil vendar le poprej vojak in ne bila bi ga vsaka stvar

pretresla tako, da bi se bil kar brž zgrudil in precej nič zavedel.“

Marka Kozjaka spravijo v posteljo ter pokličejo očeta Benedikta, ki je bil na glasu, da umeje zdravila napravljati, rano obvezati in zaceliti in rože kuhati, da so dobre za bolno telo. Pater Benedikt tudi znese vso svojo umetnost, da bi bolnika spravil k zavesti. Vse je bilo v kloštru pokonci.

Opat pošlje tudi posla v grad Kozjak gospodu Petru poročit, naj nemudoma pride v kloster, ker mu je brat morda blizu smrti.

Peter se zavzame, ni še pričakoval bratove smrti. Pravzaprav, kakor se nam zdi, ni mu bilo mnogo do brata, ki ga ni ljubil; vendar spodobilo se je, da ga je šel pogledat še pred smrtjo, in zato je bil pripravljen precej. Veli torej osedlati svojega konja ter pogosti kloštrskega posla.

„Kaj pa se je zgodilo?“ vpraša Peter kloštrskega hlapca med potom. Ali je moj brat nanagloma zbolel?“

„Povedali mi niso opat sami,“ odgovori hlapec, „toda slišal sem vendar tako drugod, da je neki cigan, ki smo ga predsnočnim ujeli, nekaj gospodu skrivaj povedal, in precej tačas jim je prihajalo slabo in se niso potem več zavedli. Kaj je cigan povedal, tega ne vedo, najbrže kako čarovnijo, kakor jih imajo ti ljudje.“

Ko bi bil hlapec pazil gospoda Petra Kozjaka, videl bi bil, kako je lice njegovo zdaj bledelo, zdaj zelenelo; noge so se mu oklenile konja in roke izpustile nevede konjsko brzdo. „Ko bi bil pa to tisti cigan? Ko bi bil bratu njegovo hudodelstvo povedal?“ Ta misel je bledla in vrela plemenitašu po glavi.

„Kakšen je cigan?“ vpraša čez dolgo, ko se nekoliko upokoji.

„Dolg, že precej star, močan pa kot vol; dva sta ga morala držati in še bi ju bil kmalu ustrahoval, dasi naš Til ni karsibodi —“ odgovori hlapec.

„On je!“ pravi Peter, in obide ga smrtni strah. Vest, že davno utešena in pomirjena, se zbudi nanovo.

Plaho je gledal kloštrski hlapec gospoda Kozjaka, ki je bil čuden, da še nikoli tako. „Kaj Vam je, gospod?“ vpraša kake dvakrat, ko vidi Petra vsega prepadlega. Toda Peter ne izpregovori besedice do kloštrskih vrat. Sam ni vedel, kdaj je prišel do tja.

Opat mu pride na dvorišče naproti. Peter, ki je hotel vprašati kako je bratu, vpraša kako je ciganu. Opat je spoznal precej, da je grozno razmišljen; menil je pa, da ga je nenadna nesreča tako z uma spravila. Pelje ga torej k bratu. Ta je ležal še zmerom brez zavesti. Mešalo in bledlo se mu je v glavi. Govoril je besede nerazumljive.

Ko je Peter videl, da menihi še ne vedo njegove pregrehe, zakaj bili so vsi jako prijazni ž njim, in ko so vsi zmajevali, da bi Marko še kdaj vstal, se umiri srce tudi Petru nekoliko.

Prosi opata, naj ga pusti k ciganu, češ, da bode kaj bolj natanko zvedel o svojem stričniku, kje je in kako bi ga dobil nazaj. Rad mu dovoli opat ter mu celo ponudi, da mu hoče dati spremljevalca. Ali Peter si da le ječo pokazati, potem pa izpusti hlapca, rekši, da se bo sam najbolje pogovoril s ciganom.

„Če te poprime,“ je mrmral hlapec odhajaje, „premel ti bode krive kosti, da boš pomnil hoditi blizu pasjega hleva. Pa če te, naj te, ne pogrešamo boljših ljudi.“

Peter stopi k ciganu v ječo.

„Aha, moj stari prijatelj me je prišel gledat,“ pravi cigan poredno, „no prav storiš. Ali že veš, da naju oba obesijo — tebe in mene, spodobi se to po vsej pravici; zakaj skupaj orala, skupaj pojedala; oba skupaj vozila, oba skupaj zvrnila. Kaj ti praviš, grčavi moj prijatelj?“

Kako je moralo biti Petru, to si lahko misli vsak sam. Vendar sila je bila.

„Kako se predrzneš moje ime s svojim obenem imenovati?“ se grozi Peter.

„Molči, molči, mačka stara, polomljena! Saj vem, da nisi pozabil na tisti večer — pred kakimi

dvanajstimi leti — in ko bi ga bil, bi te opomnil jaz kmalu nanj. Da pa sem imenoval tvoje ime bratu, staremu menihu, to mi je velevala pamet. Spoznal me je hlapec, ki je bil prej na tvoji krtini, in kateremu bi bil imel ti črepinjo streti — pa bi vsega tega ne bilo — in kaj mi je ostalo drugega, da si rešim svojo staro polt, za katero mi je še zmerom več kot za tvojo grčo, ki ti jo je Bog oprtal namesto tovara na ramo.“

Ko bi bil Peter mogel to hudobo s pogledom na steno nabosti, bil bi jo; ali za zdaj je moral molčati in cigana izlepa zase pridobiti.

„Komu si še bleknil o tej reči kakor mojemu bratu?“ vpraša Peter.

„Nikomur!“ odgovori cigan. „Menil sem, da ga bom s tem pripravil za svojo reč in za svojo glavo, da mu obljubim sina prignati nazaj. V tem trenutju pa sem se tvoje lepote domislil, in glej, stara šleva je bil toliko brezumen, da je omedlel.“

„Svetujem ti, da mojega imena ne imenuješ več; brat bode morda umrl in tako te bom jaz spravil iz ječe,“ pravi Peter.

„Kaj, ko bi jaz namerjal tvoj del pri tem dejanju razodeti?“

„Nihče ti ne bo verjel, človeče! In potem ne upaj nič, to bo tvoja smrt; jaz si hočem prizadeti, da ne boš živel dva dni potem, ako očitno imenuješ mene.“

„Kaj, ko bi jaz dokazal, kar bom govoril? Ko bi jaz pripravil tvojega bratovega sina zopet nazaj in priče dobil zoper tebe? Da jih dobom — ne skrbi tega! Tvoj stričnik pa je lep janičar; ni tega pet tednov, kar sem ga videl, morda te obišče in svoj rojstveni kraj, to je da, po janičarsko, zakaj ne pozna dežele, kjer ima tako ljubega strica, kakor si ti, ljubeznivi moj tovariš! Kaj bi ti rekel potlej?“ Rekši se zagrohoče cigan.

„Tega ne storiš,“ izpregovarja Peter, „bilo bi tebi škodljivo.“

„Kaj je meni škodljivo, sodim le jaz; tebi pa le nekaj pomaga iz klešč, in to je, da me spraviš iz te luknje na beli dan ali v črno noč. Ako me ti ne, se bom sam oprostil; potlej pa le glej, kod boš hodil in kam boš stopil. Vzemi nož in prereži mi vrvi na hrbtu, ki mi vežejo roke, prišel bom že sam pod solnce.“

Petra vendar ni bilo volja tega storiti. Izgovarjal se je, da ga osvobodi kako drugače, bolj skrivaj; to bi bilo preočito.

„Ako nisem v štiriindvajsetih urah prost s tvojo močjo, bodem brez tvoje pozneje. Potlej pa bom razobesil tvoje možgane po plotu zatiškega vrta,“ je vpil srditi cigan za plemenitašem, da sta ga lahko slišala hlapca, ki sta stala pred durmi na straži.

Peter je ostal čez noč v kloštru. Mari mu je bilo za brata! V svoji črni duši bi bil mnogo rajši,

da bi brat umrl in skrivnost nesel s seboj pod zemljo. A s ciganom? Pravzaprav mu tudi za tega ni bilo nič. Koliko bi bil dal, da bi se spravil s sveta? Belil si je glavo, kako bi mu pomagal iz ječe in tako sebi iz neznanske zadrege. Vendar nobenega upanja ni imel; ni videl, da bi se dalo brez tuje pomoči kaj storiti. Tuje pomoči pa se je bal, zakaj že prva in edina, ki jo je rabil, namreč ciganska, mu je presedala ter mu napravljala grozno veliko bridkih dni.

Enajsto poglavje.

Gosta megla po polju leži —
No, kaj je tó? kakó je tó?
„Tam ni nobene megle znat',
Le turški konji tako sopó.“
Narodna pesen.

Tako je bilo v kloštru v Zatičini, ko pride drugo poročilo v deželo, ki je storilo, da so vsi pozabili na Markovo bolezen in na cigana pod kloštrom zaprtega. Slovenske dežele (Kranjsko, Štajersko in Koroško) si niso bile še dobro opomogle in se okrepile od strašnih ran sovražnih iz prejšnjih let, ko je Turek na novo prihrumel v deželo, krvav bič v nečloveški roki prinesel in se pripravljaj, da bi od kraja počenši zopet teptal slovensko strn in podiral selišča mirnemu narodu slovenskemu. Zdaj je bilo zopet treba bran postaviti žugajoči reki, dežela je klicala vsakega junaka na boj. Veljalo je tačas še bolj kot današnji dan: „Pomagaj si sam, in pomore ti Bog“; zakaj tedaj ni bilo redne vojske, ki bi se bila postavila vragu pred oči ter mu zasadila mejo, doklej mu je stopiti. Gorele so grmade po gorah in naznanjale, da se bliža vrag. Zdaj so šele

vreli vkup, vsa dežela je bila velik tabor. Dostikrat pa je hotela nesreča, da so se premalo združili posamezni brambovci ali da se niso mogli ali utegnili zbrati, ker je bil Turek tu, kakor bi ga bila ponoči zemlja izpuhnila.

Leta 1475. udarijo v najlepšem poletju Turki na južne pokrajine štajerske. Vodil jih je Ahmet-paša. Vseh je bilo kakih 12.000 mož, največ konjikov, krdelo tudi janičarjev. Juri Šenk, glavar koroške dežele, zbere v naglici nekaj pripravljene vojske po vseh treh deželah, da bi toliko časa ustavljal sovražnika na južnem Štajerskem, dokler se ne snide velika vojska vseh dežel slovenskih, ki bi se mogla veliki turški sili iz oči v oči postaviti nasproti.

Peter Kozjak bi bil tudi s svojimi hlapci moral iti Šenku pomagat, ker je bil eden velikih plemenitašev, ki so imeli zmerom vojne hlapce na nogah in v orožju. Ali že misel na boj in mogočo smrt mu je bila neljuba; slave si ni upal pridobiti, domovine pa ne more tak človek tolikanj ljubiti, da bi meč opasal za njo, ki ne ljubi svojega bližnjega, ni tistega ne, ki je ž njim ene krvi.

Ludovik Kozjak, sorodnik Petrov, prevzame torej namesto njega povelje čez hlapce kozjaške in zatiške.

V kloštru so popravljali poškodovano ozidje, znašali živež s pristave in vse pripravljali, da bi se branili Turkom do zime, zakaj privreli so le kakor

ploha in se umeknili nazaj, ko so naropali dovolj in se dosita nadivjali v krvi krščanski. V tem splošnem vretju ni nihče mislil na zaprtega cigana: hlapci, ki niso odšli z Ludovikom na Turka, so imeli družega posla obilo, ne da bi bili varovali hudodelca. Nekega jutra torej ni bilo ptiča v gnezdu. Kako je ušel, tega ni vedel nihče.

Juri Šenk je bil s svojo malo vojsko — kakih 2000 mož je imel — zalotil sprednje krdelo turške vojske. Misleči, da je to vsa vojska turška, se vržejo Slovenci hrabro na Turka, in preden je tistega dne solnce zašlo za goro, je ležalo okoli dvesto nevernih sovražnikov pobitih na bojišču; drugi se umaknejo. Veliko je bilo veselje v Šenkovi mali vojski, kajti menili so, da so tako z lahkim trdom zopet zazdaj odbili vraga in rešili deželo. Tisto noč še pošlje Šenk posla, da bi oznanil po deželi veselo poročilo. Drugi dan je hotel Šenk sovražnika zagnati čez mejo.

Veselo poročilo, da so Slovenci Turka premagali, pride tudi v kloster zatiški. Opat Ulrik brž napove procesijo k cerkvi Matere božje na Muljavi, vasi dobro uro oddaljeni od klostra. Povabi vse ljudstvo in gospodo z gradov, da bi bili deležni pri tej procesiji ter zahvalili Boga, ker je odvrnil od dežele veliko nesrečo in zmago podelil krščanskemu pravičnemu orožju.

Medtem, ko so se pripravljali za procesijo, se je zgodila slovenski vojski velika nesreča. Ahmet-

paša, turški poveljnik, je zvedel komaj, da so kristjani njegovo prvo krdelo razmetali in večidel pobili, kar razkačen zapove svoji petkrat večji vojski, da še tisto noč zajame krščanske junake. Ko jutro napoči, so videli Slovenci naenkrat, da jih je zajel desetkrat močnejši sovražnik — in nepripravljeni, prestrašeni so morali zopet zgrabiti za orožje in braniti sebe in deželo. Krvavo so se zdaj bíli, vsak je bil junak, nobeden ni zastonj dal svojega življenja; ali naposled mala, že prejšnji dan utrujena in oslabljen slovenska vojska vendarle obnemore. Koroški glavar Šenk, kranjski plemenitaš Ludovik Kozjak in mnogo družih imenitnih vitezov je bilo ujetih, ker jih Turki niso hoteli umoriti, češ, da dobodo mnogo odkupnine zanje. — Ostanki krščanske vojske se naglo umaknejo v gozde. Po deželi ni še nihče vedel o tem strašnem pobitju. Turki so vedeli, da jim zdaj nikjer ne more enaka vojska pota zapreti, zato so hrumeli v Kranjsko naprej proti sredi.

Veselo je vstajalo solnce in obsevalo polje in velike travnike kloštra zatiškega. Par za parom je šel v procesiji za svetim križem iz kloštra. Najprej menihi, za njimi plemeniti gospodje: Peter Kozjak s svojo grbavo postavo, Janez Mačerol z Mačerolca, vitez Ravbar iz Kravjaka in mnogo družih; za temi pa so stopali pobožni kmečki ljudje, moški in ženske, brezkončno število. Počasi se je pobožna množica gibala dalje.

Pravljica pripoveduje, da so na „Velikem travniku“, konci katerega stoji nekdanja podružnica zatiškega kloštra, cerkva Matere božje — da so se ti ljudje iz sedmih far sešli s svojimi duhovniki in banderi ter plesali neki star naroden ples, ki je bil dovoljen po cerkvenih poglavarjih. Zdi se mi, da ga imenujejo stari očetje „ovrtenico“ in da se neki ostanek tega plesa nahaja še po slovenskih božjih potih.

Bilo je torej na travniku silno množje ljudstva. Vse je bilo brezskrbno veselo ali pa vtopljeno v pobožnosti.

Menihi in gospodje, med njimi Peter Kozjak, so bili že blizu cerkvice.

Kar se zasliši od vzhoda in severja znani grozoviti krik: „Alah, alah!“ in kot blisk se naglo začuje strašna beseda: „Turki!“ In od vzhoda čez Bojanji vrh so dirjali turški konjiki naravnost po travniku proti množici; od severja, od kloštra, so pa vrele druge čete Turkov. Strah obide ubogo ljudstvo. Kakor jastreb iz viška plane med piščeta, da jih nekaj podavi, nekaj razkropi, tako so pridrli Turki nanje. Zdajci se dviga vpitje do neba; vse beži. Največ jih je pobegnilo v cerkev in na obzidano pokopališče, nekoliko v bližnjo hosto, nekoliko brez namena in brez glave tja, kamor jih je nesla noga. Mnogo pa so jih Turki posekali in pojezdili na travniku, tako, da stari ljudje pravijo,

da je tekla tačas kri po trati kakor v žlebu potok, ter so jo turški konji do členkov gazili. Cerkev in pokopališče, s precej visokim zidom obdano, je bilo natlačeno begunov, ki so tu iskali zavetja.

Menihi, ženske, otroci in starci so šli v cerkev, možje pa so se zbrali za zidom in sklenili braniti do zadnjega diha. Tu je pograbil vsak, kar mu je bilo pri rokah za orožje, bodisi da je iz železa ali iz lesa delano orodje, ali sirovi kolec. Drugi so nabirali kupe kamenja, ga krušili od cerkvenega zida in metali na sovražnika, ki se je približal in podil počasnejše begune.

Med tistimi, ki so rajši bežali v hosto kakor za cerkveni zid pod varstvo božje, je bil tudi Peter. Kakor hudobni ljudje, ki nimajo dobre vesti, je bil tudi Peter grozovito plašljive in boječe duše. Ko mu je udaril krik: „Turki so tu!“ na uho, popusti kar menihe in tovariše, se pomeša med ljudi, ki so bežali kar naprej, koder je bilo prazno, in dirja v hosto.

Molitve so donele iz cerkve, da bi Mati božja izprosila od Boga srečno brambo in rešitev pred strahovitim sovražnikom. Pred oltarjem so kleče molili menihi, sivolasi možje, glasno so jih spremljala grla vse verne množice v cerkvi.

Okoli in okoli po planjavi so dirjali divji Turki. Eni so vlečili zvezane ujetnike s seboj, eni so se zbirali v čete, da bi navalili na kristjane. Pač je moralo bridko zajedati ubogemu ljudstvu v srce, ko

je videlo, kako so hiše in poslopja, v katerih so se rodili otroci, zdaj naglo zgorele, zažgane po vragovi roki. Pač je nekatera slovenska pest tesneje v pravični jezi stisnila svoje orožje, želeč, da bi se ji bilo moči maščevati nad vragom za toliko hudo!

V malih krdelih pritiskajo zdaj Turki na tabor. Ali kmetje niso branili le sebe in svoje domovine, branili so tudi svojo vero, svoje žene in otroke. Vedeli so, da jim milosti ni pričakovati, ampak da so sužnji, brž ko se vdajo. Zato so se branili za slabim zidom in s slabim orožjem proti neštevilnemu, dobro oboroženemu sovražniku s tako hrabrostjo, kakršne bi morda današnji dan zastonj iskal med nami, njihovimi vnuki.

Nekateri Turek se je zvrnil, ko ga je zadel trd, težek kamen, od zida odkrhnjen; ali tudi marsikateri Slovenec je padel, zadet od pšice s turškega loka. Zmerom bliže in bliže se pomičejo Turki; kamenje, ki se je usipalo nanje kakor toča, ni jih moglo zavreti.

In ko se je solnce nagnilo že blizu gor, so bili strahoviti sovragi pred zidom. Zmerom več in več jih je prihajalo. Že so najpogumnejši plezali po zidu in prislanjali tramove. Iz oči v oči, pest proti pesti se spopadejo. Zunaj so se bliskale krive sablje, izza zida pa so prosti možaki vihteli različno orožje. Eni so z drogom merili Turkom črepinje, eni so s cerkveno, za silo odtrgano desko suvali vraga raz

zid; tam je zopet velik, močan mladenič sukal težak, kovan svečnik z oltarja, da je nekaterega nevernika za vselej minilo poželjenje hodit v naše dežele ropat. En sam mož je bil, ki je imel bojno orožje, ki je bil izurjen v boju. Bil je Janez z Mačerolca, edini plemenitaš, ki je bil ostal pri menihih in kmetih. Ta je učil, kaj in kako naj se bijejo, ter krepko pomagal okoli in okoli, kjer je bila največja sila. On je bil, ki je prigovarjal oslabelim, naj ne odnehajo. „Kmalu bode noč, potem se oddahnemo!“ tako jih je tolažil.

Na severni strani tik obzidja je stala lipa. Na deblu je visela že od nekdanj podoba Matere božje; zadaj za podobo so se pa bili v votlem deblu zaredili sršeni. Predrznemu janičarju je prišlo na um, da bi se dalo z drevesa mnogo škode storiti stiskanim kristjanom. Spleza torej med veje, in res je njegova strela zadela nekaterega borilca za zidom. Janičarju je še mnogo drugih tovarišev plezalo na pomoč. Kmetje se jamejo razmikati, že so Turki viseli na zidu, že je še samo Janez Mačerol z malim krdelom neustrašljivih mož težko težko branil to stran — ko Bog pošlje za zdaj družega — sicer majhnega, vendar hudega pomočnika. Turek je bil podobo Matere božje brnil z drevesa in tako razdražil žival v drevesu. Naglo prihrume sršeni iz dupla, vse rumeno jih je bilo okrog, in jeli so pikati Turke pod drevesom. To videti, raste kmetom srce in Turki, ki so

se imeli braniti zoper orožje kmečko in zoper razdražene sršene, so se morali umekniti in otepati zabuhle obraze pred sitno, ježno živaljo.

Solnce se zakrije. Mrak nastopi. Turki se utabore na griču pred cerkvijo; videlo se je, da ne mislijo pustiti ubogih ljudi. Ti pa so bili za zdaj oteti, ali imeli so živeža komaj za to noč, vode celo nič, zakaj največ jih je bil pripodil Turek s travnika, da niso mogli ničesar vzeti s seboj. Kaj bode jutri? Kaj to noč, ako Turki napadejo obzidje?

Črna noč se je raztegnila nad ubogo potrto kranjsko deželo. Ne ene zvezdice ni bilo na nebu, vse so bili zakrili gosti oblaki, kakor ne bi htele gledati obupa in žalostnega stanu slovenskih prebivalcev.

Vendar noč ni bila temna. Turki so bili zažgali mnogo kresov. Okoli in okoli, kamor se je človek ozrl, ni videl drugega kot ogenj, gost, svetel dim, ki se je počasno valil proti nebu. Tam so s plamenom gorele lesene, s slamo krite kmečke koč; cele vasi v ognju in nobene roke, ki bi bila gasila, zakaj pobegnil je vsak ali v gosto hosto, ali v kamnati gospodov grad, ali v cerkev, da bi otel svoje življenje.

Turki so bili po planicah razpeli svoje šotore, da bi o zori zopet ropali, klali in vezali ujetnike.

Dvojno vpitje se je razlegalo po zemlji in donelo proti nebeškim oblakom. Prvi je bil divji krik ljutega Turka, ki je čedil svojo krivo sabljo od krščanske krvi in komaj jutra čakal, da bi jo prelival nanovo. Drugi krik je bila žalostna, mila molitev tlaččenega, zapuščenega Slovenca, ki morda ni tolikanj prosil Boga sam zase, kakor za svoje otroke, da bi jim Bog ohranil staro domovino, staro izveličalno vero.

Dvanajsto poglavje.

Tepejo ga nadloge;
Glej, na lojtri je visel.
Narodna pesem.

Peter Kozjak je bil, kakor smo že omenili, pobegnil v hosto. Kmalu je bil čisto sam. Najrajši bi bil prišel domov, na svoj trdni grad, kjer je imel visoko obzidje, iz rezanega kamna zidano, in stolpe, katerih še nikoli ni bil sovražnik v pest dobil, kar je pomnil človeški rod v gradu in okrog gradu. Ali slabo je poznal svojo deželo; pravega pota do svojega gradu ni vedel po gozdu, po planem pa ni bilo mogoče zavoljo Turkov. Mogoče je tudi, da od golega strahu ni vedel, kod hodi in kam gre; to je gotovo, da je bil Peter, ko se je zmračilo, spehan in shojen, ne daleč od tam, kjer je zavil proti svojemu domu.

V sredi hoste, kake pol ure od poprej imenovanega kraja, kjer so se bojevali kmetje, je stalo staro selišče pri malem potoku. Bila je to lesena hiša in mlin. Mlinarja so imenovali, kakor ga še

dandanes imenujejo, Breznika, ker je njegov dom stal v sredi brezja. Hiša je bila zaprta, kolesa pri mlinu zavrta, vse je bilo zapuščeno, vse tiho, samo voda je vrela čez jez in šumela po ozki strugi dalje. Pod podstreškom je bil kup listja poleg neokretno iztesanega voza, kakor ga je bil pustil lastnik Breznik, ko je nastilo zvrčal.

Semkaj pride Peter ves onemogel. Mrak se je delal, zato leže v listje pod podstreškom. Zares slabo prenočišče gospodu iz gradu, ali nevarnost in nesreča zavrata vsak razložek med kmetom in plemenitašem.

Komaj se zakoplje v svoje suho ležišče, ko se prikaže drug mož iz gošče. Rokave je imel krvave in nosil je dolg nož v desnici. Pogleda skozi okence v hišo, ali ker je videl, da je vse pusto in samošno, zavije proti skednju. Peter spozna — cigana. Hotel je od kraja vstati s svoje postelje in se oglasiti staremu znancu; ali divji pogled izpod ciganovega čela ga ostraši. „Ko bi se maščeval nad menoj, da mu nisem v štiriindvajsetih urah pomagal iz kloštrske ječe?“ je mislil Peter. — „Bog vedi, ali je kri, ki mu rdi orožje, tekla od srca turškega ali slovenskega?“ In Peter diha natihoma in se ne gane v listju. Cigan pa se malo ozira okrog, govori med zobe nekaj sam sebi, potem odrine vrata pri skednju in gre noter. Lestvica je bila prislonjena na oder, kjer je bilo shranjeno seno. Tam si pripravi med

dišečimi suhimi cvetlicami ležišče, za cigana še predobro.

Zdajci prijezdi še kakih pet možakov po stezi proti samotni hiši od vasi sem. Kri je Petru zastajala, ko spozna, da so to Turki z glavo in peto. Poskačejo s konj, jih privežejo k plotu in gredo proti skednju. Tudi velik kosorep pes je hodil ž njimi. Eden Turkov je stal tako blizu Petra, da bi ga bil ta lahko prijel za široke rdeče hlače. Sreča, da je pes iskal in vohal povsod okoli hiše, sicer bi bil njegov nos precej zasledil skritega Petra. „Oh Bog, in kaj bode potlej!“ je dejal Peter in jel je — česar že dolgo dolgo ni storil — jel je moliti.

Turki so iskali suhega sena za svoje konje. Zato takoj gredo gledat na skedenj, in ko vidijo lestvico prislonjeno in mnogo mrve na odru, zlezeta precej dva gori po lestvi, da bi nametala sena za konje. Zbudi se cigan v mrvi in zagleda Turka na lestvi. Vendar ni ga pretresel strah, kakor skritega Petra odzdo laj, ampak vstane pokonci, in nagel kot strela odpahne prislonjeno lestvo, da loputne s treskom po lesenih, trdih tleh.

V tem trenutku priteče pes bliže, zavoha ubozega Petra v listju in začne neusmiljeno natepati in lajati in se zaganjati v njegovo nogo. Petra je obvezela kurja polt in že ni vedel od straha, ali še živi na tem svetu, ali ga je že konec. Turki na skednju, ko zaslišijo lajanje zunaj, popuste cigana na mrvi, mrvo

in svoja dva ranjena tovariša, ležeča z razbito glavo pod dolgo težko lestvo, misleč, da so jih zasačili deželani. Ko pa vidijo, da se pes le v listje zaganja in da vleče človeško nogo izpod listja, potegnejo iz kupa preplašenega moškega ježa. Prepustivši ga psu, ki je bil še predrznejši, ko je videl, da so gospodarji njegove volje, pomagajo Turki najprej svojima ranjenima tovarišema na skednju na noge. Ali cigan je trgal deske iz stene v svislih in jih je metal nanje. Morali so torej pobegniti iz skednja brez mrve. Eden naloži napol živega Petra ter ga vleče h konjem, drugi pa zapalijo poslopje, da bi tako ukrotili in uničili svojega družega sovražnika, cigana, ki jim je glave razbil, samemu pa niso mogli priti do kože. Toda preden je plamen švigal okrog strehe, je raztrgal na drugem oglu cigan steno, skočil na zemljo, in Turki ga zagledajo, ko se jim je od daleč iz mraka grohotal, žugaje s pestjo.

Žareče poslopje je čudovito obsevalo to družbo. Videli so tudi Turki, da se temni, bilo jim je torej v tabor iti, tembolj ker so se morali bati, da jih ne sreča kako krdelce begunov domačinov. Dva sta bila, kakor smo povedali, zelo obtolčena, da sta se komaj na sedlu držala. Oni trije pa se posvetujejo, kaj li bi s Petrom storili. Zdelo se je, da ga hoče eden zadaj za konja privezati in za ujetnika odpeljati v tabor; druga dva pa sta s smehom kazala na veliko grbo na Petrovih plečih, češ, kaj nam bo

taka kamela, ni za nobeno delo; tega ne bo nihče kupil za sužnja, ni vreden, da bi ga gonili na Turško s seboj. Pogovarjaje se nekaj časa, izpodneso naposled Petru noge, da trdo buti na zemljo ravno na zobe, ga zvežejo z jermenom za pete in kakor izurjeni rabeljni ga obesijo na prvo drevo, tako da je za pete privezan prosto visel med travo in oblaki. Nič ni izdalo, da je ubogi plemeniti gospod kričal na vse grlo in prosil svoje trinoge, ki ga niso razumeli, samo zasmehovali so človeka, ki se tako grozno boji smrti.

Po stezi odjašejo naglo Turki na brzih konjih. Peter Kozjak je visel, kri mu je vrela v glavo, le še slabotno je ječal; čudno se je razlegal njegov glas v mraku. Za las je manjkalo, in njegova grešna, hudobije polna duša bi bila stopila na prag večnosti, na peklenski prag, brez pravega spokorjenja.

Ali za zdaj mu Bog še prizanese.

Cigan stopi iz gošče in na mah odreže z nožem jermen, ki je Petra pripenjal na brezovo vejo, in ga prestreže v roke. Kakor hlod pade Peter po tleh, ko ga cigan izpusti. Kri mu je bila preveč stopila v glavo.

„Sicer nisi vreden, da sem te odrezal z zaslužnih vislic; tudi nisi zaslužil, da bi se mnogo pečal s teboj in za te, pa naj ti bo!“ godrnja cigan, ter postavi Petra pokonci in ga prisloni na smreko. Kmalu se zave, tudi mu ni bilo družega storiti,

zakaj cigan ga je stresel kot snop. „Halo, grbavi prijatelj! Hodi, greva izpod tvojih vislic!“ je vpil cigan in peljal plemenitaša k potoku. Voda ga popolnoma okrepča.

„Kaj se klatiš tod?“ se šali po svoji navadi cigan. — „Zakaj nisi ostal pri cerkvi pri menihih; zakaj ne braniš svojih podložnikov, kakor bi imel? Kaj ne, še sebe nisi mogel, pa boš druge! Ali da se ti daš na brezo pripeti, to ni prav po viteški šegi; gotovo imaš ti prvi tako čast, kar je bilo mož tvojega imena, da so te tako visoko in na takšen, povsem nov način povzdignili s te uboge zemlje proti nebu. Pa to mi ni nič kaj všeči, da se tako nerad ločiš od zelene trave, in z glavo naprej riješ in siliš proti tlom. Ha, ha, kaj ti je, grčavo hrbtišče moje!“

„Pelji me do mojega gradu,“ pravi Peter, „in dal ti bom, kolikor boš hotel.“

„Le tiho bodi, poznam te!“ odgovori cigan. — „Še veš, kaj si mi hotel dati za to, da sem ti stričnika za janičarja prodal. Res, zdaj se domišljam, videl sem ga, tvojega brata sinu; lep, močan janičar je, da ti ni enacega med vsemi Turki, kar jih je zdaj na Kranjskem.“

„Kaj praviš, je li res, da je mojega brata sin med Turki tu v deželi?“ vpraša s strahom Peter.

„Ravno tisti, ki si ga prodal; dobro ga poznam, videl sem ga v taboru. Kaj meniš, jaz sem danes

storil že marsikaj. Ko bi bil mesec na nebu, bi ti hotel pokazati svoj nož, krvav in skrhan. Ali praviš ti, da bi te peljal domov? No, prijatelj grbavi, tvoj dom je daleč, tebi pa tudi ne zaupam mnogo. Ti si me pustil v ječi, in ko bi se ne bil sam izkopal na beli dan, kdo ve, kje bi bil že zdaj. In ti zvita buča si štel: brat bode umrl, cigana bodo za njim poslali in zame vse dobro! Kakor pa slišim, ti je brat okreval in cigan ti je ušel. Vendar to noč morava biti pod streho; zmenila se bova, kaj nama v križ hodi, potem ko Turki odidejo, ako te že pred ne obišče bratov sin. Ko bi vedel, da ima tako dobrega strica blizu, bi te prišel gotovo pozdravljat.“

Petru je bila zopet prišla dobra misel, da bi poravnal svojo krivico. Lehko bi bilo, da bi cigan poturčenega slovenskega mladeniča, ki se je bojeval zoper svojo domovino in rodovino, kakor je Peter ravno slišal, zopet pripeljal na očetov dom, zakaj gotovo je moral imeti še kaj spominov na mlada leta, katere bi bil lahko oživel. „In kdo bi bil kdaj kaj vedel, da sem bil prste poteknil v to mešanico?“ je mislil Peter. „Cigan ne bode imel nobenega vzroka, da bi to razkladal. Ali kaj bi pa bilo, ko bi se vendar zvedelo vse? Kaka sramota bi mene zadela pri vseh ljudeh? Kam naj se skrijem potlej? Celo ko bi šel v kloster za bratom, bi me sovražilo vse še bolj kot zdaj! Ne, nikdar! Kar sem storil, je storjeno; kar sem začel, to bom končal, le šleva

se napoli pota vrne. Vojska je po deželi, moj brat je v kloštru, kloster je zapuščen in Turki ga imajo zajetega; gotovo ga zažgo in brata se mi ne bo več bati.“ Pri tej misli se Petru oči živeje zasvetijo. „Menihe imajo tudi Turki v pesteh, gotovo bodo uklonili sive glave pod turško sabljo; tudi teh se mi ne bo bati. In cigan, — ki me najbolj nadleguje, ki je že predrzen ko solnčna muha, ki me še toliko ne časti kot kakega svoje prilike in primere, ta bo menda konec našel v tem boju, če ni iz železa. Ako ni drugače, morda bi še jaz kaj pomagal. In potem — potem nihče na božjem svetu ne ve za to, da je moj stričnik janičar. Potem naj hodi ropat mojega brata sin, če hoče po vsem svetu, jaz bom že zase skrbel, da mi ne pride do živega.“

Tako je premišljal in premislil Peter Kozjak, ko je stopal po stranski temotni stezi za ciganom dolginom.

„Kam pa me pelješ?“ vpraša dolzega tovariša. „Domov?“

„Kaj, ti mari nisem pravil, da ti je tvoj dom daleč? Dam ti na izbiranje: ali hočeš, da greva k menihom v cerkvico na Muljavo, ali hočeš, da greva v skalnato podzemeljsko jamo nad Krko?“ odgovori cigan.

„Pelji me v jamo nad Krko, ako so ljudje tam!“ pravi Peter.

„In zakaj ne greš v cerkev?“ ga vpraša dolgin. „Ti si res slab žlahtnik, pa še slabejši sorodnik, ker se bojiš, da se ne bi sešla z janičarjem, ki bi gotovo rad videl strica.“

„Le stoj!“ je mrmral Peter sam s seboj, „ne boš dolgo uganjal norčije, zlasti z menoj ne; jaz se te hočem iznebiti, če ne tako, pa tako.“

Med takim pogovorom se izgubita leta dva človeka med drevjem, drugi malopridnejši od družega, vsak po svoje. In zopet se ni slišalo družega po brezju in smrečju, kot ljubo šepetanje tekočega potoka, v katerem je kapljica kapljico rinila pred seboj, kakor bi se jim mudilo daleč v neizmerno morje.

Trinajsto poglavje.

Zbrali so ljudje se kmetski
Pod veliko skalo v les;
Vsak v orožje ima cep
Prot sovražnikom.

Kraljedvorski rokopis.

Kako poldrugo uro od Zatičine izvira pod skalnatim hribom na dolnjem Kranjskem reka Krka. Prihaja na dan v dveh izvirkih, ki sta pa sila blizu drug drugzega. Prvi rokav stopi na svetlo v kotu, prav pod gradom, ki ga je bil ravno neka leta poprej Vitovec iz Celja razdejal; drugi rokav pa izvira bolj proti vzhodu. Oba vira sta komaj za kake streljaje na dvoje, in se izlivata tudi ravno tako kmalu v eno isto strugo.

V tem kraju se posebno zopet kaže značaj kraških tlâ. Ves hrib je sestavljen iz kamena, in ves veliki hrib, ki se potlej razteza ob Krki in proti severu, je votel.

Ako se gre od vzhodnjega rokava kakih dvajset stopinj iz dola navzgor, se pride do velike viseče skale, ki ima majhno, komaj vatel široko in visoko žrelo, votel vhod v zemljo.

Človek, ki hodi v letó jamo, se mora ukloniti pri vhodu. Potem se gre nekaj časa, komaj sedem stopinj, navzdol v zemljo. Precej potlej pa se pride v veličastno poslopje, ki ga je zidala in skladala sama roka vsemogočnega stvarnika. Vse tukaj je zidano iz celega kamenja, visoko, široko, da ni še do današnjega dne nihče do konca prišel! Le tu pa tam leži v tej visoki naravni dvorani kaka debela in podolgata skala, ki se je v kaki veliki naravni prekuciji, pri kakem hudem potresu utrgala od kamenitega stropa; take skale zapirajo daljno pot v strani. Naprej pa je v neizmerni temni dalji predrznežu pot odprta še daleč, tembolj, ako bi hotel hoditi po vodi dalje, po Krki, ki teče tu pod zemljo, Bog vedi, odkod! Vendar mi ne bomo natanko popisovali jame, kakova je v dalji, ostanemo le pri kraju.

Bila je ta jama v nekdanih časih okoli biva-jočim stanovalcem pribežališče in zavetje pred Turki. Tako je bila tudi leta 1475., ko se je godila naša povest, privrela velika množica v jamo zavetja iskat. Pred jamo sta stala dva mlada kmeta, z orožjem v roki, eden zgoraj, eden zdolaj na straži. V jami pa, v obokani sredini pod zemljo po raztreseni slami je ležalo in sedelo za tri vasi ljudi. Mnogo ognjev je gorelo in obsevalo čudovito črno temo, ki se je razpenjala po široki duplini ter čarobno slikala kameniti strop, ki je grozeč visel ljudem nad glavami.

Med mnogimi ognji, pri katerih so kuhali ali se samo grele posamezni ljudje, je bil posebno velik ogenj najbližji pri vhodni luknji, koder se je debel dim vunkaj valil, in koder so vun in vun prihajali in odhajali, nosili drva ali hrano, ali hodili milo pogledavat svoje domačije, katerih poslednji ostanki so po dolu, zažgani po turški roki, žalostno tlé sijali po temi.

Okoli tega velicega ognja se je bilo zbralo možakov veliko krdelo razne starosti: ta mladenič, ta mož srednje starosti, ta starec kraj groba; imeli so skoraj vsi cepove, kovane z železom, ali pa dolge butičaste črno opaljene grčavke, ali kakovo drugo stvar pri rokah. Med glasnim ravsom in govorjenjem, ki se je razlegalo po jami in katerega so čudno odbijale in oponašale kamenite stene nakopičenih skal, je bilo še najbolj slišati, kar so ti možje, prostaki iz naroda, ugibali.

„Kaj pravite, možje!“ pravi čokat mož, „ali bo še kdaj dobro na tej naši zemlji? Bog nas varuj! Že od nekdanj, kar je menda naša narodovina na svetu, ni je bilo sreče še toliko časa, kar človek potrebuje, da iz zibeli v grob zleze, še toliko ni bilo veselega. Moj rajni oče so pravili, da tačas, ko so bili Turki vprvo prišli in ko smo bili ravno tule, da je bilo njega dni le še huje, ko so bili še tisti Pesoglavci. Za tistimi so bili pa gospoda prišli, ki tudi niso mnogo boljši; kar je, to je, samo da nas

na kolec ne nabadajo kakor Turki, ki so zdaj v
deželi, Bog jih pogubi!“

„Res je to!“ odgovori drug zaraščen, hud mož.
„Trlep govori resnico. Gospoda se zdaj zapira v
gradove, nas pa pušča, naj nam psi požirajo otroke,
naj nam mlade ljudi v Turško odpeljavajo, da se
Bog usmili; nam pa ne pomaga nihče; ako se
čreva vlačijo za nami, se nihče ne zmeni za nas.
Kadar je cesarju potreba vojakov za na Nemško,
tačas ti brž priteko, in hajdi, moramo iti gori. A
za sedem naglavnih grehov, ne pomaga ti živa
duša, kadar nas davi sam hudir iz Turškega, ali
pes vedi, odkod. Meni le to ne gre v glavo.“

„Potolaži se, prijatelj!“ nastavi drugi. „Jaz pa
menim, pustimo na miru gospodo in cesarja, leoni
imajo tudi že svoje križe; jaz pravim: pomagajmo
si sami, možje, sami si pomagajmo.“

„Lehko ti je govoriti,“ mu seže prejšnji v
besedo, „ti si sam pod solncem, očeta nimaš, ni
matere ne; žene in otrok še poznal nisi; če ti gre
za kaj, ti gre za svojo glavo. Kaj bi maral, ko bi
bil sam na svetu! Ali ko bi ti bili Turki sina ubili,
ženo pod zemljo spravili, hiše že ne štejem, les še
raste, to bom že postavil!“

„Postavil jo boš, da ti zopet pride Turek in
jo zapali; ako boš ravno prezaspan, da se še sam
spečeš v tem pepelnjaku,“ dostavi četrti.

„Vse je res, kar pravite, možje!“ reče šestdesetleten mož rdečih las, „pa bom vendar jaz še eno rekel. Nič ne pomaga, če se hudujemo na gospodo in cesarja. Bog nam jih je dal, ne bilo bi prav, ko bi jih zametavali; bodo že sami od sebe odgovor dajali. Mi ne bomo sodili; saj vidite, da se vsakemu izmed nas lahko pripeti, da umrje od davi do drevi, od nocoj do jutri zjutraj, zlasti ker se je smrt v naši deželi udomačila; Turki jo trosijo. Zato jaz pravim: ne dajmo se! Ne ležimo tukaj brez dela; če tudi Turka sami ne moremo odgnati, nujmo, ogrenimo mu to, kar si bo pridobil. Jaz pravim, da naši cepci še komu črepinjo razkoljejo, turške pa tudi niso trše od naših. Jaz sem že prileten, pa grem še zmerom z vami, in videli boste, da sem časih še za kam potekniti.“

„Jaz tudi tako menim, pomagajmo si sami; jaz sem z vami.“

„To sem tudi jaz prej rekel!“ pravi tretji.

„Jaz tudi,“ se je slišalo od vseh strani, in zmerom večje je bilo krdelo pri velikem ognju.

„E kaj, mi vsi gremo,“ reko naposled eni; „kdor se ne upa, ni vreden, da je pri nas.“

„Prav tako, jutri na vse zгодaj se vzdignemo; nekaj bo, kar bo!“

„Pol nas bo na polju pocepalo in kópeti iztegnilo za vselej, pol jih bo razbite buče prineslo v to luknjo, to bo, da vam jaz povem,“ pravi tisti, ki se je poprej na gospodo hudoval.

„Glej ga no, odkdaj si neki vedež?“ ga vpraša mlad človek ter ga postrani zaničljivo pogleda.

„Še tega ne veš, da me je tvoja stara babica, čarovnica, prerokovati naučila?“ mu odgovori oni.

„O vem, da te je naučila strahopetnosti; srca nimaš za pol moža; to te uči vedeževati.“

„In ti, sraka, ti mi strah očitaš? Stoj, pokazal ti bom, kdo je med nama strahopetec!“ Rekši dvigne svoj grčavi cepec na mladeniča, ki se mu je bil tudi v bran postavil.

„Čakajte!“ vele možje in odpahnejo vsakega na eno stran.

„Lejte, taki smo!“ reče star mož. „Kako si bomo pomagali proti drugim, ko se med seboj skavsamo za vsak nič. Jutri pokažita svojo srčnost, ne zdaj! Turki stoje v deželi, zdaj moramo med seboj potrpeti. Kako bomo kaj storili, če se med seboj ne pobogamo. Lejte, že tako smo preveč razkosani: eni so pobegnili v gozd, eni so bili tako brezpametni, da so se zaprli v cerkev na Muljavi, kjer jih bodo — Bog daj, da bi se to obrnilo drugače — Turki vendarle premagali, in usmili se jih potlej sam Bog, saj vemo, kaj jih čaka potem. Lejte, ko bi se bili zbrali vsi v eno, potlej bi se bilo dalo že kaj storiti proti Turku, ki se je zdaj že nekoliko razlil po deželi.“

Zdaj prideta v jamo Peter Kozjak in ž njim cigan. Sedeta k ognju na stran, kjer je bilo mnogo

druzih ljudi. Nihče ju ni ničesar vprašal, zakaj marsikateri je bil med njimi, ki mu je bil ta in ta neznan; Petrova gosposka obleka je storila vendar, da so se jeli izpraševati, kdo je to, in zmenili se naposled, da je gospod s Kozjaka. „Kako ta sem pride?“ so dejali eni in ugibali tako in tako. „Kdo je pa oni, ki je prišel ž njim? Domačin ni; ta nima naše oprave, niti poštenega obraza.“ Tako so sodili od strani cigana. „To se lahko poizve, kdo je?“ reče eden; „tu smo mi gospodarji, kaj ni res? Vsak, kdor pride, mora povedati: kdo si in kaj si?“

„Stoj, najprej pokličemo tisto švedro semkaj, ki pravite, da je gospod Kozjak. Naj bo Kozjak ali Kravjak, gospod ali kmet, tu smo vsi ene mere; govoriti mora, kdo je leoni rjavi dolgin, če ne — —“ rekši vzdigne govornik svojo palico.

In zbornica pošlje enega poslanca do gospoda Petra, naj se zglesi kar precej pri velikem ognju. Kmetje, moško naslonjeni na svoje cepove, batine in opaljene kolce in krepelce, vprašajo plemenitega gospoda, kdo je leoni človek, ki je prišel ž njim. „Gospod je lahko med nami,“ mu reko, „ako ga ne more varovati grad, ali poizvedeti moramo, kdo je med nami.“

In nesramni Peter, ki je precej priliko izvohal, da bi cigana lahko uničil, reče: „Jaz ga ne poznam, tega človeka, prišel je za menoj; videl sem ga malo poprej, preden so bili Turki prišli in zdaj ga vidim

zopet, nemara da bi bil Turkom — tako — malo — znan.“

„Ogleduh je!“ reko brž eni, in ogenj je švigal vsakemu iz oči.

„Turški ogleduh med nami!“ so vpili vsi in dvignili batine.

„Na kol ga nataknemo, kakor Turki delajo z našimi brati,“ vpije eden.

„Nos in ušesa mu porežemo!“ kriči drugi.

„Ne, možje, kdo ste?“ pravi stari mož, ki jih je bil že prej utolažil. — „Ali se boste vi ravnali po Turkih? Tega ne, mi smo kristjani, in kakor sem že rekel, smrt nas lahko zaleze ali zdaj ali pozneje; zato moramo mi tega človeka, ako je tudi turški ogleduh, kaznovati kakor pristoji možem, ne kakor nevernim psom. Torej jaz tole svetujem: Primimo moža in vrzimo ga v krnico v Krko zunaj pred jamo. Krka dokaj dežele preteče, naj si jo ogleda ta človek, in naj Turkom pove, da ima še kje kakov cepec, ki je trd dovolj, da razbije glavo, in ako je še tako koščena!“

„Res, v krnico ga vrzimo!“ pritegnejo drugi, „saj Turki ne pridejo do nas, zato je že Bog stvarnik skrbel, in nam brlog izvotlil, do katerega tudi turški konji ne prisopejo, dasiravno so urni ko strela.“

Cigan je bil kmalu spoznal, kako je. Z obrazov je posnel, da se nanj zbira oblačica, videl tudi precej, da ga je Peter, kateremu je bil ravnokar

dobro storil, ko mu je življenje otel — da ga je tisti Peter z lažjo izdal. Prvo, kar je zviti cigan poizkušal, je bilo, da se hoče izmuzati; toda brž mu pot zapro ter ga obstopijo z vzdignjenimi cepci in drogmi.

Zdajci se spne cigan pokonci, v roki se mu zasveti nož in strašen glas zadoni po podzemeljski jami: „Nihče naj se mi ne bliža; za tri je moj nož nabrušen. To pa ni res, kar vam je povedal tisti grbavi človek!“ — Naenkrat potihne ves hrup po jami, vse se ozre na cigana. Ali na mah padejo trije cepci in v tisti hip zazveni ciganov nož, njemu iz rok izbit, po temi na tla; mnogo krepkih rok se iztegne in podere silnega cigana na tla. Vendar vsi, kolikor jih je moglo okoli njega, so imeli dosti posla, da so ga iztirali skozi ozko luknjo vun. Na jarku ga potem zavihte, in visoko je plusnila voda, ko je cigan cepnil v sredo krnice.

Grohotaje se pomaknejo kmetje v luknjo, potem ko je utihnilo zadnje čoplanje po vodi v črni temi. „Ako zna plavati, bo prišel na suho,“ pravijo med seboj, „in poročil Turkom kaj je videl; naj le! Ako pa ne zna, naj utone, škode ne bode velike.“

Ko bi bil kdo stopil doli h Krki raz jarka na travnik, bi bil videl, kako je dolgin izplaval na suho, otresel in ovil svojo mokro obleko, se zleknil v svoji dolgosti pokonci ter proti jami obrnjen

govoril sam s seboj: „Dobro vem, da sem to dobil po tvoji pripomoči, krivenčasti gospod Kozjak! Ti žaba, ki bi jo imel že zdavnaj stlačiti! Ali zdaj se ti bom zahvalil; vse drugod se boš lovil, kakor po vodi, in utonil boš v mlaki, ki si jo izkopal sam.“

Rekši se obrne preko travnika proti vzhodno-severni strani, kjer je bil veliki turški tabor pred cerkvijo na Muljavi.

Štirinajsto poglavje.

Bilo klanje, bilo je mahanje,
Žalovanje ino radovanje!
Krv valí se, ko deževnik bistri,
Mrtvih leži kakor v lesu drevja.
Kraljedvorski rokopiś.

Zarja jutranja je jela rdeti in napovedovala solnce, da bi obsevalo žalostno deželo naših očetov.

V turškem taboru so ognji pojemali in zamiral je krik, ki je donel vso noč; zakaj proti koncu noči je marsikaka težka glava zadremala, dasi je bila v tuji deželi v sredi sovražnikov. Ali vedeli so, da so ti sovražniki le slabo oboroženi, preplašeni in razkropljeni na drobne kosce; lahko so se torej zaupali svojim čuvajem.

Drugače je bilo to nasproti v taboru, kjer so slovenski kmetje iskali zavetja okrog cerkvice. Vso noč ni nihče zatisnil očesa, vso noč so goreli ognji, brleli tožno, kakor gori tožno poslednja lučica pri umirajočem človeku.

Glasovi, ki so vso noč vpili v cerkvi in glasno molili, so bili že ohripeli; zamolklo ječanje je bila molitev.

„Dan bo napočil, sosed! Že se sveti za vrhom,“ govori mož na straži za zidom na pokopališču svojemu sosеду, zamišljeno sedečemu.

„Res,“ odgovori leta. „Prijatelj, jaz pravim poslednji dan; zakaj drevi se vidiva že na onem svetu. Ta dan nam prinese smrt, Bog mi grehe odpusti! Smrt!“

„I, sosed, tako gotovo nikakor ni! Jaz pa zmerom upam, da jih bomo še ta dan odbili z božjo pomočjo; kloštrski hlapci, Mačerolovi hlapci, Ravbar, Krčani — — in morda še kdo, pridejo nam pomagat. Zato nikar ne obupujmo, sosed! Nikomur mi nimaš tako govoriti; do zadnjega se bijmo; dokler bom gibal z mezincom na levi roki, dotlej sem se namenjen braniti, umej me, sosed!“ pravi prvi.

„O, ne boj se! Jaz le s teboj govorim, tebi povem, kakor mislim. Jaz se tudi ne dam povezati; to ti pa povem, da večera ne bomo ućakali živi in zdravi, to mi tukajle notri govori, in videl bodeš, da se bova drevi že drugje srećala,“ odgovori tovariš.

„No, prijatelj!“ pravi oni, „saj smo pri cerkvi na pokopališču, ne bo nas treba pokopavat nositi, kar pademo, pa je. Toda zato se hoćemo še grdo pogledati, preden nas preselijo turški psi na oni svet. Popolnoma upanja ne popusti!“

„Upanja! — Ali nisi slišal: vso noć je vrelo gori na griću in po travniku. Kolikor je te pošasti v deželi, vse se je to noć zbralo okrog našega

obzidja. Saj si videl, kako smo že včeraj stokali in komaj komaj smo ga odbili. Jutri bo rdečih kot listja in trave, mi smo spehani, naspal se ni nihče, zid je odkrhan, razkopan, v rokah nimamo skoraj ničesar. In pomoči? Kaj bi govoril? Koliko jih je teh, ki si jih imenoval? Kaj stori muha proti celemu panju čebel? Nič! Ali, kaj meniš, kloštrski hlapci še ne morejo iz kloštra, gotovo so Turki obstopili tudi kloster; in ko bi mogli, niso tako brezumni, da bi šli iz zatišja, ker dobro razvidijo, da jih zunaj čaka gotova smrt, in da nič ne opravijo. In potem, prijatelj, snoči je šel eden na grad Kozjak, na Mačerolec je šel sam gospod, v kloster so poslali enega hlapca, pa nikogar ni nazaj. Kaj meniš; nič družega ni, kakor Turkom v roke so prišli vsi, in zdaj že gnijo pod nebom ali pa leže zvezani v šotorih. Nihče, sosed, nam ne more pomagati; in preden bo drevi, tudi naju ne bode.“

„Bog bo pomagal, ako je volja njegova,“ odgovori drugi, seže sosedu v roko ter odide med druga krdela, kjer so imeli enake pogovore.

„Kakor je že njegova volja; samo da nam bo milostljiv. Hudo je na svetu današnje dni; gori mora biti bolje. Kakor bo že Bog naredil.“ Rekši se zavije mož ter sede zopet zamišljen na tla k malemu ognju.

Že se je jelo svetiti v jutru. Noč je bežala vedno bolj. Vse se je gibalo po krščanskem taboru.

Živeje še pa je bilo v šatorih turških, kajti raztresene moči so se zbirale čez noč. Ker so menili, da, ako dobodo menihe v pest, dobodo tudi dragocenosti in bogastva zatiškega kloštra, so se hoteli po vsej sili polastiti tega kraja in njegovih brambovcev. Tudi morda niso hoteli iti dalje, da bi za seboj pustili zbrane trdne roke, ki bi jim utegnile zapreti pot nazaj; in ker so prišli zlasti zato v deželo ropat, da so nalovili mladih, trdnih ljudi, ki so jih prodali potem na Turškem za sužnje, zato so upali precej tu veliko množje obojega spola dobiti v svojo oblast, kar povsodi ni bilo lahko, ker so se bili ljudje, posvarjeni po strašnih poročevalcih: grmadah in gorečih požarih, drugod bolje zavarovali ali po gozdih poskrili.

Ko se je torej jutro bližalo, obsuje turška vojska nanovo cerkveni tabor. Poslednje moči napenjajo kmetje, odbijajo Turke kakor ljudje, ki jih ne čaka družega kot smrt, ki jim pa obupanje daje poslednjo čudovito moč, ki dela iz navadnega vojaka pogumnega junaka. Hrabri kmetje bi se bili morda še ubranili, da so imeli moža, ki bi bil znal pomagati, velevali in zapovedovati. A gospoda Mačrolca ni bilo, ponoči je bil prišel nevernikom v roke.

Turki so se bili kot divji. Ne samo lakomnost po blagu in želja, da bi si pridobili ujetnikov: tudi turška vera sama je priganjala Turka, da je divjal zoper kristjane, zakaj veroval je, da se mu je dolžnost

bojevatı z vsakim, ki ni Mohamedanec. Sicer je mislil, da sam svoje smrti pospešiti ne more, da le tačas pride, kadar mu jo pošlje Alah (Bog), in da bo veliko večje zasluge imel na drugem svetu, ako umrje v boju s sovražniki svoje vere.

Zlasti velik mlad janičar je tolkel kakor groza. Kamor je on prišel s svojimi tovariši, so se razmeknile prestrašene goste vrste za zidom. Mnogi, ki so se mu postavili, so padli zaliti s krvjo vznak, in nikdar več se niso pobrali. Bil je za glavo večji od svojih tovarišev, strašen, pa lepega obraza.

To je bil Juri Kozjak, Markov sin, slovenski janičar. Revež ni vedel, da divja zoper svojo domovino, zoper svoje brate. Kdo bi mu bil mogel to povedati? Kdo bi ga bil poučil, da je tod hojeval tisti, ki ga je prvi ljubil, da je zmota, za katero se bojuje? Res, ko bi bil janičar za to vedel, ne bi se bil bojeval zoper svoje sorodnike, obrnil bi bil meč proti svojim krvolokim tovarišem, saj srca je bil dobrega.

Ni švigal tisti ogenj iz njegovih oči, ki je značil njegove tovariše, niti ni hlepel po ropanju in ujetnikih, bojeval se je le čelo nasproti čelu; tu je bil strašen. To se ve, da se je bojeval za napačno stvar.

Ali je morda seme, ki so ga dobri ljudje v mladosti zasejali v njegovo srce, vendarle s poslednjo korenino ostalo v njem? Ali mu niso mogli

Turki izrvati popolnoma človeške čuti? Ali tudi pozabljenost ni pokrila vsega, kar si je bil nekdaj, zdavnaj pridobil? Bog vé!

Kmalu jamejo kmetje omagovati. Mnogo jih je bilo popadalo, nič več se niso dale vrzeli zamašiti.

Prvi, ki je zid preskočil, je bil velikanski janičar. Ko je bil ta na vidu in čez zid, je napravil s svojo težko roko pot tovarišem in zdajci — se je krik grozovito razlegnil — Turki so bili v sredi med kristjani; nastane klanje in mahanje, da, skoraj bi rekel, da solnce ni enakega videlo.

Vsakateri je zdaj branil sebe in svoje življenje, zakaj človek rabi vse, tudi največje in najtežje pripomočke, da bi življenje podaljšal, če ne več vsaj za kake trenutke. Vsak je napel poslednje žile, da bi vruga odpodil od sebe. Mož za možem je padal, ali smrtno ranjen, ali zvezan. Kakor volkovi davijo ovce v sredi čede, tako so klali, bodli, sekali Turki v cerkvi. Kopice mrtvecev so ležale po tleh. Tu je moral oče gledati, kako so sina grozovito trpinčili; tam je zopet krepak mladenič očeta videl v strašnih bolečinah, vendar vezi na rokah in nogah — te mu niso dale, da bi se znosil, da bi se bil zmaščeval nad sovražnikom, neusmiljenim bolj od divje zveri. Kdo popiše grozo in trepet plahe matere, ki je, sama slabotna in brez moči, izkušala skriti in braniti svojega otroka, kako se je naposled bojevala celo z zobmi, preden so ji iztrgali dete iz rok!

Prepuščamo domišljiji častitih bralcev, da si naslikajo strahapolni obraz, dodamo le to, da Turki niso prizanašali nikomur. Kdor je bil slab, star, takega so brez milosti nabodli, ali kako drugače okrutno umorili. Tudi menihom je bila ta usoda. Mlajše so povezali, starejše pobili.

Velikanski janičar se je bil pomeknil nazaj, precej ko je minil boj z oboroženimi možmi. Z neoboroženimi starci in ženami se bojevati, to ni bilo po njegovem.

Dolgo je trpelo mesarjenje.

Počasi se je izpraznila cerkev nasičenih volkov. Naposled ostanejo še same kopice mrtvih v lužah krvi, ki se je nabirala in cedila po cerkvi. Bili so žalostni dnevi za slovenske naše očake! Poslednji Turki, ki so zapustili oskrunjeno svetišče, so ga hoteli še zažgati. Zažigali so dolgo leseno lopo, predvežje hiše božje; vendar ogenj se ni hotel prijeti*). Turki so torej popustili ta kraj ter odšli za svojimi krdeli, ki so se obrnila proti kloštru, zakaj ako so hoteli s pridom pobrati vse, mimo zaprtega kloštra niso smeli dalje, zlasti ker je bilo povsod znano, da hrani velike bogatije.

Zvečer tistega dne je bila vas prazna. Prebivalcev ni bilo, bili so jih Turki ali pobili ali odpeljali, Turkov tudi ne, zakaj zapustili so bili

---

*) Še dandanes kažejo v cerkvi na Muljavi za streho opaljena bruna, ki jih je Turek zažigal.

mesto, kjer niso mogli več opravljati svojega krvavega rokodelstva. Tistega žalostnega večera torej, ko se je rumeno solnce zakrilo za hribe, je korakal naš stari znanec, cigan dolgin, skozi vas, edini človek, ki se ni zmenil niti za domačine, niti za Turke: s svojo zvijačo je prekanil vse. Krenil je naravnost proti cerkvi. Po pokopališču grede razgleda vse mrtvece, kakor bi nekoga iskal med njimi; ali ne najde ga menda zunaj, zato gre v cerkev. Ne gleda, kam bi stopil, ali v mlako sesedene krvi, ali na človeka. Išče v svojo pot naprej. „Ni ga tukaj starega,“ pravi naposled in se napravlja ven. — „Torej ga ni bilo tu, zakaj takemu staremu in trhlému možu ne dá Turek družega kakor nož v prsi; vrvi ni vreden, ker je za sužnja kakor jaz za meniha. Torej je moral drugje biti, ostal je v kloštru in ti, Samol, boš imel dela. Dobro, dobro, da ga le tukaj ni med mrtveci, in da je janičar, njegov sin, še pred kloštrom, vse drugo bom izvršil že jaz.“ Tako med zobmi godrnjaje hoče cigan zopet zapustiti kraj, kjer je ravno prej smrt imela bogato košnjo. Zdajci se začuje izmed mrtvecev glas, kakor bi kdo zastokal. Cigan postoji. Šele ko se drugič začuje jek, pristopi bliže. „A, opat je tukaj!“ reče cigan, ko vidi meniha pod mrtvo kopico. „No, Turki niso imeli pameti, da so tega potolkli, dasi ga niso dodobra. Ta se bo zavedel.“ Rekši hoče oditi, pa domisli si: „Morda bi mi on povedal.“

Precej se pripogne, vzdigne opata, ga oprta čez ramo in odnese ven iz cerkve, s pokopališča na zeleni grič. „Še ranjen ni,“ mrmra cigan, ko ga otiplje in ogleda od vseh strani. -- „Samo preko glave je eno dobil, vse drugo je prišlo od strahu. Ha, ha! koliko je tega, da bi me ta gospod lahko obesil in bi me bil! Svet se preobrača!“

Čista večerna sapa kmalu predrami opata. Cigan mu od nekod prinese vode in jesti. Črna noč zopet nastopi. Opat prosi cigana, da bi ga peljal v kak zaveten grad v okolici. „Kam?“ vpraša cigan. „Na Mačerolcu sem bil, tam ni gospoda; kakor jih Turki stisnejo, tako jih ožmo; ako bi radi prišli še enkrat Turkom v roke, pojdite tjakaj ali pa na Kravjak.“

„Kaj pa na Kozjak?“ vpraša opat, spoznavši, da ga samo ta človek more oteti.

„Na Kozjak?“ pravi zategnjeno cigan, „tam sem se namenil novega gospodarja postaviti, ako pojde. Stari, tisti grbavi mi ni po volji; zvedel sem pa za novega, boljšega: in Vi mi boste morali pomagati, da ga postavimo.“

Strme je opat gledal cigana; ni vedel, ali se mu blodi, ali v pameti govori. Precej zapazi to osuplost dolgin.

„Taka je le. Našel se je Kozjakov sin, ali bolj prav, jaz bodem povedal, kje je in kaj. Peter — leta grčavi, zdaj je v jami pri Krčanih — Peter

ga je prodal meni, da sem ga odpeljal na Turško, in zdaj je janičar pred kloštrom.“

„Ali govoriš resnico, človek?“ vpraša osupel opat, pozabivši v tem hipu na svojo nevarnost in na vse nadloge, ki so ga bile zadele, in na svojo slaboto. „Peter bi bil to storil, in sin Kozjakov je janičar!?“

„Resnico govorim,“ reče cigan ter pripoveduje nakratko reči, kakor jih mi že vemo. „Vem, da se bode janičar še domišljjal, ako ga opomnim na tačas; potreba pa je, da otmem starega Marka iz kloštra, kjer je, kakor menite, še zdaj.“

Opat je strme poslušal cigana. Za takega malo-pridneža Petra ni imel; ni vedel, ali bi verjel ali ne. Ko pa se je počasi domislil marsičesa, kar si popred ni mogel razjasniti in kar mu je potrjalo to neznano hudodelstvo, privoli ciganu, da mu hoče pomagati. Razloži mu torej, kod bode prišel torej do Marka v kloster, da ga Turki ne opazijo, in da bi mu tam verjeli, mu izroči svoj prstan. To se ve, da mu je bilo hudo vrlemu možu, ko je videl, da hoče cigan vse to storiti ne iz spokornosti, ampak iz sovraštva in maščevanja, ker ga je Peter — izdal kmetom za turškega ogleduha, misleč, da se ga bode tako iznebil.

Ko sta se cigan in opat razgovorila dovolj, ga pelje oni v skrivališče h Krčanom, ki so častitega duhovnega gospoda spoštljivo sprejeli. Cigan pa je bil premoder, da bi bil ostal tam, kjer so ga izpehali prejšnji večer tako nemilo.

Petnajsto poglavje.

Tamkaj lomi on roke;
Trepetaje k nebu glede,
Žalost trga mu srce.

M. Vilhar.

Vsa turška sila, ki se ni bila še razlila proti severju dalje, je obstopila od vseh strani mogočno trdno kloštrsko poslopje. Ne bi bilo težko braniti dobro sezidanega obzidja, ko bi bilo brambovcev. Toda le malo je bilo ljudi, ki so bili za zidom, zakaj precej mnogo hlapcev so bili poslali Turku naproti, ki so potem konec storili na Štajerskem; velik oddelek se je bil pri procesiji razkropil in bodisi v turške roke prišel ali pa umrl pod turškimi sabljami; le malo jih je bilo ostalo v kloštru.

Izmed menihov ni bilo v kloštru nikogar, razen dveh sivostarih očetov in Marka Kozjaka, ki še ni bil popolnoma okreval od tedanje omedlevice, ko mu je cigan razodel usodo njegovega sinu. Svojega brata Petra odtistihdob še ni videl; vselej pa ga je pretreslo, kadar se je domislil, da bi utegnilo vendarle

res biti, da mu je brat sina prodal. Da je bil cigan ušel iz zapora, to mu je podrlo poslednji up, da bi mogoče bilo še kdaj videti sina.

Zdanja nevarnost prisili starega Marka, da pozabi sam nase in na svoje bolečine; premaga stare bolne kosti, in kakor nekdanji vojak, zapoveduje in razstavlja male ostanke kloštrskih hlapcev. Dobro pa je razvidel, da to malo krdelce ne more braniti široko razprostranega obzidja proti taki množici Turkov. Milosti ni bilo nobene pričakovati, torej se je moralo storiti vse — poslednje, kar je človeku mogoče. Stari Marko je bil pripravljen na vse, najbolj pa na smrt. „Za eno sem te prosil, o Bog, da bi ga še enkrat videl na tem svetu!“ je molil Kozjak. „Tvoja volja je bila. Zdaj te pa prosim, ako je res, da si me tako kaznoval, da je moj sin med divjimi Turki, od svojega strica prodan, o groza! daj, da zopet spozna vero in dom svojih očetov, potlej naj umrjem.“

Turki so se pripravljali, da bi še tisto noč navalili na kloster. Janičarji so bili razpeli v sredi vojske svoje šotore in si pripravljali večerjo. Velikanski glavar janičarske čete je zamišljen sedel sam v svojem nekoliko lepšem šatoru. Videl je danes, koliko krščanskih otrok so njegovi tovariši nalovili in naropali, in vsi ti so bili namenjeni, da postanejo janičarji, divji Turki: kakor je on sam in morda še hujši, kakor so njegovi tovariši. Marko je stal v

kloštru na visokem obzidju in gledal doli na ravnino. Tema je razgrnila svoja krila po polju in po hribih. Ognji v turškem taboru so čudovito plameneli, vsakemu smrt oznanjevaje, ki jih je gledal z obzidja. Tujci so kričali po deželi, in oh, nikogar ni bilo, da bi jih bil mogel odpoditi ali braniti jim dežele.

„Kako dolgo bi se jim mogli braniti?“ vpraša Marka star, vendar še trden menih, ki je stal tik nekdanjega vojaka.

„A, ne dolgo, ne dolgo,“ kima Kozjak. „Štej naše brambovce za zidom, potlej se mi ozri pod kloster in preglej šotore turške, in videl boš, da se nam bliža poslednja ura. Imamo pa še najhujšega sovražnika pred seboj, zakaj vsa vojska se je spustila dalje, tu so ostali janičarji, najbolj divji vojaki. Ko bi bil jaz v svoji mladosti — potlej, brat, naj bi prišli“ in pri tej misli se starec oživi — „ko bi jaz imel tisto desnico in tiste hlapce kot pred tridesetimi leti — ali kaj hočem, starost se ne da stresti; tudi nimam na svetu česa pričakovati; kadar je Njegova volja, naj me le vzame. Tukaj me je hudo zadelo, oh, hudo, da nikdar nobenega očeta ne tako: moj sin, moj Juri, je med temi sovražniki, med nejeverci, morda sam sovražnik svojega doma!“

In pri teh mislih se omrači lice potrtemu žalostnemu očetu, zdanjemu zapovedovalcu v kloštru. Menih, ki ga je spremljal, izpregovori o družih

rečeh, da bi ga napeljal na druge, zanj manj žalostne misli.

„Kje so neki oče opat in drugi naši bratje zdaj!“

„Niso jim prizanesli,“ odgovori Kozjak; „prebili so na tem svetu vse težave, ali pa jih čakajo še najhujše, če so ujetniki. Toda ubogo ljudstvo! O konec ga mora biti, dežela se mora pogubiti z narodom vred! Pa ne, Bog bo skrbel zanjo, on ji bo zopet roko podal, da bo vstala in si oddehnila!“

Ne daleč od mesta, kjer sta stala meniha, nastane zdaj velik hrup med hlapci stražniki. In ko Kozjak pozve, kaj je, mu reko, da je tuj človek prišel v kloster — namreč tisti cigan, ki je bil pred nekaj časa zaprt. Nihče pa ni vedel, ne videl, kod je prišel. Hlapci so med seboj menili, da je ta čarovnik najbrže prišel skozi luknjo na ključavnici velicih vrat, kakor — Bog nas varuj — zlodej iz pekla.

Marko Kozjak se zgane, ko pripeljejo predenj tistega človeka, ki mu je pred nekaj časom povedal najgrozovitejšo novico, ki more očeta zadeti, da mu je namreč Peter, njegov brat, prodal sina med Turke.

„Kako si ti prišel med to obzidje, in kaj imaš tukaj opravka?“ vpraša cigana.

„I jaz imam svojo pot,“ odgovori cigan. „Zato Vam rečem: ne morite me nikari, ako imate take nakane, zakaj Turki vas podavijo potlej za vrstjo.“

Med hlapci se sliši jezo godrnjanje in nekateri bi bil rad vzdignil orožje in razčesnil ciganu črepinjo.

„Da pa ne mislite, da so me Turki semkaj poslali, nate, pogledjte prstan in povelje svojega opata, da smete in morate kloster zapustiti po tisti poti, koder sem prišel jaz. Ako pa hočete glave pod turške sablje vtekniti, meni malo do tega; le Marku Kozjaku bi še eno povedal na samem.“

To se ve, da ciganu ni nihče zaupal. „To je stava turška,“ so menili hlapci, „hočejo nas izpeljati, da bi se zadrhnili; ali takega razuma še nismo, da bi nas prekanil vsak pritepenec.“

Kozjak migne, naj se odmaknejo, zakaj precej je mislil, da bode ta človek na samem le o njegovem sinu kaj povedal.

„Vaš brat je brezumna zver,“ jame cigan. „Najprej mi proda Vašega sina, da ga odpeljem na Turško, potlej me pa zato izda za turškega ogleduha, da me vržejo v vodo. Ali jaz nisem tako brezumen, da bi utonil. Zdaj Vam moram povedati za Vašega sina in menim, da Vas ne bo volja utopiti me zato, ker sem mu preskrbel službo.“

Lehko si mislimo, kako je bilo Marku, ko je cigan tako govoril. „Govori, človek, jaz te bom obdaroval, vse ti hočem dati, ako mi poveš, da ga bom še videl!“

„Videli ga bodele gotovo, če popred ne, tačas gotovo, ko bo stopil čez razvaline tega zidovja, zakaj Vaš sin je poglavar janičarjem pred kloštrom.“

Strme je zaslišal Kozjak nenadno veselo in vendar grozno novico.

„Ker mi je bil Vaš brat toliko nehvaležen,“ pripoveduje cigan dalje, kakor bi bilo to kaj navadnega, „da me je dal v vodo vreči, zato ga bom tudi jaz v vodo vrgel ter Vam sina pripravil nazaj.“

„Ako mi to storiš, človek božji!“ reče Marko, ki je komaj mogel govoriti, „potlej, potlej ti dam vse, kar hočeš, samo njega mi pridobi, po katerem že vzdihujem toliko let! — Pa kaj, jaz sam grem tja v tabor turški; Bog je mojemu sinu srce ustvaril, gotovo mu bodo čutila povedala in pokazala očeta. Res, jaz grem tjakaj, in če si ti govoril resnico, našel ga bom tam, in potlej naj umrjem.“

„To se zgodi precej, da Vas umore ali uklenejo, morda še preden bodele sina izbrali iz janičarjev. Toda jaz pravim, pojdite zdaj ven z menoj še to noč na Kozjak, kjer dobodete morda že tudi krivega brata, in jaz Vam pripeljem janičarja, krotkega kot jagnje. Sicer moram pozabiti, da ste mi sina pobili“ — pri tem spominu se ciganu čelo nabere v gube, da se Marko skoraj jame bati svojega novega tovariša — „ali maščeval sem se in Vašega brata moram potlačiti.“

„Prijatelj, reče menih tožno, „nikdar ti nisem menil kaj hudega storiti; ako sem ti — pa ne po svoji volji, pokoril sem se zato in vrnil ti bom, kar se da vrniti, in stori ti, kar obetaš!“

Razen velicih vrat so držala v kloster tudi majhna podzemeljska iz velicega vrta pa v skriven kotič v kloštru. Toda nihče ni vedel za ta vhod kakor opat in nekateri menihi. Zdaj opata ni bilo, menihov največ tudi ne, zato je bila ta rešilna lina neznana vsemu kloštru. Ali cigan je bil zvedel od opata, kako bi se prišlo v kloster po tem dolgem hodniku, zidanem globoko pod zemljo iz vrta. Ker je bilo opatu mnogo do tega, da se rešijo ljudje in bogastvo kloštrsko, zato je naročil po ciganu, naj se umaknejo vsi, ako ne bi bilo mogoče braniti zidov. Da pa je poročal ravno po takem človeku, je bilo vzrok, da bi se ne bil nihče drug upal posla prevzeti, skozi sredo Turkov ukrasti se v kloster; samo zviti in neustrašljivi cigan je bil za to reč.

Za to pot iz zaprtije je torej zdaj povedal cigan Kozjaku in drugim kloštrskim bratom. Dvomit niso mogli več, da jim misli dobro in tako kakor jim govori, zakaj lahko bi bil po podzemeljski poti pripeljal celo krdelo Turkov v obzidje, ko bi bil namenjal izdati kloster sovražniku.

Kozjak, spoznavši, da se dolgo braniti ne more, sklene zapustiti še to noč zidovje, tembolj, ker se je bil mesec k sreči skril za goste oblake in

ker se ni moglo vedeti, da bi bila še kdaj taka lepa prilika odnesti sebe in zlatnino kloštrsko, in pa ker je bilo pričakovati, da bodo Turki planili na obzidje, brž ko se pokaže mesec.

Preden je torej minilo pol ure, je bilo vse pokonci. Vsak posameznik je imel svojo butaro. Po vsem zapuščenem poslopju so bile luči razpostavljene, da bi prevarile sovražnika, kakor bi vse čulo in bedelo v kloštru.

Ravno so hoteli odpreti težka železna vratca, v kamnu nasajena in umetno zakrita, ko se pretrga oblak na nebu in luna posije jasno in svetlo. Žalostno so pogledali nekateri proti nebu blede luno, kakor bi ji hoteli očitati: „Glej, kako si na hudobiji, luna! Le še pol ure bi bila skrita in rešeni bi bili mi.“ Eni pa so godrnjali: „Bog hoče, da bomo pogubljeni, rešitve ni nobene.“

Zdajci se izkaže, da jih je prav luna rešila smrti.

Nekdo zagleda v tem hipu, da je veliko krdelo Turkov na vrtu. Bili so tako blizu, da bi jih bili lahko s pšicami dosegli. Ko bi ne bil vsak zase zamišljen, gotovo bi bili zdaj menili za trdno, da jih je cigan hotel izdati, zakaj Turki so se plazili tik okoli luknje, po kateri je on prišel v kloster.

Cigan pa, vajen zvijače in naglosti v premišljevanju in dejanju, hitro razume, kaj to pomenja. Gotovo ga je moral kdo izmed turških stražnikov zapaziti, ko je lezel skozi turški tabor in potem

odprl skrita vratca pod zidom na vrtu. In zdaj menijo Turki priti ravno po tej poti na skrivnem v kloster. „Lisjak gre prvi v past,“ pravi cigan, „gotovo pojde glavar naprej, kaj ko bi — —“ in brž migne navzočnim, naj se tiho razmaknejo in razstavijo po obzidju, zakaj vedel je, da, ako Turki pridejo po jami, jih napadejo gotovo tudi od družih strani. Drugikrat ne bi bil nihče poslušal ciganovih povelj, ali zdaj se je že slišalo hrumenje od zunaj tudi od druge strani, in preplašen je vsak tekel na odmenjeno mesto. Večja četa je ostala na mestu s ciganom in Kozjakom. Kmalu se odrinejo železna vratca in v klostru stoji velikanski glavar janičarski. Za njim so se tlačili njegovi vojaki, glava do glave nagnečena, po ozki kameniti podzemeljski cevi s svetlimi plamenicami. Ali komaj je stal janičar velikan s tremi tovariši znotraj, ko cigan in nekateri hlapci, skriti v temi, s silo zaloputnejo železna vratca, da se dvema ravno v hodišču stoječima Turkoma razbijeta glavi. Vname se boj med hlapci in štirimi Turki, ujetimi na dvorišču. Dasi je bilo hlapcev mnogo, vendar niso mogli blizu strahovitemu janičarju, ki je bil toliko bolj divji, ko je videl, da je od svojcev odločen med sovražniki. Strašen krik se je razlegal po klostru. Turki so razbijali vratca, ki so jih hlapci tiščali zaslonjena, glavar pa je zopet vpil s svojimi tremi tovariši, da osrči vojake od zunaj, naznanjaje jim, da je še živ.

Cigan je šele končal boj od znotraj, priplazivši se od strani janičarju pod noge, da ga je izpodnesel. Veliko telo pade po tleh in zdajci je bilo mnogo krepkih rok, ki mu niso dale vstati. Ne dolgo in tudi oni trije so ležali. Dasi je že stari cigan imel moči kakor medved, potreba je bilo vendar mnogo truda, preden so uklenili silovitega janičarja, ki je bil, kakor je cigan vedel — Juri Kozjak.

Ni bilo težko braniti Turkom vhoda pri podzemeljskem žlebu. Tukaj bi bili mogli le na skrivem priti noter; težko pa se je bilo braniti Turkom drugod z zida. Ko so namreč Turki zaslišali, da jim je siloviti glavar v sovražnikovih rokah, so se zaletovali še z večjem uporom proti trdnjavi. Vendar hlapci, dasi jih je bilo malo, so se branili to noč hrabro, in ko se je žarila danica v jutru, so bili Turki za to noč srečno odbiti. Potok, ki teče pod kloštrom proti jugu, je bil ta dan ves rdeče pobarvan s turško krvjo.

Šestnajsto poglavje.

Oh, postojte, govorite :
„Al' še živ je ljubi oče?“
J. Bilec.

Pot, po kateri so se upali zajetniki v kloštru z obzidja rešiti pred silo, so zasuli zdaj sami, ker je bila sovražniku znana, torej brez prida, lahko pa v škodo. S tem je bilo skoraj vsako upanje podrto, da bi mogli kdaj na skrivnem zapustiti svoj zapor. Da se ne bodo mogli dolgo braniti, so spoznali do dobrega to noč, zakaj ubranili so se že zdaj z največjo silo. Imeli so pa ujetega glavarja turškega, to je bilo tudi nekaj, kar je cigan, najboljši izmed vseh brambovcev, tudi brž porabil. Poslal je namreč enega ujetih Turkov v tabor nazaj, veleč mu, naj naznani Turkom: kadar se prvi Turek predrzne sovražno bližati obzidju, da se tačas glava glavarjeva natakne nad kloštrskimi vrati na drog. To strašilo je storilo, da so Turki mirno čakali nekaj dni, kaj bo zapovedal veliki poveljnik turški, ki je bil z vojsko blizu Ljubljane.

Gori v najvišji sobi v kloštru je hodil z zvezanimi rokami janičar Juri Kozjak gorindol. Oče njegov, stari Marko, je moral pač s težkim srcem privoliti in videti, kako so mu podložniki zvezali sina (zakaj cigan mu je bil razodel, da je leta njegov edinorojenec); kako so njegovega ljubega otroka, po katerem je zdihoval in jokal leto za letom, uklepali zdaj v železne spone! Ali spoznal je, da ni drugače. Debele solze so padale starcu na lice, ko je videl dolgo zaželjenega pred seboj, ravno takega, kakor je bil on sam v mladosti, videl ga pred seboj, pa ni ga mogel objeti, ni mu mogel razodeti očetovskih čutil! In vendar je bil ta njegov sin, sin njegove rajne žene! Kako bi mu povedal, da je on oče njegov? Mu bode li verjel? Ga bode li razumel?

Cigan mu je obetal, da bode on dognal to reč; tudi je bilo samo njemu mogoče, zakaj ni bilo človeka med obzidjem, ki bi se bil mogel sporazumeti z janičarjem, razen cigana. Bilo je nekaj dni, kar je bil zaprt janičar v kloštru. Zamišljen koraka z zvezanimi rokami po sobi. Misli in misli in se domisli tudi svojega doma. „Kje je pač moj dom?“ misli sam v sebi, in domišljjal se je zmerom bolj in bolj na lepa leta otročja. Kakor sanje mu je vršelo pred očmi; ljubi mož, ki ga je zibal nežnega dečka na kolenih, hudi stric, potem zli mož, ki ga je posadil na konja itd. Vselej, kadar

se je domislil nazaj, mu je prišel stari prijazni menih pred oči, ki je skrbno stregel vsaki želji njegovi, ki je vselej solze točil, kadar ga je videl. Nehote ga je janičar spoštoval starega moža, smilil se mu je in vendar ni vedel, kaj mu je, in da je on vzrok tej starčevi žalosti in skrbi.

Počasi, vsak dan nekoliko, mu je pravil cigan njegovo zgodbo; kako je imel bogat oče sinka, kako je odšel na vojsko, kako ga je potem stric možu prodal, in ta ga je odpeljal na Turško in prodal za janičarja. Cigan se ni motil.

Janičarju je ta povest zbudila silno premišljanje, in naposled, ko se je posameznih reči zmerom bolj spominjal in ko so se popolnoma strinjale s pripovedjo ciganovo, mu je prišla misel, da je morda on tisti sin. „Kje je pač moj oče?“ je mislil. „Morda je star in zdihuje po meni! In jaz? Jaz služim tujcem! Za vero Mohamedovo? — Ali nisem nekdan veroval nekaj družega, lepšega, kar so me učili dobri ljudje — oh, tisti je moral biti moj oče, ki me je učil. Nekdan sem bil kristjan, posilili so me v to vero in v janičarja, to je gotovo, to sem videl vsak dan na drugih zgledih. Zapustiti hočem to družbo, poiskati očeta, da, jaz moram vendarle tudi imeti človeka, ki me je ljubil.“ In janičar pokrije obraz in sede zamišljen.

Ko pogleda zopet kvišku, vidi pred seboj cigana in poveljnika klosterskega, starega Marka,

svojega nepoznatega očeta. V pogledu, kakor je janičar pogledal starčka, je bilo nekaj tako milega, da je Marka čudno ganilo in privabilo globok zdihljaj iz njegovih prsi.

Prvo, kar je janičar vprašal cigana (zakaj z menihom ni mogel govoriti, ker jezika deželnega ni razumel), je bilo to: ali ve za tistega očeta, o katerem mu je že večkrat pravil.

„To se ve da, poznam ga, ni daleč od tukaj,“ mu odgovori cigan, proti Marku pa reče: „Prijemlje se, prijemlje.“

„In kako si ti vse to zvedel?“ vpraša janičar.

„Priatelj, jaz sem bil zraven, jaz sem vzel dečka na konja in sem ga spremil noter na Turško; pozneje sem ga večkrat videl, poznam ga tudi še dandanes prav dobro.“

„Ti ga poznaš!“ reče janičar, vstane pa sede zopet kakor človek, ki se je zmotil sam s seboj.

„Poznam ga,“ odgovori cigan mirno, kakor bi izrekel kaj vsakdanjega, „dobro vem, da si ti tisti, ki sem ga jaz v Turško odpeljal.“

Janičar — strahovit v boju — vstane, na licu se mu je bralo, kako mu vre po glavi. „Govori, človek, ako pripoveduješ resnico, kje je moj oče?“

Smeje zavije cigan na čuden način usta, seže po svoj nož, prereže janičarju vezi na rokah in

kazoč na starega Marka, govori: „Tu stoji, v lice mu poglej, in videl bodeš očeta svojega lica.“ In obrne se k očetu rekoč: „Gotovo je tukaj Juri Kozjak, lepši od tedanjega, ki je jezdil z menoj na Turško.“

„Moj sin!“ je zavpil stari Kozjak, in v tem trenutju je padla stena med dvema srcama, oče in sin sta si ležala na prsih. Beseda s i n srcu in ušesu nekdanj ni bila neznana, vendar že dolgo je ni čulo uho pod turbanom turškim.

Pač marsikaj bi bil rad povprašal starec novodobljenega sina, ali zazdaj je moral zadovoljen biti, da je mogel govoriti s srcem tistega, ki ga je toliko časa pričakoval zastonj. Sicer pa je cigan tolmačil med njima, kar je bilo potreba.

Ni bilo težko priti zdaj iz kloštra. Juri Kozjak — prejšnji janičarski glavar — ta je lahko prevaril svoje dozdanje tovariše, rekši, da so se mu vdali vsi v kloštru s to pogodbo, da osvobodijo njega in tri ujete tovariše, ako se jim dovoli prostim oditi, pa da Turkom prepuste kloštrsko poslopje. Janičarjem je bilo vse povšeči, da bi bili le nazaj dobili svojega hrabrega poveljnika. Sicer so menili, da kristjanom ni treba mož beseda biti, ali ko so videli, da je njihovega glavarja v resnici volja pripeljati sovražnike, ki so se mu vdali, v varstvo, si niso upali ničesar storiti malemu krdelu, ki je jezdilo skozi sredo turškega tabora z vsemi znamenitejšimi

dragocenostimi in bogatijami kloštrskimi. Celo ko se je glavar namenil, da hoče kristjane spremiti do grada, da bi tako do zadnjega izpolnil besedo, ni se mu upal upirati nihče, dasiravno se je zdelo to vsem več kot čudno. Veliko krdelo je hotelo iti ž njim, da ne bi kristjani ugovoru vkljub zopet zaprli poveljnika. To se ve, da se je ta temu ustavljaj, rekši, da ni potreba, in naposled vzel le čisto malo število s seboj.

Vendar kmalu pride to krdelce v turški tabor nazaj in naznani preplašenim janičarjem, da jih je glavar popustil in šel s kristjani v grad Kozjak. Jeza se je zavoljo tega vnela med Turki; izkazala se je v tem, da so brž zapalili velikansko kloštrsko poslopje in ga razvalili s cerkvijo vred. Kaj radi bi se maščevali nad izdajalcem samim, kakor so ga imenovali; vendar vedeli so, kako nevaren bi jim bil njih prejšnji glavar, ako se združi z domačini proti njim; zato se podvizajo, da gredo za veliko vojsko.

Že med potom so bili poslali cigana z dvema hlapcema naprej v grad Kozjak, naj bi tam oznanili veselo novico, da pride pravi mladi gospodar Juri. Še posebej je rekel Marko poročiti bratu Petru, ako je že v gradu, da se mu ni ničesar bati: vse je pozabljeno, kar mu je bil hudega prizadel.

V gradu veselja ni bilo ne konca ne kraja, ko se je razširila ta novica, zlasti med starejšimi hlapci.

Ko bi bil Bog s svojo mogočno strelo Petra z vedrega neba udaril, ne bi se bil bolj prestrašil, kakor ga je prestrašilo naznanilo, da se vračata njegov — po njem v Turško prodani stričnik in brat Marko na grad, da je vsa njegova hudobija prišla na dan, da mu ni več živeti med ljudmi. Kar sta hlapca poročila, kako je nekaj veleval stari gospod Marko, da je pozabljeno, tega Peter že ni slišal, kakor hlapca nista vedela, kaj govorita.

„Vse izgubljeno, vse!“ je vpil Peter z glasom, ki je prestrašil vse, ki so ga čuli. „Pogubljen sem na večno!“ Rekši je bežal ven, in nihče ni šel gledat za njim.

Ko se je vse veselilo in kričalo v gradu, videč novega gospoda v turški obleki, so pogrešali Petra. Zastonj je stari Marko, ves solzen od samega veselja, povpraševal po njem, zastonj so družina ves grad preteknili. Petra ni bilo. Tudi cigana ni bilo videti.

Šele drugo jutro na vse zgodaj je prišel mlad hlapec s strahom povedat, da gospod Peter doli pod gradom v gozdu — na veji visi mrtev. Da je bilo to naznanilo grenka grenka kapljica v pijači novega veselja, to si lahko mislimo. Opat Ulrik, ki je bil že popred s Petrom prišel v grad, je rekel z žalostnim glasom: „Kakršno življenje, taka smrt.“

Ljudje, katerim je bilo ukazano, da so na tistem sneli Petrovo truplo z drevesa in ga pokopali, so pravili pozneje, da je cigan iz gošče pristopil in

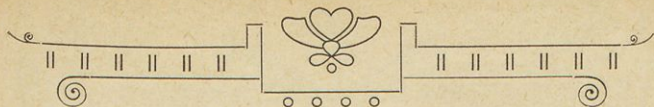
smeje se mrtvecu rekel: „Zakaj si me dal v vodo vreči, tepec! Ne bi se ti bilo treba sicer obešati.“ To so bile poslednje besede, ki jih je kdo čul iz ciganovih ust, zakaj od tistega dne ga ni nihče več videl v slovenskih krajih. Ne dolgo potem je bila dežela rešena nemilega gosta: Turki, siti prelite krvi in morije, so se pomeknili zopet nazaj.

Zopet se prikažejo slovenski kmetje, ki niso bili padli v boju z ljutim vragom pod krivo sabljo, ali ki niso morali v sužnost med nečloveške Turke. Pela je sekira v starem hrastovem gozdu; razkopavali so upepeljene kupe, ostanke svojih prejšnjih stanovanj, in k Bogu zdihovaje so si stavili nova pohošva.

Opat Ulrik je dal s pomočjo okoli stanujočih plemenitašev, sosebnega mladega Kozjaka, sezidati nov kloster v Zatičini. Sploh pa so si prizadevali po vsej deželi, da bi zacelili rane, ki so jih vsekali Turki.

Marko Kozjak vendar ni dolgo užival veselja: živeti pri svojem sinu, ki je bil vsem sosedom čudež, najboljši mož med kranjskimi plemenitaši. Ime janičar mu je sicer ostalo, vendar nobena tistih grozovitih lastnosti, ki so se vezale navadno s tem imenom. Kmalu je Juri pokopal svojega očeta, ki je umrl rad in vdan v previdnost božjo, katera mu je poslednje hipe življenja tolikanj oslajšala. Tudi opat Ulrik je šel kmalu za njim počivat v Bogu, ki vse dobro plačuje, vse hudo kaznuje. Bodi torej češčen in hvaljen!

II.

Spomini na deda.

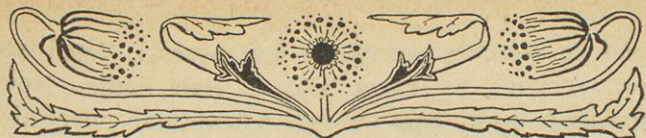
Pravljice in povesti iz slovenskega naroda.

(„Novice“, 1863.)

1.

Zakrpana Višnja gora, raztrgan Žuženberk.

Imel sem deda sedeminsedemdeset let starega. Sedeli so vso božjo zimo za pečjo, z roko so podpirali pipico „z devetimi orli“ (kajti zob že niso imeli, da bi jim bila pipica sama v ustih stala), pripovedovali pa so ven in ven, kaj se v tem in tem kraju od „njega dni“ pripoveduje, kaj so sami učinili in kaj se je godilo v starih časih. Že od nekdanj in po vsem svetu imajo starčki navado, da pripovedujejo, kako je bilo v prejšnjih časih — v časih, ko so bili še oni mladi — grozno dobro na svetu. Tako so tudi moj ded rekali: „I, kaj menite vi, mladi, „njega dni“ je bilo dobro! Čeravno je zdaj tlaka in desetina odpravljena, pa vendar bolj stradate in se trpinčite, kot smo se „njega dni“ mi, ko je bila pšenica po štirinajst grošev, oves po tri itd.“ Zlasti so radi pripovedovali pravljice in pripovedke. O

tem jih ni nihče presegel v vsej soseski. Imeli so pri vsem tem še (kakor baje vsi stari ljudje), lepo navado, da so eno ter isto reč večkrat povedali; celo ako jih je kdo opomnil, da so to že pravili, ni jih to vzdignilo iz kolesnic, ampak hočeš, nočeš, moraš poslušati do konca. Časih tudi niso slišali nobenega ugovora, kajti oglušili so bili od gole starosti.

Nekdaj je bil sejem v Višnji gori. Zdi se mi, da je bil ponedeljek po sv. Tilnu, vendar svoje-glavno ne bom tega trdil. Dejali so tedaj: „Jožek, pojdi z menoj na sejem! Videl boš raztrgano višnjansko mesto, kjer imajo polža priklenjenega.“ In stari oče so vzeli tršlikovo palico izza vrat, deli klobuk z velikimi krajevci in širokim oglavjem na sivo glavo, in jaz vnuk, tačas kakih osem let star, sem nateknil čevlje, snel slamnik s trama, pa jo tako ureževa proti staremu mestu višnjanskemu. Prav počasi sva kobacala: jaz, ker sem delal majhne stopinje, ded pa, ker so jim noge že slabevale. Toda jaz sem bil še zmerom bolj skočan od starega očeta, dasitudi so hodili po treh in jaz samo po dveh nogah.

„Brž, bálite no, oče!“ — sem jih priganjal ven in ven, zakaj veljalo je videti mesto, kjer imajo, kakor so ded dejali, „polža priklenjenega“.

„I—i, če boš tako siten, ne boš šel nikoli več z menoj,“ — me zavrne stari oče, in precej precej

sem bil strpljiv in tiho sva stopala vstric. Ko se je vendar že pokazal stari grad nad višnjanskim mestom, so mi kazali ded s palico: „Lej, vidiš oni zid na hribu, ki je zarasten okoli in okoli?“

„Vidim, oče!“

„Tam je bil nekdanj velik grad. Notri so bili močni močni gospodje, ki so pod zemljo imeli cesto celo v tisto deželo, kjer so hudi Turki doma.“

„Kakovi so pa Turki, oče?“

„Turki? I, Turki so bili nekdanj hudi ljudje, še hujši kakor Pesoglavci.“

„Kakovi so pa Pesoglavci?“

„Pesoglavci so bili v starih časih iz daljnih dežel k nam prišli. Imeli so pasje glave in so grizli in popadali ljudi kakor psi in so jih lovili in klali. Turki so prišli pozneje kakor Pesoglavci v naše dežele. Pa so bili tudi hudi, nič manj, ali še bolj od Pesoglavcev. Stare ljudi so na kole nabadali, mlade so pa s seboj jemali, da so morali delati daleč daleč v turški deželi.“

Tako so mi pravili ded; jaz pa sem si naslikal v mladi fantaziji (če sem že imel katero), te strašne pošasti, ki so jim rekli Pesoglavci in Turki, in nekoliko se še zdaj domišljam, kakove sem si jih mislil; toda častiti moji bralci bodo morda nejevoljni pogledovali na naslov, misleči, da niso prav brali.

Med tem pripovedovanjem torej se je prikazala vsa Višnja gora, mesto in stari trg izza hriba, in ded so mi kazali: „Lej, Jožek, to je mesto „raztrgana“ Višnja gora!“

„Oče, zakaj pa pravite „raztrgana“ Višnja gora? Kdo jo je pa raztrgal?“ — vprašam jaz.

Ded so za vsako deveto stvarco, če je bila še tako majhna, imeli pripovedko na jeziku pripravljeno. Tako so tudi zdaj pričeli pripovedko naslednjo:

„Žuženberčanje so bili že od nekdanj posebno pridni, varčni in umetalni, kakor so še dandanašnji — Bog jim daj srečo! Še zdaj Žuženberčan starino rad pokrpa, pogladi, posnaži in popravi, pa za novo na sejmu proda. Na nobenem sejmu po vsej kranjski, štajerski in koroški deželi ni toliko starine naprodaj kakor na žuženberškem. Taki so bili tudi svoje dni. Niso pustili nobene mestne strehe preotljene ali predrte, nobene kotanje v tleh, nobene luknje v zidu, ampak vse se je moralo zakrpati in zamašiti, zametati in popraviti. Vse druge, ki niso tako ravnali, so pitali z lenuhi itd.“

„Višnjanje pa so bili vse druge nature, kakor so njih vnuki, sedanji meščani, drugačni od sedanjih Žuženberčanov. Oni se niso zmenili za luknje niti v strehi, niti v zidu, niti kje drugje; ni jim bilo mari krpanja in šivanja, ampak hodili so po svojih opravkih, po kupčiji, po rokodelstvu in poljedelstvu. Pozneje še celo na polža niso dovolj gledali, ker

jim je (kakor je tudi počasen), pobegnil izpod županove hiše. Takrat pa, ko se je godilo, kar hočem jaz povedati, je bil polž še gotov, dobro priklenjen pri županovih. Že takrat so v okrožju kmetje Višnjane dražili rekoč: „Kje imate polža?“ Žuženberčanje pa so še dostavljali: „Luknje si zamašite; Višnjo goro si zakrpajte, če ne, vam polž uide!“ Za kmete, so dejali meščani, da se ne zmenijo, naj reko, kar hoté — ‚kmečki tesači‘. Žuženberčanom ‚cunjarjem in krparjem‘ bomo pa že pokazali — so se hrustili.“

„Neko nedeljo popoldne se zbere ves mestni zbor ‚Pri polžu‘. Najprej se je oglasil Juri Počasné, ki je, čeravno meščan, na oprtah nosil sol po svetu ‚čez hrib in čez plan‘. Takole je govoril Počasné: „Možje, (pravi) ne dajmo se tem cunjarjem zmerjati in si nagajati! Nikar ne pustimo, da bi nam zmerom očitali našega polža, nedolžno žival, ki ni nikomur nič mari. Že naši očetje so jo imeli, mi jo imamo, in naši otroci jo bodo imeli. Ven in ven nam očitajo, da smo — ne vem kakovi — da ne krpamo svojega mesta, dražijo nas s polžem, in jaz sam ne vem, kaj še vse godejo. Ko sem jaz sol prodajal, zmerom, zmerom so me pikali, da sem polžar iz raztrgane Višnje gore. Tega nisem mogel poslušati in iz oči v oči sem jim v zobe vrgel, da smo mi Višnjanje več vredni kot devetindevetdeset Žuženberčanov in še eden po vrhu. Pa, lej Kurenta, kmalu bi bil tepen! Zares ni manjkalo več, kakor

nič, toda bal se jih nisem, in niso mi mogli blizu. Kdor ne verjame, naj vpraša mojo staro!“

„Res je, res!“ — se oglasi iz množice Počasnela. — „Snoči je prinesel ves kitast hrbet domov. Take klobase ima na hrbtu, da se sam Bog usmili, ne vem, če bo mogel tri tedne solni žakelj oprtati. Ne vem, kaj bova počela.“ —

„Tako sta končala Počasnè in Počasnela. Možje pa so zagrmeli: „Tega ne pustimo, ne, za hudirja ne!“ Mlajši in torej tudi bolj razkačeni so dejali: „Nocoj to noč gremo doli ob Bregu in ob Krki, premlatimo Žuženberčane do živca, polomimo jim rebra, podrobimo s cepcem buče in jim tiste zakrpane kolibe v Krko prekucnemo. Bodo že videli, kaj se pravi nagajati Višnjanom.“

„Res bi bila tačas Žuženberčanom huda plela, če bi ne bilo Ribničanov na svetu. K vsej sreči pa se je bil naselil v Višnjo goro Ribničan Kozmek. Ta je bil, kakor vsi Ribničanje, do sile umetalen in prebrisane glave. Delal je lonce, piskre, kozice, labore, nakladal tovor suhemu konju na rebra in hrbtanec in krošnjeval ter drobiž pobiral od gospodinj po vsem božjem svetu, dokler so ga umeli, ako jim je pošteno po ribniško „povajdal“. Hitro je torej Kozmek v svoji umetalni in prebrisani pameti preudaril: „Būzarona, če Višnjanje Žūženberk v Krko prekūcnejo, bo izgūba. V Žūženberku ne kūha nobena gospōdinja v ubitem loncu, ampek

zmerom nove küpuje. Tajga ne vaj vsaki, jaz pa vajm. Búzarona, potlej ne bom ne sklajde, ne latvice, ne lonca, ne piskra prodal; še rajne pokri-vače ne, kadar bodo po vodi Krki noter v Novu majstu odplavali.“ Tako si je Ribničan tiho mislil; naglas pa je rekel: „Vajste kaj, prijatelji? I, nu —, nikar se ne obájsite! Če Buh da in sveti Til, toku nam ne bodo ušli ne. Pa, aku jaz mačka pri moč-niku naletim, ga vzdignem najprej za rep, da ga pripravim v strah, potlej ga šele prestrojim. Zatu vam jaz svajtujem: pošljimo jim ubit lonec in recimo: ker znate vse zakrpati, zamašiti in popraviti, pa nam še ta lonec zašite, če ne bomo prišli Višnjanje in vam bomo polomili vsa rebra. Jaz vam povajm, prijatelji, da vsi Žúženberčanje ne zakrpajo starega lonca. Búzarona, saj ga še jaz ne zakrpam ne rumenega, ne črnega, in vsa Ribnica ne popravi starega lonca, nikari pa žúženberški cünjarji. Toku jih bomo ravnu v krpanju v kozji ruh ugnali. Dobru bo, dobro!“

„Ta svèt je bil vsem povšeči.“

„Drugi dan je Ribničan v krošnjo zadelal star svinjski pisker, ki je imel toliko luknjo v vampu, da bi bil lahko vteknil obe pesti vanjo. Udari konja, ki je bil suh kakor kresilna goba, napošev po rebrih, in hajdi stopata proti Žuženberku.“

„Prišedši, skliče vse tržane in jim razloži, kaj poročajo njih sosedje Višnjanje.“

„Za prvega so bili, sosebno mlajši, grozno hudi in so hoteli Ribničana vreči naravnost v Krko. Ali tega še ni bila volja preseliti se s tega sveta piskrov in skled na družega. „Hencaj vas, v vudo pa ne, v vudo,“ si je mislil Ribničan, zvita buča, in jih je takole pogovarjal:

„I, nu — stujte, stujte — saj še najsem vsega povajdal! Saj vam menda naj neznanu, da sem jaz doma iz poštene Ribnice, odkoder prihajajo vsi lončarji, in da se najsem rodil v Višnji gori. Jaz sem pohlevne postave in dobrega srca, in sem bil zmerom vaš prijatelj, zlasti, ker radi od mene čepinje kupujete. Vaj se, da piskra rajs ne zakrpate, kakor hoté moji sosajdi Višnjanje, pa vam vendar jaz eno povajm, koku se lehku rajšite.“

„Le brž! Povedi,“ — so vpili tržanje — „če ne, pri Bogu je milost, vržemo te v Krko!“ — „I, nu, nu, v Krko me nikar ne mečite, saj pravim, da sem pohleven in nikomur nič žalega ne prizadajvam, in nič slabega ne voščim, tudi vam ne. V vodi pa tudi neznam kobaliti toku, kakor pravijo, da se plava; kaj bom tel torej v vodi? Ali če mi obljubite, da boste čepinje samu od mene kupovali, vam povajm, kaj vam je sturiti.“

„Obljubimo,“ — so vpili Žuženberčanje, ki so se Višnjanov vendarle bali.

„I, nu, vajste, jaz bi rad kaku pisanje, saj pravijo, da je potlaj bolj gotovu, če je na pisanju. Podkrižajte!“

„Župan zapiše in tržanje se podkrižajo. Ribničan vzame pismo, potlej pa jih uči:

„Kaj ne, kadar se srajca šivat da, se mora najprej obrniti, potlej se šele zašije. Na lice se ne šiva, ampak narobe, kaj ne? Čevljar tudi preobrne golenice, prajden jih šiva. Zatu tudi vi pošljite pisker v Višnjo garó nazaj in poročite: „Ljubi meščanje iz Višnje gare! Radi vam bomo mi ustrajgli in lonec zakrpali. Samu prosimo vas, da nam ga narobe obrnete in potlaj pošljete! — Jaz vajm, da ga ne obrnejo.“

„Žuženberčanom je bilo to jako po godu in poslali so pisker z onim poročilom nazaj. Višnjanje niso vedeli, kako bi pisker preobrnili. Leto in dan so si belili glave, ali vse zastonj, lonec bi se bil rad zdrobil, samo preobrniti se ni hotel. Kmalu so bili zvedeli, da jim je vse te skrbi nakopal na glavo Ribničan. Zato so ga izgnali iz mesta, in preselil se je k svojim rojakom v Ribnico, kjer njegovi vnuki še dandanašnji prav umetalno zidajo piskre.“

Kaj pa se z ubitim piskrom godi dandanes, tega mi ded niso povedali, in tudi drugod ni dognano. Eni trdijo, da ga Višnjanje še dandanes hranijo in si ubijajo glave, kako bi ga narobe preobrnili. Eni pa zopet pripovedujejo, da ga je neki popoten človek, ki se je hvalil, da ga bo preobrnil, po nerodnosti zdrobil, in da se zdaj samo še čepinje nahajajo pod hlevom „Kruljavega Nandeta“.

Kateri pa pravo trdijo, tega se jaz ne upam razsojati, ampak prepuščam to bodočemu zgodovinarju malih mest po Slovenskem. Dostikrat, ko sem šel skozi staro mesto Višnjo goro, bi bil rad vprašal, ali vselej sem se bal, da bi me napak ne razumeli in bi je ne izkupil, če bi vprašal preveč.

2.

Pozimski večer na slovenski preji.

Bilo je pozimi. Na oknih so cvetele rože in po dva komolca dolge ledene sveče so visele od slamnate strehe. Kdor je prišel v hišo, vsakdo je k peči obračal hrbet, ali z rokama silil vanjo. Pri večerji so ded prvi položili žlico na mizo. „Jožek, greš? Greva k sosedovim na prejo.“ In precej sem popustil kašo, skledo in žlico.

Ko sva koračila po ozkem gazu, ki je držal od naše do sosedove hiše, je bilo tema kakor v rogu in mrzlo, da se je ivje delalo po moji kučmi, ali da po dedovi primeri govorim: bilo je mrzlo, kakor v pasjem hlevu.

Pri sosedovih je bila polna hiša ljudi. Okoli mize so sedeli, možje in tobakov dim se jim je vil okrog glav. Po klopeh in stolah blizu leščerbe so sedele predice, mlade deklice, ki so čakale samo predpusta, in stare nabrane mamice, ki so stale z

eno nogo že v grobu. Doli bliže vrat so stali in sedeli mladeniči in bolj tiho in skrivno imeli svoje pogovore. Domači pastir je bil zlezel za peč. Ko so pa moj ded prišli, urno se je skobacal doli, zakaj vedelo se je, da sedevajo najrajši ondukaj. Zakaj bi se jim pa tudi ne bil umeknil, saj so bili najstarejši mož v vsej soseski.

Moji tedanji vrstniki, poredni dečki pastirji, so se kabljali in rogljali okoli peči. Tudi mene je vleklo tja po prigovoru: krevlja se burkelj zadeva. Zopet sem pa mislil: Stoj, ded bodo morda kako prigodbo povedali; moram kam iti, kamor se bo dobro slišalo. In lejte čuda, ni mi zastonj prerokovala ciganka, še ko sem Čuho pasel, da sem jako umetalne butice in da bom vsako dobro pogodil; zakaj že zdaj se mi je bilo uresničilo. Na peči so se namreč sušile trske, na trskah proso za v stope. Jaz pa na proso. Gori se po gorki peči na mehko razpoložim po dolzem. Tako sem bil dedu najbliže in sem tudi videl vsakemu človeku v hiši naravnost pred nos, in kadar je govoril, ali kadar se mu je zehalo, tudi v usta.

Še preden sva bila z dedom prišla, je bila govorica o čarovnicah (coprnicah) in strahovih. Vsi so trdno verovali vanje kakor v presveto Trojico, samo Matevž Koželjnik je svojo trdil, da jih ni.

Vprašali so tedaj eni mojega deda, ki so bili medtem lulo nažgali: „Kaj pa vi menite, oče, ali so, ali niso?“

„Kdo? Coprnice? — I, to se ve, da so. — Rajnik gospod fajmošter — Bog jim daj milost božjo — so enkrat, spominjam se še, kakor bi bilo danes, udarili s pestjo ob leco in rekli: „Zelške babe ste coprnice.“ Tako so dejali gospod v pridigi. Zakaj bi bili neki veleli: coprnice, ako bi coprnic še na svetu ne bilo.“

Na to se oglasi Koželjnikov Matevž: Jaz pa tako pravim, da jih ni in jih ni, recite drugi, kar hočete. Nekateri misli, da jih vidi, pa si jih sam dela. Hudir! Jaz že gotovih šestdeset let redke močnike srebljem po svetu, toda copernic se nisem še nikdar bal, in tudi nikoli mi niso ničesar prizadele, in videl jih nikoli nisem. Kako bom kleka videl, ko jih ni! Pri moji kuhalnici, da ne!“

„Nekdaj“ — pravi dalje Koželjnik — „sem šel od Zmezneta, jaz, leta Škopnikov France, pa leoni Andrejček, ki je imel tisto Lizo Zalipovčevo — saj ste ga poznali; vsi trije smo bili malo vinski. Ko smo šli čez travnik, je bilo oblačno, da se ni prav nič videlo, kakor nocoj. Ko pridemo čez brv, me primeta onadva vsak za eno ramo, se streseta od strahu in mi pravita: „Matevž, pojdemo nazaj!“

„I, zakaj bomo nazaj hodili,“ pravim jaz, „kaj pa vama je, ali sta že iz uma ali šele bosta?“

„Ali ne vidiš coprnic?“

„Kje so, šleva neumna?“

„Tamle pod lipo; precej tukajle, vidiš?“

„Jaz gledam in gledam tako debelo, da sem mislil, oči mi bodo stopile izpod čela, pa za vraga coprnic nisem videl in nobene stvarce družega kot meglo; pod lipo se mi je zdela megla ravno taka kakor tik mene.“

„Ali ne vidiš treh lučic zelenih?“

„Jaz ne vidim nič. Če gresta vidva nazaj, le pojdiva! Da bi vaju coprnice ujele!“

„Nazaj nista htela iti, z menoj sta šla. Vsako uro sem bil zunaj, ponoči in podnevi, hvala Bogu, nikoli me ni bilo strah družega kakor hudobnega človeka. Vendar ko bi me le kdaj strah bilo, tačas bi me bilo. Potlej sem večkrat premišljeval: zakaj sta se onadva tako tresla kakor šiba na vodi, in jaz ne, — zakaj sta onadva videla, in jaz ne? Dejal sem: le tisti vidi coprnice in strahove, ki si jih sam dela.“

„Ti že, ti,“ — se oglasijo ded z zapečka — „ti že nisi nikoli ničesar videl in ne boš videl; toda zakaj? Zato ker ti je ime Matevž. Pravijo pa, da tak, ki ima ime evangelistov, nikoli ne vidi strahov.“

Tako je bil Matevžu jezik zavozlan.

„Le čakaj, bom pa še jaz eno povedal,“ — so rekli ded, in vse se je poslušati pripravljalo, bolj kot takrat, ko birič pred cerkvijo kaj oklicuje. „Ko sem bil še fantina, kakih dveindvajset let star, vesel in korajžen, sem hodil mlatit. Pri Strenu rajnem smo mlatili, jaz, tisti Trnek in domača dva.

Večerjali smo — prav dobro vem, poparjene mlince smo imeli v skledi — kar pride Strenovka iz veže in pravi: „Mlatiči, pojdite gledat, pojdite, kaj je v našem ovsu!“ Mi vsi pokonci, kakor bi bil ogenj v strehi; jaz sem prvi tekel ven, vsi drugi za menoj. Ko pridemo na vežni prag, zagledam precej v sredi ovsa, ki je bil ravno pred vrtom po tisti dolgi njivi usejan, nekaj belega, ravno tako, kakor bi stala bela žena. Mesec je svetil, dobro smo razložili, da oves, visok kakor rž, ni bil nikjer nič razhojen. Odkod je vrag prišel v sredo njive? „Kdo je?“ kličemo, „Kdo si pa? Kaj bi rad?“ Pa še ganilo se ni. Eni so dejali, da ima preklo v roki; jaz tega nisem videl, pa tudi ne povem.“

„Jaz grem tja gledat“ — pravim Trneku. „Kdo gre z menoj?“

„Jaz že ne!“ — pravi Trnek.

„Kakor hočeš, strahopetec!“ Vzamem svoje cepi, naredim na gloži še en voz — ravno nov cep sem bil privezal — in grem doli ob ovsu. „Bom videl, kdo mezga po njivi; jaz mu bom pokazal spat.“ Kakor bi imel do tistega vraga priti in in po ovsu gaziti, pa sem podobo izgrešil. Gledam in gledam; tja do onegave hoste — Vlékove sem lahko vsak natič razložil, tiste bele ženske, ali kar je bilo, pa nisem videl.“

„Kaj je ni več?“ — vpijem onim, ki so stali pred vežo.

„I, glej ga no, kaj je ne vidiš, prav pred nosom ti je! Le udari, Jože!“ — so mi odgovorili.

„Pa za sedem naglavnih grehov, pred menoj je bilo tako prazno ko v ciganovi luli. Zdaj me je groza izpreletela, lasje so mi vstajali, mravljinci so leteli po hrbtu, vroče mi je prihajalo. Jaz sem dejal: kaj je to, kakšna pošast, saj imam cepi dobro uvezane. Pa dajaj si korajžo, ne dajaj si, pocvrl sem jo proti veži nazaj. „Kdo je? Si videl?“ — so me vprašali vsi. „I, ko sem tja prišel, pa ni bilo ničesar.“ A lej ga poštalenca, ko sem zopet tja pogledal, zopet je bila bela reč tam. Pričkali sme se: pojdi ti, pojdi ti! Komaj se zmenimo, da gremo vsi štirji zopet tja, kar izgine podoba, da nismo vedeli ne kdaj, ne kam je prešla.“

„Drugó jutro smo iskali kakega sledu okrog ovsa in po ovsu. Natanko so se sledile moje stopinje, vse drugó je bilo nepohojeno, nikjer ne travice potlačene. Sam vrag je to, smo dejali. Ves dan smo se o tem menili.“

„Zvečer smo domlatili. Stren je bil od nekod vina prinesel — takrat je bil še po štiri krajcarje bokal — in žehtali smo ga do polidesetih. Dobro sem se ga bil nalezal. Polidesetih odbije, hent, jutri je nedelja, si mislim, moral bom k prvi maši iti, treba se bo domov odpravljati. Strenovka mi da urezanice, Stren neke krajcarje za plačilo, jaz privežem culo z urezanico napolnjeno na gložo,

zadenem ročnik na ramo in halo: „Bog vas obvaruj!“ — pravim — „Strenovi, nikar kaj ne zamerite; kadar vam bo še kaj treba, le povedite! In grem.“

„Ne vem, kaj sem mislil, ko sem mahal ob ovsu in doli ob zelniku, vendar snočnji strah mi še v misel ni prišel.“

„Kadar pridem do brvi, stopim na klado, ležečo za brv preko žleba. Kar zagledam, da mi ravno na sredi brvi leži črn pes na poti, velik kakor leta staro tele. Za prvega sem se bil prestrašil, potlej pa srčno sunem hudirja z nogo: „Poberi se!“ Pes se ne gane več, samo kolikor sem ga jaz z nogo premeknil; tudi glasu ni dal nobenega iz sebe. „Le stoj,“ — sem dejal ter vzel bukov ročnik z rame — „da bi se mi pa taki na pot nastavljali! Pred se boš ti meni umeknil, ko jaz tebe ognil.“ Lop! — ga prilupim po dolzem z vso močjo, tako da sem dejal sam v sebi: „Če nimaš devet hudičev v repu kakor mačka, tako se boš gotovo v žleb prebrnil.“ Pes se ne gane. „Kdo si pa ti?“ in drugič sem zamahnil s cepčevim ročnikom, toda zdaj se domislim na včerajšnjo pošast, in roka mi otrpne. „To je hudič!“ — mi je dejalo nekaj, in sam Bog ve, kako me je to v strah pripravilo, jaz se že sam ne domišljam. Nazaj z brvi se pomaknem.“

Urezanico sem bil kar na tleh pozabil, kamor sem jo bil del z ročnika. Šentajte, še zdaj mi je

žal tako lepih pšeničnih štrukljev, kakršnih mi je bila navezala Strenovka v culo.“

„Sam Bog, da bi mi nič ne prizadel!“ — sem mislil in šel ob potoku navzgor. Ko sem prišel do nekaj ožje stružice, sem preskočil vodo. Psa ni bilo za menoj, malo sem se oddehnil in Boga hvalil. Koračil sem čez polje, nisem gledal, ali je strn ali zelje, ali oves usejan ali njiva povlečena; vse vprek sem šel. „Tamle pri križišču bom pa zopet prišel na pravi pot.“ Zdaj sem bil začel že sam nase jezen biti. Pes je bil, pes, jaz sem le plašljiv! Še enkrat bi ga bil preko gobca pripalil, potlej bi bil že šel vragu v r—. Ko pridem do križišča, lej ga cucka, pes leži na tistem mestu, kjer se poti križajo! Kaj bo to?“

„Naredim ovinek. Toda, komaj pridem zopet na pot, psa že vidim pred seboj. Nič, zdaj pa ne grem s poti! Pa tudi treba ni bilo; pes je šel zmerom dve stopinji pred menoj. Grozno velik se mi je zdel in črn kot oglje. Nihče nima takega psa v naši okolici — menil sem — to ni pes, kakor so psi.“

„Ves poten od vročine in trd od mraza in strahu, ki so me izprehajali za vrstjo, stisnem kloboček pod eno pazduho, ročnik pa pod eno, in molim očenaš in zopet očenaš. Sosebno sem molil: reši nas hudega. „Kaj sem neki storil, za pet ran božjih, takega, da mi Bog že na ta svet hudiča

da!“ — tako sem mislil in števčil poglavitne svoje grehe po božjih zapovedih. Samo še to me je tolažilo, ko sem pomislil, da se ni še nikoli slišalo, kar jaz pomnim, da bi bil hudič živega človeka meni nič tebi nič s sveta odtegnil. Zakaj bi pa mene najprvega? Poreden sem res, ves v lažeh in krivicah tega sveta, ali hent, saj so tudi drugi še bolj ali vsaj taki — sem mislil.“

„Naposled mi je pa tako prišlo iz račôna, da moram jaz že posebno zrel biti, in molil sem le še bolj za groznim psom. Las nisem nič čutil na glavi, vse je stalo pokonci. Zdajci mi nekdo priúka po stranski stezi in meni srce olajša. „Aha, da je le še en človek živ na svetu, bo že.“ Zauka drugič in na glasu spoznam precej Greznetovega Martineta — leonega, ki je predlanskim umrl.“

„Martine!“ se oglasim jaz.

„Jože, kaj si ti! Kaj te vrag drži tukaj? Ali trape loviš, ali preganjaš coprnice ali kajli?“

„Jaz pravim: „Trapov ne lovim, coprnice morda, najbrž pa vraga samega gonim pred seboj.“

„Ni hudir!“

„Le okoli sebe poglej in ga boš videl.“

„Ali v tem trenutku črnega psa ni bilo nikjer več videti. Martine je menil, da se šalim, zato mi pravi: „Prismoda, kaj slepariš tod? Pojdi greva v Žebanovje, jaz bom dal za poliček, da bova vsak en pot pila.“

„Pa pojdi ti z menoj, Martine, do doma, in jaz bom dal, kadar boš hotel, za dva poliča. In nič drugače se ne bova menila, ampak, če sva bila kdaj prijatelja, kar moraš iti. Strah me je tako, da nikdar tega.“

„Strah, Jože? Kaj pa je?“

„Pri Strenu sem mlatil“ — pravim — „zdaj grem proti domu. Na potu se mi nastaviša črna pošast, taka kakor pes. Zdaj ne grem sam domov, ko si ti tukaj, za nobene denarje ne.“

„I, kje pa imaš svojega strahu?“

„Ravno ondukajle je bil, preden si ti prišel, zdaj pa je izginil,“ in pripovedujem od kraja do konca vse.“

„Martine mi ni prav do dobrega verjel; to sem spoznal in skoraj mi je bilo žal, da ga ni videl tudi on. „Le pojdi, Jože, grem jaz s teboj, — res nisem vedel, da si strahopetec; naj jih zdaj pride devetindevetdeset zelenih, midva se jih ne bojiva, kaj ne, da ne, Jože?“

„Jaz nisem hotel nič reči, saj sem vedel, da je še eden preveč, kadar pride.“

„Prideva tjale do Rup v našem spašniku. „Kaj je pa tamle?“ pravi Martine na tihem in mi kaže nad Rupe. Nad Rupami zagledam — psa. Na najvišem kamenu je stal in tako gledal doli kakor pes, kadar hoče koga obljati. Nisem se upal v tisti kraj

ozreti, in zdelo se mi je, da stoji na večjih nogah kot pred.“

„Martinetu pa so se hlače še bolj tresle kakor meni. Šele ko sva do doma prišla, si je mogel toliko oddahnuti, da mi je povedal: „Tako me je bilo vragovo strah, da ko bi bil le kdo pihnil, pa bi bil umrl . . .“

„To sem videl in učakal, jaz ne rečem ne tako ne tako, zato sem povedal, kakor sem videl; naj ugiblje, kakor kdo zna in ve.“

Tako so pravili ded z zapečka.

Kolovratje so bili med tem zastali radovednim predicam; vreteno ni več drdraje požiralo tankosukane niti, ki je drsela izpod lepega ali od dela omadežanega prsta mlade device, ali iz ostarele roke stare matere. Vse je poslušalo, kako se bo ta povest o strahovih sešla. Ko so pa ded nehali in iz svoje pipice tobakov pepel ob palec iztrkali, žlindro z zaklepičnim nožem venkaj postrgali in nanovo tobaka natlačili iz srčnega mehurja doma zaklanega praseta, potem zabrenče zopet hitra vretena, in motvozi zopet zasucejo lična kolesa. Deklice pa so plaho pomikale glavo do glave, in šepetanje se je slišalo med njimi: „Ti, mene je pa strah!“ Prva to ugame, druga jo za svojo pove tretji, in kmalu je vsa družba polna: „Mene je strah; jaz ne bi šla zdajle do Rup za kup denarjev ne.“

Imeli so sosedovi deklo Katro. Bila je za pol komolca višja od drugih žensk, tako da so fantinje od maše grede vselej že dva streljaja daleč poznali, v katerem krdelu gre Katra. Močna ni bila samo bolj kakor vsaka dekla, ampak bolj kot marsikateri hlapec. Ako bi bili mirni Slovenci kdaj imeli Amazone, ona bi bila lahko kraljica. Govorila je, da se gre z vsakim moškim metat. Fantje iz vasi pa so dejali, da se ne gredo metat z babo, kadar jih je pri košnji v jeseni na travniku klicala na korajžo, v resnici se je pa vsak bal, da ga ne bi vrgla in pripravila v sramoto.

Ko so se torej menile deklice, da jih je tako strah, da bi ne šle za noben denar zdajle do Rup, ustavi Katra vreteno in pretikaje „kobilico“ na perotih pravi: „Mene pa ni nič strah, deklice! Ako bi mi kdo deset grošev dal, pa bi šla precej.“

To slišijo fantje za vrati. „To pa težko da bi bilo res; baba je baba; marsikoga bi bilo zdajle strah iti do Rup, ki hlače nosi“ — menijo mladeniči in naglo zlože deset grošev. Eden jih dene na mizo rekoč: „Katra, tukajle pred može sem položil deset gotovih grošev. Ti pojdi do Rup in tvoji so. Mi pa ne bomo drugače verjeli, da si bila tamkaj, kakor da boš kolček v sneg zasadila, ki ti ga bomo dali.“ Pastir prinese kol s tnala in ga pospušiči v hiši, da bi se rajši zasadil v mrzli sneg.

Katra vzame kolček ter odide. Vsi s strahom pričakujejo njenega povratka.

„Tone“, — pravijo naposled ded gospodarju, ko je preteklo že poldrugo uro — „Tone, ako imaš katero brezovo bakljo suho na izbi, le naj gre eden ponjo; prižgite jo in pojdite gledat, kaj da dekliča ni. Jaz se bojim — ako pa nimaš bakle, vzemi butarico trsak ali pol škopnika. Jaz bi šel rad z vami, ali moje noge so že preslabe, jaz bi vas težko dohajal. Le pojdite, Tone, pa če imate kaj vode, na sv. Treh kraljev dan blagoslovljene, poškropite se ž njo, in iščite deklice! Ve ženske bi pa molile.“

Sli so z lučjo dekle iskat.

Midva z dedom sva šla domov. Jaz bi bil sicer rad še počakal, da bi bil vsaj videl, ali bodo Katro pripeljali domov, ali kajli, in kaj bo povedala, da je videla in slišala pri Rupah. Ali ded niso bili moje misli. „Le bali, greva domov! Jutri boš pa dremal in ne boš mogel vstati, kadar te bodo mati klicali. Ako je božja volja, Katro bodo zastran tebe že dobili, če ti spiš, ali čuješ.“

In nič ni izdalo, če sem trdil dedu, da se mi ne dremlje, domov sem moral iti ž njimi.

Spati nisem mogel. Dve uri potem sem slišal, da gredo sosedje mimo naše hiše nazaj. Naglo sem bil pri oknu, toda bilo je primrznjeno. Odpreti se ni dalo, in tako nisem vedel tačas, ali so jo dobili, ali ne.

V vsakem kotu, kjer je bilo kaj bolj temno, se mi je zdelo, da vidim črnega psa, kako name

reži. Šele ko je dnevu zazvonilo, sem bil zatisnil oči in sem spal, da je stalo solnce že visoko na nebu.

Zbudivši se vprašam mater precej, je li že prišla sosedova Katra. „Davi so mrtvo prinesli,“ — so mi odgovorili. Kar sem potlej videl in zvedel, je bilo tole:

Ker je bil sneg zmrzel, da je držal vsakega človeka, so sledili sosedje, iskajoči Katre, njene stopinje le dotlej, dokler so se zamazani čevlji poznali po snegu. Ko pa so se bili čevlji odrgnili, tudi sledu niso več puščali; snežena skorja pa se ni vdirala. Prišedši do Rup, ne najdejo Katre nikjer. Iščejo je dve uri, pri Rupah, po poti sem in tja, ali nikjer je ne najdejo, in morali so iti domov, mraz jih je moral in ker so menili, da se jim je doma skrila.

Šele drugo jutro jo najdejo dober streljaj daleč od Rup. Čepela je na tleh napol, pred njo je bil kolček zasajen, in skoz močni njen predprt globoko v trdi sneg. Oči so jej stale venkaj, lice je bilo blede, kakor sneg pred njo, in v telesu ni bilo duše več.

Praznoverni kmečki ljudje so dejali: „Strahovi so jo umorili; to je res, za denar, Bog obvaruj, ponoči kam hoditi!“ Umnejši možje pa, duhovni pastir, zdravnik in drugi, o katerih pravijo, da znajo več kot hruške peč', so razkladali to reč takole: Hotela se je izkazati in je šla mimo Rup še malo dalje. Zasajala je kolček in ga po nerodnosti zasadila skozi

svoj predprt. Ko potem pripeta ni mogla vstati, je mislila, da jo vrag drži nazaj. Ker se je prav dobro sledila lisica iz Rup in zopet v Rupe, je morda ravno v tem strahu videla še lisjaka, lezočega iz jame proti njej, in to je prazne vere polno dušo toliko prestrašilo, da je omedlela. Potem je zmrznila. Tako je potrdil tuji zdravnik, ki jo je narazen deval ali po anatomiško preiskaval. Zdravnik je tudi trdil, da bi jo bili morda še oteli smrti, ako bi jo bili ponoči našli.

Ded pa so ven in ven eno govorili: „O da niste mene vprašali — Katra bi ne bila umrla, ako bi bil jaz slišal, kaj se menite. Ti tresek ti, da ne slišim!“

Nekaterikrat sem bil z dedom na preji, pred in potlej; poslušal sem milo pevajoče slovenske predice in čudne dedove pripovedke o trijih bratih, o rojenicah, o divjem možu, o kralju Matijažu itd. Nekatero pripovedko, ki sem jo v takih prilikah slišal od deda, pozabil sem že zdaj, ker mi dolgo ni bila na mislih. Vendar tega pozimskega večera na preji nisem pozabil, ampak živo mi je ostal v spominu. Težko ga bom pozabil v letih bodočih, ako jih učakam.

3.

Jama, po kateri se pride na drugi svet.

Dolgo sem izpraševal, kdaj se bode dejalo na sv. Bernarda dan. Ded so mi namreč obetali, da bode tačas v Zatičini semenj, in da mi bodo klobuček kupili. Oj, kako sem bil norostno vesel, ko je prišel sv. Bernard! Ne samo zavoljo tega, ker so mi dejali, da mi bodo kupili klobuk, tak da bode imel kitast motvoz z lepimi bingeljci, temveč zato, ker so mi bili tudi obljubili pokazati veliki grad, kjer so svoje dni stanovali menihi.

Precej dolgo se hodi od mojega doma do Zatičine, in sicer tako dolgo, kakor od Zatičine do doma. Na tem dolgem potu so mi povedali ded marsikaj. Ko sva šla mimo znamenja pri cesti, so mi kazali, da ima le-tam zlodej spravljen poludeveto brazdo globoko zaklad, ki so ga nekdam ljudje pred turškimi tolovaji skrili; tam sem moral gledati spuščast kamen, kamor hodi baje sam hudič koso klepat;

tam je bil zopet prelaz, na katerem so bili ded grede s sv. Kuma opešali; tam sva šla zopet mimo krčme, kjer so nekdanj grede iz Bučke morali sivemu juncu, ki ni že mogel nog prestavljati, kupiti vina in kruha — „šencana buša hrvaška, mari bi bil jaz vino sam izpil;“ tam so mi zopet kazali tiste tri hraste, kjer so nekdanj ob eni čez polnoči oponašali sove itd.

Ko prideva že blizu Zatičine, mi kažejo ded s tršljikovko: „Lej, tamle na strani, leona vas je Veliko Črnelo. Svoje dni je bila velika kuga po svetu; črna kuga se ji je rekalo. Tačas je bilo v Črnelem hudo, da nas Bog varuj. Neki vaščan je bil — ne vem, kako so mu že rekali, treska! — ta je bil prvi zanesel kugo v naše kraje, kupčujoč daleč po svetu. V Črnelem ni bil še nihče za kugo bolan. Zbero se Črnelci in pravijo: „Pomrli bomo; naši sosodje imajo že vsi kugo, ki jo je oni prinesel s tujega, in preden bo osemindeset ur, jo bomo že mi imeli. Dajmo, zagrado si vas okoli in okoli, da ne bo mogel nihče iz vasi, nihče v vas. Tako se ubranimo črni kugi. Kadar bo minila, odpremo zopet vas, da bodo hodili drugi noter, mi pa ven.“

„Dolgo so imeli Črnelci vas ograjeno. Kuge ni bilo, toda Črnelo je še zmerom ograjeno; nikogar ni bilo videti ven. Ljudje okoli so si pravili: „Grozno se smrti boje, ki so tako zagrajeni že leto in dan.“ Kar se zasliši glas s hribca nad vasjo: „Pomagaj,

pomagaj, ako je še kje kak človek živ!“ Ko ograjo podero, najdejo vse Črnelce mrtve, samo eden je bil napol živ, pa bi bil še tisti skoraj umrl, ker ni imel ne enkrat kaj v usta dejati. Če se človek bolj ogiblje in boji smrti, prej ga zadene.“

Prideva v Zatičino. Semnja ne bom popisoval, saj je bil tak, kakor vsak semenj: prodajalci so robo hvalili; vsak je imel najboljšo; kupci pa so grajali in napačnosti iskali, naposled pa vendarle kupovali. Še Ribničan, ki je bil svojo zidano „ruobo“ okoli kamena razpostavil, jo je hvalil, da poje „kot zvun v zvonici.“ Mešetar se je pridušal, da ima krava, (ki je poprej še nikdar ni videl), dasi zimka, vsako pot po dve latvici mleka. Kar bi bilo o mojem dedu povedati, je morda to, da so klobuk do zadnje dlačice prej ogledali in okuzmali, preden so ga kupili, in da so klobučarju devetkrat povedali, da svet ne zna več klobukov delati.

Kupivši klobuk so mi šli razkazovat gradu, to je nekdanji kloster. Še bolj pa kot jaz, so ga gledali sami, zdaj od zdolaj, zdaj od tega, zdaj od tega ogla. Tudi v cerkev sva šla in kor sva ogledala, kjer so meniki peli svoj „dideldej“, kakor so govorili ded. Dosti so mi pravili o menihih, poleg drugega tole: „I, menihi so bili pobožni ljudje, tudi ljudem so bili dobri; jaz jim ne vem kaj reči. Ali bili so gospoda, gospoda pa je vsa brezumna — umeješ — gospoda je otročja; saj boš sam videl, ako boš kaj

časa čevlje trgal po tem svetu. Lej, tukajle je bil neki Vehatov gospod, posveten — ni hotel dobro storiti, da bi bil duhoven, Bog mu daj nebesa, zdaj je že odgovor dal — ta je prišel časih domov, ko sem še jaz za kravami tekal, ter je taval samošno po hosti, po gričevju, po pečevju, po razvalinah in peščeninah z veliko zeleno cehto na kolku in je pobiral kamenje vanjo. Kamenje vsake vrste: črnikasto, belo, rdeče, rjavo, pisano; vse vprek je deval v torbo. Jaz sem ga gledal časih izpod kakega topola in si mislil: „O, kako si ti na svetu brezumen v svoji suknji! Mari bi po poti hodil in Boga hvalil, da ti ni treba po trnju in po skali hoditi. Ali kaj ti če vendar kamen pridovati?“

„Tako, kakor ta Vehatov gospod, je baje vsa gospoda brezumna, in tudi menihi so bili taki. Hodili so tudi takega kamenja pobirat, zelišča trgat, eno tako, kakor oslak — tako, kakor črnilec, ki po hosti raste — tako, kakor tisti smrdljivi divji kozel, ki „med mašami“ raste, in ki je pokojni Helček Matiče živino zdravil ž njim, vse tako so znašali. Nekdaj, ko so tudi tako po hosti pohajkovali z rožami, najdejo v Brezovščekovi hosti leono jamo, ki se še dandanes lahko vidi, samo da je malo zavlečena. Tukajle gori je Brezovščekova hosta, vidiš?“ — (kažejo mi ded proti severovzhodu). „Leoni je bogat dedec že od njega dni. V njegovi hosti je torej jama, v jami je bil nekdanj prostorček, kakor

izbica, in odtod se je še globoče videlo v zemljo. Izbica pa se je že zasula, samo jama je še.“

„Ven in ven so hodili zatiški menihi le sem, potem ko so bili jamo izvohali; menda že boljšega opravka niso imeli. „Kaj li je notri?“ — so rekali in obetali tistemu, ki bi šel gledat, nekaj mnogo mnogo denarja — ne vem že koliko. — To se ve, da so denarja preveč imeli, ki so ga za take reči ponujali. Niso vedeli, koliko človek za polovičar trpi, preden ga dobi.“

„Bil je pa neki Kadunjčar, kloštrski podložnik, ki se je bil menihom zameril tako, da so ga hoteli iz hiše zapoditi. Ujezil pa jih je bil prav po nedolžnem. Imel je namreč na vrtu pred svojo hišo prav lepe hruške. Nekega popoldne ravno gnoj iz hleva kida, ko pride opat izprehajaje se mimo.“

„O, kako imate lepe hruške“ — nagovori opat Kadunjčarja in gleda na drevo. — „Lepe so lepe, res“ — pravi na to Kadunjčar. — „Ali so kaj dobre?“ — „Tudi dobre so, gospod oče!“ — „Kako jim je pa ime?“ — povprašuje opat. — „Po-kus-je“ — pravi Kadunjčar, zakaj hruškam se je zares dejalo „pokusje“. — „Kako jim je ime, pravim?“ — reče opat nejevoljen, da ga kmet tiče in ne da bi mu povedal, kako se hruškam pravi, mu jih veli še pokusiti. — „I, pokusje!“ — pravi drugič Kadunjčar. — Tako se nista pobogala. Opat je šel jezen strani, rekši, to je pa vendar odveč, da me

moji podložniki tako grdo tičejo, in še ne povedo, kar vprašam. Kadunjčar pa je bolj hitel gnoj kidati in je godrnjal: „Ne vem, ali so gospod danes ušesa kam posodili, kajli, dvakrat sem jim povedal, in menda še niso slišali.“

„Kmalu mu pride pisanje, da mora od hiše, kloštrske pristavice, kamor hoče, v klostru ne marajo takega pristavnika, ki opata ne spoštuje, temveč prevzetno govori ž njim. Kadunjčar je debelo gledal in si mislil: „Za božji čas! Kdaj sem jaz prevzetno govoril? Kako je to?“

„Naglo obuje praznje čevlje in teče doli čez kamenje v kloster. Mislil je: „Moram vendar pozvedeti, zakaj me po svetu gonijo.“ A vratar se je jezno držal, se obrnil napol strani in rekel: „Ne smete noter več.“ — „I lepo Vas prosim, kajli sem naredil za božjo voljo?“ vpraša Kadunjčar in se kislo drži. — „Ne smem, pa je dosti!“ pravi kloštrski vratar.“

„Kadunjčar gre žalosten domov.“

„Ravno v tistem času se je bilo razglasilo, da menihi obetajo mnogo denarja tistemu, ki bi se dal po vrvi v jamo spustiti, da bi potlej povedal, kaj je na dnu. V vsi okolici se ni nihče upal noter; vsak se je bal skrabáca, ki pravijo, da stanuje v takih podzemeljskih luknjah. Kadunjčar pa je dejal sam v sebi: „Hember te! Hudo je, če se sam vrag iz pekla človeka loti, toda nemara, da je še huje,

ako mora človek z babo in z otroki gol kobacati po božjem svetu; še slabejši je potlej kot polž, ta vsaj hišo nosi s seboj. Morda pa hudir ni tako hud, morda se da preprositi; saj še ne pomnim, da bi bil koga ujel; če le hudir ni, tudi mene ne bo. Ako bi šel v jamo, bom dobil denarjev, da si bom lahko svojo streho napravil, ali pa se bodo dali omehčati in mi bodo pustili hišo, kakor jo imam zdaj.“

„Zopet izpodveže stremene in jo prasne čez mejo in čez plot v kloster. „Nič ne bo, nič!“ — vpije vratar nanj. — „Bo, bo!“ odgovori Kadunjčar in pripoveduje, kaj bi zdaj rad. Vrtar ni rekel ne bev ne mev, ampak je šel opata vprašat. K vsi sreči je bil opat zvedaven mož. Jezen je bil na Kadunjčarja, ali še bolj ga je mikalo zvedeti, kaj je v jami. Povpraša drugih starih menihov, in vsi svetujejo, naj se kmet zazdaj še pusti v pristavi, ako gre v jamo.“

„Kadunjčar gre vesel domov. Vendar skrbelo ga je malo, kaj bo, ako ga škrat zagrabí. Ali tolažil se je: „Naj bodo pa gospodje v klostru zame odgovor dajali.“

„Iz vseh zvonikov pobero vrvi po zatiški in po šentviški fari. Zneso vkup poveznike in vse, kar je bilo iz vlakna v tri gube spletenega. Tega, seve, niso znesli samo pred jamo na ogled, ampak v porabo, zakaj za denarje se vse stori, ako je še tako nespametno.“

„Snide se na tisti dan velika množica ljudi in menihov. Privozlajo na koncu vrvi krepelec; ta krepelec je okobalil Kadunjčar; z eno roko se je držal za vrv, z drugo pa za malo motvoz, ki je bila napeljena k zvončku, da bi precej pozvonil, kadar bi ga zgrabil — Bog nas varuj — zlodej za stegno, in da bi ga potem možje tlačani, ki jim je bilo vrv izpuščati, potegnili na beli dan.“

„Spuščajo. Kmalu se utopi Kadunjčar v temo. Zmanjkalo je vrvi, dovezali so drugo dolgo, in tako dalje. Poldrugo uro je jama požirala vrvi. Kar je jela lahka prihajati in možje so rekli: Zdaj je na dnu. Pol ure so baje čakali, kdaj bo zvonček zapel. Potlej so pa menili: morda se mu je kaj pripetilo. „Vlecite venkaj!“ — zapovedo menihi in molzli so zopet vrvi iz zemlje. Naposled prijezdi Kadunjčar na svojem krepelcu ves vesel, samo bled in upadel.“

„Kaj je, da si tako bled?“ — vprašajo menihi.

„I, kaj bi ne bil bled, ko bi bil kmalu tepen.“

„Kdo li bi te bil tepel?“

„Tako je bilo“ — pripoveduje Kadunjčar: „Po vrvi sem prišel na drugi svet. Tam ravno tako solnce sije ko pri nas spomladi. Zemlja je pa še lepša od naše. Videl sem lepe zelene travnike, vrbovje raste ob vodi, ki teče po gladki krivi strugi, in tako je kakor v malih nebesih. Lepi mladi kosci so kosili. Ko so mene zagledali, so mi dali koso in so me prosili, da bi še jaz kake tri

redi odrezal. Toda, kakor sem mahnil, sem zlomil kosje in vsi so me obstopili, da bi me bili našeskali. Pa ravno ko bi bil imel tepen biti, ste me potegnili venkaj.“

„Menihi so odkimovali, niso verjeli. Kadunjčarja je to zgrabilo in je rekel jezen: „Devet kosmatih vėj! Gospodje očetje, hišo ste mi obljubili, če grem v jamo, hišo mi boste dali in jo boste! Kdor ne verjame tega, kar pripovedujem — tukajle se gre v jamo — naj gre pa sam gledat, bomo le videli, bo li prinesel celo polt nazaj.“

„Ali je šel še kdo gledat za Kadunjčarjem?“ — vprašam jaz deda.

„Nihče ne“ — odgovore. „Dostikrat so videli blizu jame takega, da ima roge, in vsak rajši verjame Kadunjčarju, kakor bi se seznanil z vragom.“

„Ali tudi Vi verjamete?“

„To je, da!“ — odgovore ded. „Saj so nam neki gospod kaplan pravili, da je zemlja Amerika pod nami. In jaz sem tako premišljeval in uganil, da je bil Kadunjčar tačas v sami Ameriki.“

Tako so menili moj ded, in jaz sem jim tačas verjel.

4.

Kaj se v Križmanovem prerokovanju
pripoveduje o kralju Matijažu.

Kadar so se v nedeljo popoldne kmečki očaki zbrali pred vaško podružensko cerkvijo, je nanesla govorica na čudno okrogličasto in potlačeno podkev, ki se nahaja na županovi njivi še od turških vojská sem. Ker se mnogo ljudi o tem živi, da svetu novice kujejo in kvasijo o bodočnosti, kdo bi našim kmetom zameril, ako tudi politikujejo, kadar so v irhastih hlačah. Prišlo je med njimi namreč vprašanje na dan: ali bodo Turki še kdaj prišli, ali nikdar več? Eni so rekli, da bo Turek še prišel, eni pa, da ga ne bode nikdar več.

Ded so sedeli na nizkem obzidju napol razvaljenega pokopališča ter so upirali komolce ob kolena; prvi glas so imeli v vaškem parlamentu; pri tako imenitnem vprašanju torej niso mogli molčati. Ali bili so izbrisane glave in so menili: „Če

rečem, da Turka ne bo več, ne bo prav, zakaj ni ga hujšega vraga od Turka; če rečem, da bo še prišel, pa zopet zašaram; morda ga res ne bo, ko ga že tako dolgo več ni.“ Tako so pomislili, pljunili en pot in rekli: „Veste kaj, sosede, en pletar krompirja pa grem še zmerom staviti, da Turka ne bo več; toda dveh pletarjev pa že ne stavim.“

„Kako je pa to“ — pravi drugi — „da so v šembiljskem prerokovanju še take hude vojske oznanjene; s kom li bo vojska, če s Turkom ne?“

„Kaj pa, da so; vendar še hujše v „Križmanovem prerokovanju“ — odgovore ded in kinknejo z glavo, zakaj nič se jim ni ustreglo, ako se je kdo hotel pričkati ž njimi. „Križman je res hude vojske napovedal, da Bog nas varuj; ali nikoli ni rekel, da bo še Turek prišel, ampak dejal je, da bo kralj Matijaž vstal in da bo Turkom in vsem našim sovražnikom koščice potrl.“

„Kako li je vendar ta Križman in kralj Matijaž?“ — vpraša tretji sosed — „Vi to dobro veste, povedite nam; časih sem že slišal, toda precej pozabim.“

„Kako?“ — jamejo ded pripoved — „Križman je bil pisar pri neki graščini kakor leta suhopetec iz grada, ki pri nas desetino iz kozolca puli, samo tak križemgledec menda ni bil.“

„Nekdaj se gresta on in njegov gospod — ne vem, ali je bil grof ali kaj drugega — po hosti izprehajati tako daleč, da že nista vedela, kje sta.

Križman je bil radoveden in je rad hodil po neznanih potih.“

„Pojdiva, bova le videla, kam se po tem potu pride; jaz nisem še nikoli po tem potu hodil, in nisem vedel zanj“ — je rekel Križman gospodu.

„Gospod pa je dejal: „Križman, jaz se ne upam dalje, pojdiva nazaj! Lej, pot sva že izgrešila, kaj bo, ako popolnoma zaideva!“

„I, kaj neki bo? Nič hudega ne!“ — odgovori Križman — „Nekam že drži ta steza; saj je dobro uhojena in gladka. Jaz se ne vrnem, če se prav Vi.“

„Gospod se vrne, Križman pa si ureže grčavko v meji in srečno praska dalje. Hodil in hodil je, tako da so se mu noge vdajale pod kolena. Pota je bilo pa čedalje več, kakor bi ga bil kdo zadaj odrezaval in mu spredaj dokladal. Solnce je bilo že nizko. Križman se je že kesal, da se ni pred vrnil, kar zagleda, da ni pota nikamor več kakor nazaj. Izgubljal se je pod veliko skalo, okoli in okoli pa je bilo vse gosto zaraščeno. „Lejte kleka“ — je rekel — „mari bi bil šel z gospodom nazaj, zdaj bom moral tako dalje sam tevsati.“ Sede pod skalo in zagleda napis z mahom zarasten. Gleda in gleda, toda ne more razmotati, kaj se bere; toliko pa se mu je zdelo, da je nekaj o kralju Matijažu.“

„Kar se vrata v skali odpro, ondukaj kjer se je steza izgubljala, in na dan pride star mož, tak kakor menih. „Kaj gledaš?“ — vpraša Križmana.

„Tule se nekaj bere o kralju Matijažu, pa ne morem vedeti, kaj je.“

„Ali bi rad kaj več vedel?“ — vpraša menih.“

„To je res, da bi“ — odgovori Križman.“

„No, z menoj pojdi!“ Rekši ga žene po luknji globoko pod zemljo. Prideta do grozno velike cerkve in gresta noter. Ravno se je brala sv. maša; toda vsi pričujoči so dremali, še mašnik je kimal z glavo pri oltarju. Menih sede v stol, Križmanu migne, naj sede tik njega. Nekoliko molita, potlej pa ga pelje od okna do okna. Križman je pogledal skozi vsako okno. Pri enem je videl krdelo mrtvih ljudi, ležečih na kopici. „Kaj je to?“ — vpraša meniha. „To je kuga“ — je rekel menih in mu je pravil vse, kdaj bo. Potlej je videl pri drugih oknih vojske, potrese, lakoto, sušo in druge reči. Skozi zadnje okno pa se je videlo, kako sta dve gori druga k drugi priveznjeni. Med njima je velika vojska na konju in peš. V sredi sedi pri lepo pregrnjeni mizi kralj sam, lepo v zlatu napravljen, in kriva sablja mu visi z boka. Vsi vojaki pa dremljejo; eni kimajo z glavo čez sedlo, enim pa je že zlezla glava med kolena. Celo kralj sloni pri mizi in spi.“

„Kdo je to?“ — vpraša Križman.“

„To ti je kralj Matijaž in njegova vojska“ — odgovori menih. — „Ravno ko je hotel z vsemi temi vojaki iti na sovražnika, sta se zgrnili te dve gori vrhu vse vojske. Že mnogo let spi tukaj. Časih

se pa zbudi kralj in vpraša: Ali še letajo po svetu tiste ptice, ki imajo belo in črno perje na perotih, namreč srake? Ako se mu pove, da še, žalostno z glavo odmaje in zopet zaspi. Ali kadar se bode prebudil on in vsa njegova vojska, bo predrl venkaj in bo premagal vse naše sovražnike, tiste, ki so nas nadlegovali nekdanj in ki nas zdaj. Hude vojske bodo nastale tačas po svetu. Ljudstvo se bode vojskovalo z ljudstvom. Kralj Matijaž bo pa vse druge premagal in zadrevil, in potlej bo na svetu tako dobro, kakor se bere iz svetega evangelija, da bode „en hlev in en pastir“.

„Kdaj li bo vse to, kdaj ne bo več srak na svetu?“ — vpraša Križman.“

„Poizkusi ti leónole veliko sabljo, ki visi na steni, izvleči iz nožnic“ — pravi menih. Križman prime za ročo in vleče; toda nič več ko za en palec je ni izvlekel, precej mu je zlezla nazaj v nožnico. In vselej, kadar se je sablje kaj gole prikazalo, so dvigali vojaki in kralj Matijaž sam glave in odpirali oči; ko mu je pa sablja zlezla nazaj, so vselej vojaki in kralj Matijaž zopet zadremali.“

„Lej, zdaj že še ni pravega časa. Kadar se bo rodil tak junak, da bode prišel v goro, in to veliko sabljo potegnil iz nožnic, tačas ne bo nobene take ptice več in tačas se bode kralj Matijaž zbudil ter z vso vojsko planil na svet.“

„Kdaj li se bo rodil tak junak?“ — vpraša Križman. Menih pa ga udari za uho in ga hudo pogleda; tega mu ni hotel povedati“ . . .

„Kje je pa zdaj tisto Križmanovo prerokovanje?“ — vprašajo nekateri sosedje deda, ko so končali povest.

„I — Bog ve! Svoje dni so ga baje imeli kmetje, ki so znali brati pisano. Toda samo z roko in s peresom, ne tako kakor se vidi v bukvah. Gospoda, zdi se meni, ne vedo nič o tem. Dandanes pa se ljudje čedalje manj pečajo s takimi rečmi in menda se je že izgubilo pisanje. Nekateri še mnogo iz glave vedo, kaj prerokuje na to in to leto; jaz že le po vrhu poklatim. Samo to o kralju Matijažu še dobro vem, kakor so nekdam priporočali.“

III.

Jesensko noč med slovenskimi polharji.

Črtice iz življenja našega naroda.

(„Slovenski Glasnik“, 1864.)

1.

Jaz imam eno zvír,
Ki teče ko hudir,
Ima dolge mustafe
Pa hude zobé.

Narodna uganka.

Bilo je v nedeljo popoldne po krščanskem nauku. Kmečki možje so se zbrali pri ulnjaku, mirno sedé vlekli iz svojih pipic „korošic“ in imeli pogovore: o letošnji suši, kaj se bode izpridilo, kaj si še opomoglo, ako Bog da kmalu dežja; kako bo pšenica draga in druge reči. Žene pa so sedele in čepele v senci okoli žlamborske tepke, pomenkovaje se o kuretini, o prašičih in teličih; vse popoldne jim je jeziček tekkel in marsikatero žensko so vlekle čez zobe.

Mene se je bila polotila neka čemernost. Celo knjiga me ni mogla razvedriti. Grem torej po stegnih, koder so gonili živino na pašo, brez namena, kam in doklej. Na potu pa zalotim odrastlo moško mladino. Eni so skrbno metali in strkavali krajcarje na klobuk in s klobuka, eni so gledali in s smehom

in krikom naznanjali, kdo dobo, eni pa niso marali za igro, ampak so nekoliko stopinj proč sloneli na lesi in se pogovarjali.

Precej zavijem tjakaj. Največ jih je bilo takih, ki so bili nekdanj moji vrstniki. „Dobro, da si prišel,“ mi reče eden, ki smo ga Pavleta imenovali; „mislil sem te iskat iti.“

„Kaj je takega?“

„Drevi gremo polhe lovit. Časih si dejal, da greš z nami, kadar pojdemo; danes lahko greš, če hočeš, da boš videl, kako se ponoči lové.“

Že od nekdanj sem rad gledal v Valvazorju podobo, kako repat hudič z bičem v roki cele kupe polhov goni v divjem tiru po gozdu. Marsikje sem naletel na kaj pisanega o polhih.*)

Vsakemu pisalcu sta se polh in polšja lov zdela poetična, tako da so dejali, da si človek te divnosti prav misliti ne more, ako je ni izkusil sam. Kranjski Slovenec sem, na dolnjem Kranjskem pod slamnato streho rojen — sem si mislil — pa tega še nisem videl in sam doživel. Sram naj bi me bilo!

Zato mi je bila prilika prav všečna in priležna, tembolj ker sem rad zahajal med starikave, koreničaste in nepopačene Slovence, da bi se med njimi in iz njih navzel pravega narodnega jezika in značaja. Povedali so mi pa, da bode šel stari

---

*) Glej Valvazorja „Die Ehre des Herzogthums Krain“ I. zvezek, 438. str.

Trpek in Luka. „Ta dva ti bosta vso noč kvasila in pripovedovala, ako jih boš le hotel poslušati,“ mi je rekel Pavle, ki je vedel, da jaz rad nadlegujem za pripovedke in povesti.

Ko se je naredil mrak, se je sešla tudi mala družba polharjev za vasjo. Jaz med njimi. Na čelu je bil mentor polharski, Trpek imenovan po očetu in očetovem očetu. Trpek je mož blizu šestdesetih let, pa trdnejši od marsikaterega mlajšega.

Že od mladih nog so mu bile polšja lov in samostreline veliko veselje. Sicer prestavlja mož nekaj počasi svoje dolge noge; malo besedi prihaja navadno iz njegovih ust, toda kadar ponoči v gozdu pri ognju sedi in ima naokoli razstavljene pasti, takrat je zgovoren in ne poide mu tako naglo govorica. Imel je na rami ozek iz vrbovih šibinic spleten koš, poln pasti. Ohlapne hlače so mu urezane po starem kmečkem kroju. Še pipice ne smemo pozabiti, ki Trpku nikdar ne pride iz ust.

Slišavši, da grem tudi jaz na polšjo lov, pokimlje z glavo, kakor ne bi mogel razumeti, da more človek ponoči samo gledat hodit, kako se žival lovi.

Že se je jela tema delati; netopirji so bili izlezli iz dupel in nizko letaje iskali živeža. Trpek nas pripelje v globoko dolino, po eni strani zaraščeno s tisoč let starimi hrasti in gabri, po eni pa opustošeno do same praproti. Na starem pogo-

rišču se družba ustanovi. Trpek strese svoje samostreline iz koša na tla, razlekne vsaki posebej železne klešče in jih namaže od znotraj z gnilimi hruškami, ki jih je bil med potom nabral.

Tako so storili tudi drugi.

Trpek jih je učil: „Ti pojdi tja nastaviti k razklanemu gabru, tam je gabrica polna, že oni teden sem jo ogledoval. Ti, Tone, pa nastavi na vrhu, kjer je želod poln. Zate, Pavle, in za polhe, ki bodo po tvoji golti polzeli, je obrodila žir v bukovju nad skalo. Ako Luka pride, naj bo nastavil v Drobničevem vrhu; jaz že ne hodim lahko daleč iz pasti pobirat, zato bom nastavil tod okoli.“

— Tako je Trpek povelja dajal, v svesti si svoje moči in oblasti kakor vojvoda pred bojem. Vsi se razidejo. Trpek nagrabi naročaj pasti in gre tudi nastavljat. Prvo postavi v rogovilo votlega gabra tik luknje, kamor je bila polšica velik kupček želoda, žeri in gabrice nanesla. Tukaj je gotovo eden moj, je rekel Trpek grede do drugega gabra. Drdraje so bežali polhi v dupla, kamor je obsevala Trpkova nažgana trska, ali kadar je ob deblo trčil, poizkuša je, če se bode kaj genilo. Tako prideva zopet na mesto nazaj. Kmalu se zbere vsa družčina. Vsakateri prinese gredoč suhe brsti in jo vrže na ogenj, ki ga je bil tudi moj stari Trpek zanetil iz kresilne gobe. Trpek vzdihne, po šegi starih ljudi, sede na hlod, natlači pipico tobaka in pravi: „Ravno v tej

dolini sva kurila z rajnim očetom,“ prime ogorek in si tobak zažiga, „ko se mi je bilo nekaj čudnega pripetilo.“

„Kaj neki?“ pravim jaz, vedoč, da je ta uvod manjšega ali večjega spomina, kakršne imajo naši slovenski očetje, stare grče, noter v sedmo koleno človeškega rodu in tako gosto nabrane kot „česno na rešti“, ako je dovoljeno govoriti po ribniškem primeru.

Trpek vrže v ogenj ogorek, ki ga je doslej vrtil in časih malo v pipico podrezal, potegne dva pota posebno veliko dima v usta in pripoveduje: „Rajni moj oče, Bog jim daj dobro, so hodili tako radi na polhe, kakor jaz zdaj, če ne še rajši. Jaz sem silil ž njimi, pa so mi zmerom odbijali in rekali: „Le doma bodi, fantè, le doma; nimaš ne obleke, ne obutala, zeblo bi te.“ Naposled sem jih bil pa le preprosil in vprvo so me vzeli s seboj, ko sem bil kakih deset let star. Tukajle sva kurila, precej tule pa je stal votel gaber, — ne vem, kdo ga je posekal — kjer so oče imeli spravljene stare pasti in balto. Mrzla burja mi je brila okoli ušes, da nikdar tega in takega. Oče mi pravijo: „Fant, počeni tjale v žlambor, tam ni burje, pa se boš ogrel; jaz grem in polhe poberem, potlej greva domov.“ Obračam zdaj eno stran k ognju, zdaj drugo, pa po eni mi je bilo vroče, po drugi sem zmrzoval; zato res zlezem v žlambor. Malho

in nalovljene polhe pa pustim pri ognju. Burje nisem čutil v zavetju in ni bilo dolgo, da zadremijem. Zbudi me neko mikastenje in trganje. Pogledam iz dupla in hočem vprašati: „Oče, ali greva domov?“ Pa kako me je bilo strah, ko zagledam namesto očeta pri ognju volka, ki je pridno trgal in žrl, kar sva bila z očetom nalovila. Nihče ne ve, koliko strahu sem prebil tačas. Ako zavpijem, si pravim, pa še mene ugleda, in Bog me varuj! Da bi b vrečo branil in polhe, to mi še na misel ni prišlo. Kar ti prileti po sreči očetova balta iz gošče volku za uho, da je od strahu ogenj prekobalil, pete pobral, in že ga ni bilo.“

Trpek zopet debelo in na dolgo potegne tobakovega dima v usta, prime pipico za vrat, in gleda, kaj bode kdo rekel o tem njegovem spominu. Zaslisi pa se ravno tedaj šum, kakor bi kdo po praproti mežgal v dolino: „Če se o volku meniš, volk pride, pravijo,“ reče eden izmed polharjev; „morda res gre.“ — „Kje ti bo dandanes volk,“ odgovori Trpek, „komaj na zimo pride časih takega kozliča potipat, ali pa po starega zaspanega psa v vas, pa je že vsa gospoda pokonci in vsak zna puško nositi. Njega dni je bilo to vse drugače. Moj rajni oče so zjutraj zgodaj nesli davek plačat, pa so jih sedem izpodili s prelaza. Pojdi jih iskat zdaj, pojdi!“ . . .

„Kaj se prepirate? V lase si skočite, če ste že toliko nalovili, da se ne morete z lepo pobogati,

čigavo bo véliko!“ se oglasi vesel starček iz visoke stelje stopivši z mlajšim tovarišem.

„Lej, Luka, hočejo, da si ti volk!“ pravi Trpek.

„Raca-buza-cena!“ zarohni starček Luka, „že dvajset manj ko sto let tlačim božjo travo v zemljo, pa mi ni še nihče povedal, da bi bil volk, še moja huda mlada ne; le brž semkaj ž njim, kdor je to zinil, kar spekli ga bomo.“

Prepustivši svojemu tovarišu, da nastavi polhom, sede Luka zraven ognja. Mož je, kakor je sam rekel, dvajset manj ko sto let star — kar grozno rad pove — drobnega obraza, jako nagrbančenega čela in svetlih živih oči, ki kažejo zmerom vesel obraz in naznanjajo šaljivega lokavega človeka v stari koži.

Ko mene zagleda, pravi: „Ko bi jaz pisati začel, pa bi verjel, da se svet izvežúje: študentje že polhe love. Ente, že veš, kako je prav po novem.“

Dovolj časa sem imel opazovati tu ljudi. Sicer pa sem premišljal sebe in svojo okolico, si domislil marsikak prizor, ki sem ga bral tam ali tam; na-posled se mi je tudi moj stan dozdeval romantičen. Vedno drdranje, mikastenje in kleščenje po drevju me je domislilo na omenjeno podobo v Valvazorju, kako hudič polhe pase. Zdaj mi je lepa prilika, da zvem, kaj pravijo narodni možje o tem, sem si mislil in vprašal: „Kako je pa tisto, ali verjamete, da hudič polhe goni?“

„To je res, da jih!“ odgovori Trpek. „Lejte si no, pa povem eno, kako so moj ded pravili o tem. Doma so bili od Kolpe in so se bili v to puščo priženili; jaz sam ne vem, kaj jim je bilo, menda jih je že babnica, moja stara mati — Bog ji daj nebesa — preslepila, da so šli z vina na nič. Da moj rajni oče niso nikoli dalje polhov lovili kakor do sv. Simona in Juda in da jaz tudi po tem prazniku nobenega več ne maram ne v past, ne v skledo, ne živega, ne ubitega, to veste. Tega vam pa še nisem povedal, zakaj. Rajni moj oče in vsi nekdanji stari ljudje so tako velevali: Vsaka stvar ima kdaj mir in pokoj: pes pri jedi, ptič ponoči, vsi ljudje v grobu, polh pa po sv. Simonu in Judi. Tisti večer pred godom sv. Simona in Juda žene hudič polhe spat; malokateri ostane še kaj časa. Kdor se je hudiča bal in se ni hotel vtikati v njegove reči, tak je že od njega dni v tem času polhe pustil. To se ve, dandanes se ljudje že nobene stvari ne boje, pa še zlodeja ne. — Pri Kolpi si je bil star možec pri cesti, koder so ljudje nosili v malin, postavil kočo, izdolbel čolnič in je prepeljeval ljudi od brega do brega čez Kolpo. Plačevali so mu kaj malega, da je živel, ali v blagu, ali v gotovem. Ponoči za dnevom sv. Simona in Juda je starec nekdam trdno spal v svoji koči. Prebudi ga rompljanje na okno. Gre na uro tipat, polnoči je je šele bilo. „Kdo se bo zdaj vozil, ljudje spe;

menda se mi je sanjalo“, misli mož in leže na drugo uho ter zaspi. Kmalu ga zopet zbudi tisto bobnanje. Vstane, odpre lino in jezno vpraša: „Kdo pa je?“ — „Pojdi vozit!“ se oglasi nekdo, videl pa ni nikogar, zakaj tema je bila taka, da človek ni videl kam stopiti. „Kdo bo v takem vozil! Zdaj pošteni ljudje spe.“ Rekši zaloputne nejevoljen okence. Menda pa je bil že skop in radospraven, zakaj premisli se, sname kučmo s klina, se zavije v plašč, vzame veslo, sloneče v kotu, in odrine pah pri durih. Zunaj je burja pihala, sneg je prašil, tema pa taka, da nikdar takega. Pritava do čolniča, odveže vrv pri kolu, čaka in gleda, odkod bo stopil kdo v čoln. „Na tej strani sem, le sem vozi!“ se oglasi nekdo na oni strani. Brodnik se upre in odrine proti oni strani Kolpe. V sredi se domisli, da je popred nekaj na okno trkalo, torej je bil gotovo kdo na tem bregu. Kako je torej, da ga na drugo stran kličejo? Strah ga obide, pa vesla vendar proti drugi strani. Čoln trči na pesek. „Le noter, brž, kjer je kdo!“ pravi čolnar. Tačas pa nekaj zašumi, zaškrblja in zacvili in zdajci je bil čolniček poln skopicema — pa ne ljudi, ampak majhnega, črnega škrata, ki je brodniku noge zadelal do kolen, in vse ob njem je žival lazila. Na drugem koncu pa se je vstopilo nekaj takega, kakor bi se bil kozel na zadnje noge postavil; dobro se sicer ni razločilo, toliko je pa videl brodnik, da je nekaj še bolj črnega

kakor noč. Čoln se odrine sam od kraja. „Veslaj!“ je rekel kozel, in brodnik je moral tako storiti, ako ni hotel, da njega, čoln in naložnino odnese Kolpa s seboj. Groza ga je bilo pa tako, da mu je kučma v vodo padla in je še pogrešil ni; jel je moliti tako zvesto, kakor na Vernih duš dan. Samega hudirja voziti in še tisto sitno gomezečo stvar — kaj menite — to je žaltavo! Žival je lazila in šumela po čolnu, kakor raki po koprivah. „Kaj, ko bi bili to polhi?“ si misli brodnik, ko se je bližal svoji koči, in mu je zmerom bolj upadal strah. „Halo, plačilo!“ pravi stari brodnik, ko se je čolnič naslonil na breg. „Zastonj ne vozim nikogar o polnoči, celo ne v taki burji; kdor se rad zastonj vozi, pridi opoldne! — „Koliko bi rad?“ vpraša tisti, ki je bil kozlu podoben. — „Kaj ne, saj so to polhi, ta stvar?“ vpraša nato brodnik. — „Polhi!“ odgovori oni. — „No, kar jih bom ubil, ako udarim po tej živi kopici, ti mi bodo za plačo.“ — „Le udri!“ — Brodnik vzdigne veslo, zamahne in — lop! trešči po golem plohu. Obleti ga strašen puh, da bi ga bilo skoraj vrglo znak, polhov in hudiča pa že ni bilo nikjer, le ob Kolpi po skalovju se je slišalo dleskanje in pokanje, da je brodniku letelo skozi ušesa. — Pa reci človek potlej, da hudič res polhov ne preganja!“

2.

Wunder über Wunder ist dies, dass
Die Crainerische Bauern sogar den
Teuffel nicht fürchten.

Abraham a Santa Clara.

Izza visokih prestarih hrastov je bleščala mesečina skozi zeleno perje, sijala ob skorjavem, z gostim visečim lišajem preraščenem deblu, da so se mi zdela drevesa podobna sivobradim starcem, ki jim je stvarnik olepšal čelo z zelenim vencem. Da bi izpregovorili vi, stari hrastje, ki stojite na slovenski zemlji že nekatero stoletje, ki ste torej nekatero pomlad pomlajeni videli, kako je ginil rod za rodom, povedali bi mi nepoznana junaštva slovenskega rodu, toge in reve, ki so ga pestile; razmotali bi mi prikrito slovansko zgodovino:

Vsemu svetu nepoznano,
Od nikogar spoštovano!

Ravno sta mi omenjena žalostna stiha iz Jenkove pesmi prišla na misel, ko me stari veseli Luka pre-

budi, vrnivši se k ognju, gotovo najčudnejši možiček, kar jih je kdaj po slovenskih gozdih lovilo ostrozobe polhe.

„Ne rešiš se me ne, šlevica!“ je govoril in se trudil, da bi polhu iz življenja pomogel. „Pasja dlaka, kadar pride bela žena, huda smrt, tačas se bom pa jaz zvijal, stopical in brcal, da bi se ji ubranil, ali ne verjamem, da bi se dalo!“

„I, Vi bi se pa ubranili smrti!“ reče nekdo, ko se je zbrala zopet vsa družčina.

„Fantè, modra glavica ti čepi vrhu pleč, kakor se mi vidi. Hudimer, če se ji je že kdo ubranil, potlej bi se še jaz. Zakaj razen nje mi je oče in gospod Bog že vsega v košek izpustil, vsako sódržico sem že prenašal na Kranjskem, Hrvaškem in Štajerskem; na Laškem celo sem že kuretino kradel, kakor bi bil lisjak. Pa sem vendar še tiček, dasi so vrabci tačas, kar sem se rodil, že osemdesetkrat izvalili mlade, tiček, da me marsikdo ne ustrahuje. Bog mi je zmerom pomagal, to mu rad pritegnem, in ga hvalim; zdajle me je pa malo na gnoj postavil, kakor svoje dni svetega Joba, ker mi je tako hudo mlado (sneho) naklonil.

„Zakaj se ne zjezite, da bi Vi njo zares na gnoj postavili?“ vpraša Martinek z Viška, širokopleč polhar, ki je bil na glasu, da ima neko čudno svojstvo, ki se v pesti zbira in iz pesti izvira.

„Stare kosti, slabe pesti, ljubi moj! — Oni dan le spomladi sem bil zbolel. Buzarona, sem mislil, zdaj gremo! Izpovedal me je že bil naš kaplanček — Bog mu daj obilo bere, dober mož je — in mi je rekel še posebe: „Le molite kak očenaš, hodili ne boste več!“ E, pravim jaz, Bog je pa tak mož, da še vse lahko predene in predrugači. Le stojte, povem vam, kako sem bil ozdravel in videli boste, da moja glava ni tak bêt, kakor se vidi. I, jaz sem imel svoje dni bučico, da je ne bode devetdeset let med vami otovre, ko mene ne bo, dobro me pomnite! O polnoči je bilo, kakor bo zdajle. Meni šembrano hudo! Zadelalo se mi je bilo nekaj v goltancu. Vse je spalo in mislil sem: glej ti, France Lukatov, kaj si imel časih prijateljev, sosebno kadar je bilo kaj tistega, ki izpod palca uhaja, zdaj boš pa smrtno uro sam umiral. Mlada in njena hči sta spali, nisem ju hotel klicati, dasi mi je bila duša že vsa za v večnost oprtana in opasana: mislil sem, le spite, bodem že sam umrl, če lahko ne, pa težko. Sicer sem pa za trdno menil, da bom kakor jutri že v nebesih kosil. Živel bi bil pa le še rad, vsaj tako dolgo, da bi še to turščico oličkal, ki sem jo posadil. Začnem premišljevati, kako bi zapodil bridko smrt, kadar mi „na vrata potrklja“, kakor se poje v pesmi. V pravljici se pripoveduje, da jo je bil neki kovač v vrečo dejal; jaz pa, ko bi bil še laglje vstal, kakor sem, nisem imel niti vreče ne.

Zdaj mi pride na misel: Kaj, France, stara kost, ko bi ti s soljo ozdravel in še kako zimo preživel ter še kako lisico ujel. Pred dvajset manj ko sto leti si se rodil, nesli so te h krstu in tam so ti dali soli. Najprej si imel sol v ustih. Potlej ti je sol sladila in solila vsako jed, celo tačas, kadar ti je mošnja toča pobila in uima trla, za sol je moralo biti. Ko bi mi pa sol pomagala! Lepo primem palico in se mečem do solnice. Zaspem si jo pest v usta in — hudir in vse čisto — drugo jutro, hvala Bogu, sem bil zdrav! Še sem tukaj in še ne bom umrl, če Bog da, tako precej. Pa veste, zakaj me ne marajo še v nebesa? Pri moji kuhalnici, zato ne, ker bi me moja mlada tako rada dala s sveta. Ona bi rajša videla, da bi mene ne bilo, ko da bi ji bogvedikaj pomolil na brezovi trski; vem, da vsak dan po tri očenaše moli in eno vero, da bi jaz umrl. Zato pa nalašč nečem. Pa kaj jaz vem, morda me ne marajo v nebesa tudi zato, ker malo kolnem — zlomek!“

„Ali niste rekli, da ste na Laškem —?“ sem ga hotel vprašati.

„Kuretino kradel? To se ve, da sem jo.“

„Kaj ste pa delali tam?“

„Tamkaj? Puško na rami, pa sabljo čez pas, kakor se poje v pesmi. — Le stojte, povem vam od kraja do konca. Dvajset let sem bil star, močne koščice sem imel, lep sem bil — to moram reči,

leško bi se bil oženil, pa se nisem imel na kaj, isan je bil brat. Saj veste, tačas so nas še lovili za na vojsko. Z nekim Andrejcem sva se skrivala gorile v suhi hosti. Več let sva jo srečno utegovala in že sem menil: priženim se kam, pa bo. Kar ti začno Francozje pritiskati, gospodi je bilo vojakov treba in nanovo so zabičevali županom, naj dosti takega blaga nabero. Ker jim je pa slabo hodilo, so bili jeli tačas tudi pisanje razpošiljati: ta in ta se mora zglasiti, če ne — pa bo kaznen na denarjih! Tudi moj oče dobodo takovo zaplato in mi reko: „Alo, fant, le v grmovje, če nečeš privihanega vojaškega klobuka vrhu ušes zafrkavati.“ Nabaševa torej s tistim Andrejcem v torbo brašne in hajdiva v hosto, obriši se gospoda pod nosom! Komaj sva tri dni tam tičala, zapade naju sneg. „Kaj bo to! Kakor se ganeva, puščava sled za seboj, za v usta pa malo pripravljenega.“ Čez osem dni sva že morala razgaziti sneg, zakaj pošel je bil zadnji založaj.“

„Ko pridem blizu hiše, slišim krik in jok. Mati so na pragu stali in jokali. „No, kaj pa je, mati,“ jih vprašam, „ali so si oče členke izvinili, ali je krava crknila?“ — Še huje kot bi bila krava crknila; oče je moral petdeset goldinarjev plačati, ker hočejo tebe, zdaj pa je še vojak v hišo pripokal in razbija in razsaja, da je grdo. Pravijo, da nas še enkrat rubijo.“ — „Ne bo sile, mati, ne!“ pravim jaz.

„Pes v gostje, pogledal bom, kakov je vojak v hiši.“ — Najdem kosmatina, za mizo sedečega; tisto stopo za na glavo je imel narobe poveznjeno, tisto pralico, bajonet, je bil pa po klopi razložil. Prav pisano me pogleda. Jaz najprej primem tisto pralico, jo zataknem za klop in hrst, dva konca sta ležala pod klopjo! Precej me prime za prsi. Ne bo dal — sem rekel — in ga telebnem po dolzem ob klop, in po plotu bi mu bil cepeli in bedra razobesil, ko bi ne bili na tisto oče v hišo stopili in mi ga ubranili. Med tem, ko sem se jaz z očetom pričkal — Bog jim daj nebesa! — pobere vojak stopo in druga kopita in odide.“

„Še tisto popoldne sem bil pri gosposki, dasi so mi oče in mati grozno branili, ker nisem hotel domačih obubožati. Mislil sem, gospoda bo iz kože skočila, ko me ugleda, ker sem ji prizadel toliko opravka in še vojaka sem gostil. Pa nihče se ni zmenil o tem, ampak precej me pošljejo v Ljubljano. Tam za Ljubljanico me je drezal črnikav feldvebelj, jeznorit ko rjava podlasica, s puškinim kopitom preko kolen, sicer sem pa rekel, zlasti dokler so očetov denar in materine petice pele: ljubi moji domači, dokler bo vaš sin soldat, ne dajajte zanj maše brat! Pa komaj sem si bil v glavo vtepel tisto besedo, ki pravi, da se po desnici obračaj, že sem moral na Laško; pojdi, boš Francoza drevil! Neki večer se ustavimo pod golim hribom. Onostran je

Francoz, jutri bo boj in joj! Nikoli nisem imel veselja tistih imen naštevati, zato še dandanes, na stare zobe, ne vem, kako so dejali tistemu kraju. To vem, da mi je bilo hudo, ker nisem imel kaj jesti, razen kruha, tiste suhote. Moji sosede in tovariši, štirje Hrvatje, so si bili uzimali vrhu hriba vsak po eno kokoš in so se dobro gostili. „Kaj, France,“ — pravim sam pri sebi — „ko bi še ti pogledal, morda je bilo kokoši petero, ena je potlej še ostala za tvoj želodec, napak bi ne bilo! Tovariši Hrvatje mi povedo, kod naj iztičem, da pridem do kurje gredi. Stisnem tisto krepelce pod pazduho, puško, ter grem skrivaj hiše iskat. Kmalu sem našel v zatišju precej veliko poslopje. Vse odprto. Dolgo iščem, preden res izpodim kokodačko; zdaj sem metal in metal polenje, preden sem jo zadel. Veselo jo zagrabim za bedro in hočem naglo zbežati, ker nekaj čudno mi je bilo pri srcu, menda zato, ker sem kradel. Kar zapomplja zadaj eden, spredaj eden in vse črno je bilo Francoza okoli mene in moje kokoši. Kakor bi zinil, nisem imel ne kure, ne puške, pa imel sem zvezane roke.“

„Potaknejo me tisto noč v neki grad, menda se jim je drugam mudilo. Tam dobom tovarišije veliko. Vsi so čudno blebetavali, samo eden je bil, lep Štajerc, da se je človek še pomenil ž njim po božje. Lehko bi bili ušli, da smo le kaj pri rokah imeli, da bi bili potolkli tista dva vojaka, ki sta

stražila. Jaz spim — tako je bilo po eni čez polnoči — ko me Štajerc podreza: „Prijatelj, vstani, pobegnemo!“ — „To pa to, kadar hočeš!“ rečem jaz, pogledam okoli sebe in vidim, da že pol ujetnikov ni več pričujočih. Odtrgali so bili tamkaj, kamor gospoda peš hojeva, dve deski in podrseli so bili eni precej navzdol, eni pa si niso upali, ker niso vedeli, ali se pride po tej poti do trdih tal, ali v kakovo gnojnico. „Le za menoj, brate Štajerc!“ pravim in zdrsnem po žlebu navzdol, — šentaj, take poti še nisem hodil, ne vozil se, ne drsel potlej nikdar več. Kmalu prideva do tal, mesečino sem videl skozi neko luknjo. Preden je bilo četrť ure, sva tekla že s Štajercem po temi naprej, vse vprek. Časih sva se morala ogniti kakemu krdelu, vendar drugo jutro sva z veseljem razvidela, da beživa proti domu. Kdo bode vojsko iskal, zlasti v tuji deželi in pa na potu, po katerem se pride v ljubo doma. Podnevi sva se ogibala ljudi, ponoči sva jo pa rezala naravnost po cesti.“

„Zvečer je bilo že temno, ko prideva do doma, do mojega. Ovbe, koliko veselja so mati imeli! Moj tovariš, Štajerc, je šel drugo jutro na vse zgodaj svoj pot. Jaz sem prepovedal domačim okrog pripovedovati, da sem doma, zakaj moral bi se bil oglasiti pri gosposki, in ta bi me bila vteknila zopet v vojaško suknjo, česar pa nisem bil nič posebno željan. Pa je bil že šent, da mi je povsod narobe

lezlo. Bil sem v hiši zaprt in sem zibal malo sestro, drugi domači so delali na polju. Okno je bilo odprto in kaj vem, kaj je prineslo sosedovega pastirja, pride mi kukat na okno in ko mene ugleda, mi jame kričati: „Oho, glej ga Franceta! Nihče ni vedel, da si doma.“ Jaz se prestrašim. „Da bi te palica potipala, kaj moraš povsod nos vtikati?“ — mu pravim jezno. — „To ti povem, pastirče, ako mi zineš z eno besedo komu v vasi, da sem jaz doma, potlej ti bom nogo za vrat dejal in vse kosti pretrl, pohodil te kakor žabo!“ Pastirja je bilo strah in groza potem ves teden; ni mogel ne jesti, ne piti, zmerom je mislil, kako ga bom jaz davil. Revše, preveč sem ga bil ostrašil; ko bi ga bil z lepo besedo poprosil, bi bil bolje storil zase. Jeli so namreč sosedovi dečka povpraševati: „Kaj ti pa je, Tone, da ne ješ? Ali si bolan?“ Pastir nastavi rokav na oči, milo zajoka in pravi: „Nisem ne bolan.“ — „Kaj pa ti je?“ — „Lukatov France je rekel, da mi bo nogo za vrat dejal.“ Tako so izvlekli iz njega, da sem jaz doma. Kar pa eden ve, ve drugi; kar ve vsa vas, zve tudi gosposka. Kaj storim jaz? Le poslušajte, moja glava ni tak bêt, kakor kdo misli. Mati so imeli še star rajš iz tistih časov, ko so se možili in mojega očeta vzeli. — Bog jim še v večnosti povračaj, da so to storili! Tisto obleko jaz oblečem, se obrijem na gladko, prečešem lase v lepo prečo preko sredi glave, rutico ogrnem in raca na

vodi, pred hišo sem se v mlaki ogledal, tako deklet sem bil, da je samo za dlako manjkalo in sam v se bi se bil zagledal in zatelebal. In kaj bi bilo potlej? Ljudje bi o meni pripoved zložili kakor o Pavlihu, in še vse drugače. Pod pazduho sem stisnil s povslo prevezano staro trlico in hajdimo na Štajersko lan tret. Doli ob plotu sem muzal mimo rajnega krstnega botra Prikrélca, ki je voli pasel. „Kam greš, deklica?“ me vpraša boter; ni me poznal. „Tret!“ odgovorim. „Saj ni še lan godan, ali je že?“ pravi boter. „Že!“ pravim jaz in grem dalje. Če me ta ni poznal, drugih me gotovo ne pozna nihče, sem rekel. Drugi dan je bila nedelja in gredoč sem moral k maši. Kaj menite, kako mi je bilo čudno: na moško stran nisem smel, na žensko se mi je zdelo greh, torej stopim v sredo. Presneto sem nekaterim dekličem zaslanjal. Fantje pa so ugrabili: Čigava je neki ta?“

„Srečno sem prišel na Štajersko; samo ko sem se prepeljal čez Savo, je neki graničar, sitna žvirca, silil v me brez nehanja. Nekaj časa sem se smejal, ko mi je vse štramljarije pravil na uho, misleč, da sem deklič, naposled pa se mi je že tako priskutil, da bi ga bil najrajši v Savo prekucnil. Potlej sem trl — ali trla — pri nekem graščaku tri tedne. Vendar se naveličam ženskega dela in vržem vse vkupe strani in grem pošteno v hlačah drva sekati. Tri leta sem bil ven in ven v hosti, že lep denar

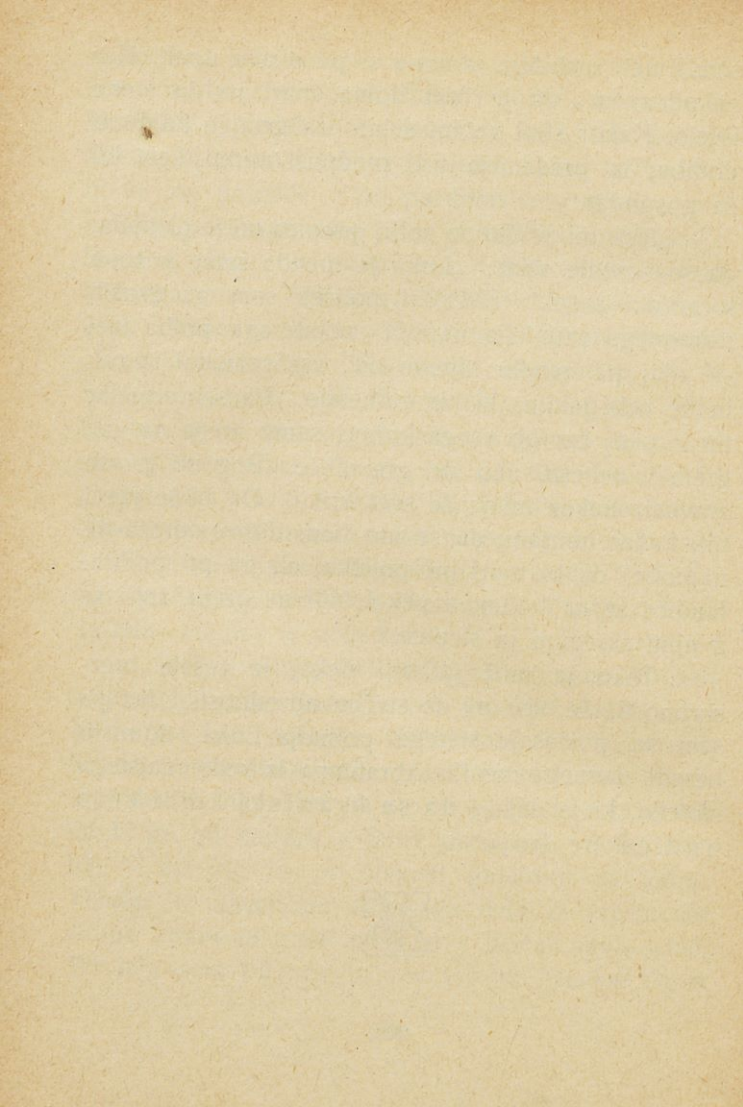
sem imel zaslužen, domov si pa nisem upal. Kar nekoč zvem, da je brat doma umrl in da mene iščejo. Kakor strel vržem sekiro za grm in hajdimo domov, in preden je tisti predpust minul, sem bil že gospodar.“

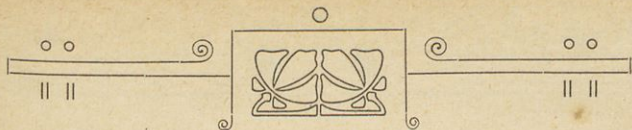
„Vse mi je šlo po volji, pšenica mi je plenjala, da so sosedje rekli: „Luka je menda seme v žepu k poroki nesel.“ Nekateri poliček sem ga usušil, nekaterega prijatelja napojil, nekaterega polha ujel — zdaj pa vendar nimam nič, vse sem dal iz rok in še celo takim, ki me zametajo. Pa sem vendar tič in svoj čas bo vsega konec, samo mene ne, jaz grem v nebesa, ako ne gre nihče. Bog mi je vse zravnal, kakor mi je že svet krivil. Da bi le vesel bil, kadar umrjem, da se mu bom dobro odrezaval, najbolje, da bi umrl pri poličku, ali pa pri polhih. Hudiča se ne bojim, v pekel tudi ne grem, rajši se ž njim skregam in stepem.“

Tako je mož govoril nekaj iz vesele brezskrbnosti, še več pa iz srečne nevednosti. Jaz pa sem se, poslušaje starega polharja Luka, domislil besedi slavnega meniha Abrahama iz sedemnajstega stoletja, ki je dejal, da se kranjski kmet celo hudiča ne boji.

IV.

Spomini starega Slovenca

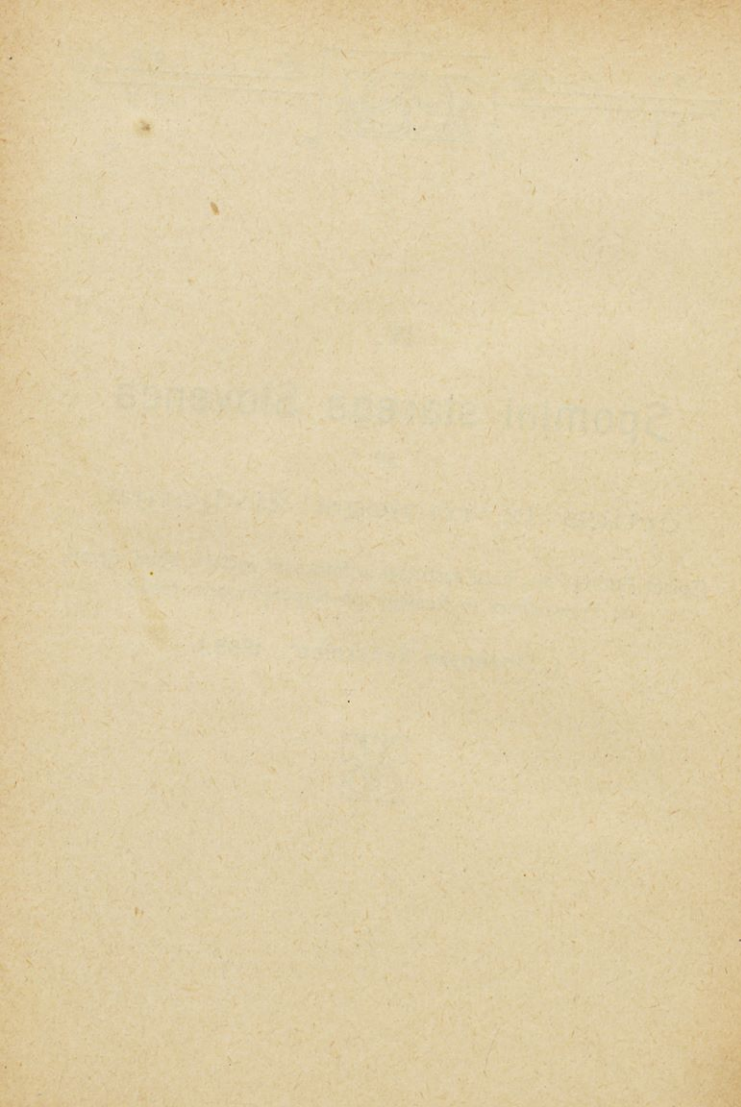
ali

črtice iz mojega življenja.

(Spisal Andrej Pajk, bivši avstrijski in francoski vojščak, bojni ujetnik
na Francoskem in Ruskem ob Napoleonovem času.)

(„Slovenske Večernice“, 1865.)

1.

Kako sem nosil študentovsko in kako sem jo izpremenil v vojaško suknjo.

Rodil sem se 1789. leta na Hudem pri Zatičini na Dolenjskem. Sosedje kmetje so me imenovali in klicali za Jakševega Andrejčka, v krstnih bukvah pa sem bil zapisan za Andreja Pajka. Moj oče in moja mati sicer nista bila bogata, pa vendar še precej imovita; jaz sem jima bil prvi ljubček izmed devetero otrok. Hoteli so iz mene narediti gospoda; zato so me poslali v šolo; toda šola denar požira, kakor pravi pregovor; moji starši pa niso radi zame denarjev trosili. Zato sem moral še v tretji razred hoditi bos v šolo.

Leta 1807. sem bil v četrtem razredu v Ljubljani pod gospodom Krsnikom; ta učenik so mi bili najljubši izmed vseh. V tej šoli sem dobil nekaj razumnosti in učenosti, dobil sem pravo veselje do uka, zlasti do latinskih šol. Stopil sem leto potlej v „parvo“, kakor smo imenovali tačas prvo latinsko

šolo. Ali nekaj me je brez prenehanja jedlo in grizlo. Nobenemu mladeniču ni namreč po volji, ako vidi, da so njegovi tovariši bolje in lepše oblečeni kakor on sam, tembolj ako nima samo dobre obleke, ampak ima celo slabo. Bilo me je sram študirati v lepi beli Ljubljani, med lepo oblečenimi sinovi imovitih in ošabnih Gorenjcev in med tankimi mladeniči bogate gospode — mene, ubozega Dolenjca v ponošenem oprasku.

Kaj si izmisli bistroglavec Andrejček Pajk s Hudega doma? Dejal sem sam v sebi: „Da bi te — jaz nisem za Ljubljano. Pobral bom svoja kopita, mala in velika, vse vkup bom zadel na ramo in hajdi v ponižno Novo mesto študirat na dolenjsko stran; tam bom laže živel; gotovo niso tako nališpani in nasukani kakor v Ljubljani. Novo mesto bo bolj pristovalo moji obleki“. — Kakor namenil, tako storil.

Prejel sem dobra izpričevala od prve latinske šole iz blagih rok gospoda — Valentina Vodnika, ki jih pa tačas še nisem poznal, da bodo kdaj imeli tako imenitnost med Slovenci, kakor slišim, da se jim dandanes izkazuje. Da je mož slovenski pevec, tega še menda nisem vedel. Pa prav je, ljubi moji rojaki, da ga častite moža, on je bil dober gospod — e, malo je takih!

V Novem mestu so me pater prefekt Gratus Mavermajer radovoljno vzeli v drugo šolo. Dobil sem pri peku na oglu velikega trga življenje in

stanovanje za to, da sem učil nekega mladega porodnega Petra in neko Marico brati in pisati. Oh, dobro mi je bilo zares, živel sem brez skrbi. Pa tisto, kar v beli Ljubljani, me je gonilo tudi tukaj: nobenega krajcarja ni bilo v žepu, zato slabo oblačilo na telesu, od doma pa čisto nič. Prijatelj in znanec sem imel revež tudi malo, izmed teh še eden živi, Kastelec po imenu; dandanes so fajmošter v neki veliki fari na Dolenskem. Morda bi bil zdaj tudi jaz duhovnik, ko bi bil imel pamet, in koliko grenkih grenkih dni ne bi bil čakal!

Na Laškem se je bila vojska tačas močno razvnela. Ker je kranjska dežela soseda laški, zato se je bilo bati Avstrijancem za staro Kranjo. Pripravljali so se na sovražnika, ki so ga že za gotovo pričakovali, kakor se je dalo. Tako smo bili tudi veliki študentje odbrani v takoimenovani študentovski kor. Vsak, kdor je količkaj mogel, se je moral v orožju uriti in učiti kakor vojaški novak, vendar plačila ni bilo nobenega za to prisiljeno službo. Zdaj sem si mislil: „Kaj bo? Čevlje bom pri tem stopicanju in štelevičenju raztrgal, drugih gotovo ne bom dobil. Denarja že zdaj nimam, pri tej službi tudi ne bom nobenega bora zaslužil, kaj bo?“ Tako sem premišljeval, ali predrugačiti si nisem mogel. Kar je, to je, bode že Bog kaj dal, tako sem se tolžil.

Ravno v tem času se nanaglem začno shajati kompanije deželnih brambovcev v Novo mesto. Ves

novomeški bataljon, šest kompanij, se jih je bilo sešlo, samih poštenih Kranjcev. Med njimi je bilo mnogo Višnjjanov, mojih faranov iz Zatičine in iz družih mojih krajev; znancev in prijateljev sem imel zdaj več kot poprej.

Kar me zdajci zadene pusta sreča. Nekova stara ženica iz mojega rojstnega kraja pride k svojemu sinu, tačas vojaku, v Novo mesto gledat, ali je še tak, kakršen je bil, ko je šel od doma. Gredoč pa mi prinese od mojih, kakor sem že rekel, dosti imovitih staršev — Bog jim daj svojo milost! — pripomoč v denarjih. Mislil bi si, častiti bralec, da je moralo že nekaj denarja biti, saj je bilo za pol leta; ves ta čas namreč nisem ga dobil ne boriča od doma. Tudi jaz sem tako menil, ali kako sem se prestrašil, ko zagledam — buzarona — celih petnajst krajcarjev — nič več. Godrnjaje gledam veliko kufrasto podobo z napisom 15 krajcarjev.

„To tedaj,“ sem rekel malo nejevoljen — Bog mi grehe odpusti! — „to sem tedaj prejel od skopih staršev za celih šest mesecev! Kaj mi je storiti? Moje oblačilo je napol raztrgano: v orožju pri študentovskem oddelku zastonj čevlje trgati, to mi malo in dosti ne kaže.“

Zdaj vidim nekaj svojih prijateljev iz Višnje gore v nekem stanišču igrati za denarje. Začno me napravljati, naj bi šel še jaz. „Ne bodi tako dreven, Andrejček, ampak pojdi igrat, dobil bodeš še enkrat

toliko, kakor imaš.“ Jaz pa igranju še nisem bil vaje; moj stan in druge okoliščine, katere vsak lahko ugame, so mi branile se pred prijeti tega posla. Zdaj mi pa nekaj pravi notri: „Andrejček, le igray! Kaj, če vržeš ta debeli denar tja, za pol leta si ga dobil, pa kakor si prebil pol leta brez njega, tako boš še pol.“ Začel sem pošteno delo; bil sem razumnejši od družih. Sreča me je iskala, kakor vsakega, ki prvič igra. Nismo dolgo premetavali, ko izpraznim vsem tovarišem žepe in jih do suhega oberem. Odneseš sem bil deset debelih tridesetakov, to je bilo celih pet goldinarjev. O veliko veselje za mladega študenta! Toliko denarja nisem še nikdar imel do tistega časa. Ni čuda, da sem si naredil usnjat pas, da bi denar, ki je v tedanjih okoliščinah imel veliko težo, vedno pri sebi nosil; zmerom pa še nisem mogel pozabiti, da nisem od doma dobil za pol leta več kot 15 krajcarjev. Če bode tako šlo, kaj pa bo, jaz ne morem biti brez vsega denarja. „To ni nič, jaz moram svoj stan izpremeniti,“ si mislim, da bom imel še kdaj toliko novcev ko zdaj. Kaj sklene Jakšev Andrejček s Hudega? — Ukrene, da se ne bode, študent, nič več brez plačila vabil po vojaško.

Grem nekega dne k bataljonskemu adjutantu in ga poprosim: „Gospod, ali bi mi ne mogli nakloniti kake vojaške službe? V orožju sem se nekaj privadil, pisati znam, brati sem že davno znal, to

in to znam tudi tako in tako.“ — Gospod me gleda od nog do glave. Menda sem mu bil že povšeči, rekel mi ni nič drugega, samo: Sedi! Da mi v roke pero in papir in mi narekuje hitro stavek, da bi videl, kako pišem. Pisal sem, kar sem naglo najlepše mogel. Tudi pisava mu je bila po godu. Poslal me je k tretji kompaniji za prvega feldvebeljna.

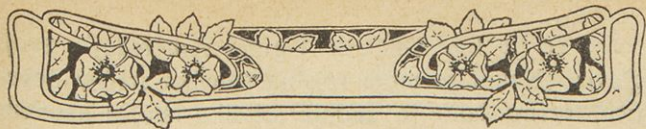
Stotnik Bogataj me gleda, kakor gospod adjutant, in vpraša naposled, ali si bom upal pisati liste za preskrbovanje vojakov? — „Ne dvojim, gospod stotnik, gotovo jih bom pisal!“ odgovorim jaz.

„Prav tako, moj ljubi!“ mi reče gospod.

Tako sem postal vojak prostovoljno. Ali pre-naglo storjeno, slabo storjeno.

2.

Služba avstrijska.

Zdaj mi dado lepo novo suknjo z zelenimi ošivi, gosposki klobuček in dolg, plav šopek iz svetlih petelinjih peres na njem, v roko pa lepo gladko trstiko za palčico. Ničesar nisem pogrešal, kar dela gospoda, zakaj tudi v žepu ni bilo prazno. Dajali so mi po devetindvajset krajcarjev na dan. To se mi je zdelo ne samo zadosti, ampak celo mnogo, ker nisem bil vajen dobivati denarjev. Malo in dosti: bilo mi je prav dobro in bil sem sam s seboj in z izpremembro svojega stanu popolnoma zadovoljen.

„Čez pol leta šele boдем imel dvajset let“ — sem si mislil tačas — „pa sem že v tako dobri službi! Hvala bodi Bogu in moji pameti, ki sta me tako dobro vodila, že sem feldvebelj avstrijskega cesarja!“ Plača na dan se mi je po družih zaslužkih kmalu pomnožila tako, da mi je hodilo skoraj več ko goldinar na dan.

To je bilo 1809. l. Ugibal sem tedaj v svoji glavi: „Kakor je moja rojstna številka srečna devetica, ravno tako je zadnja številka leta, v katerem sem izpremenil svoj stan prav po sreči, tudi srečna devetica. Le stoj, Andrejček, po čudnih potih boš še hodil v svojem novem stanu, sreča je nestanovitna!“

Nanaglem se je razglasilo: Francozi so na meji. In nismo bili dolgo v Novem mestu. Kmalu pride ukaz, naj gremo v Ljubljano in odtod na Notranjsko.

Pridemo do Razdrtega. Tu so nas čakali okopi, za silo dobro narejeni in namenjeni braniti Francozu, da ne bi prenašlo prilomastil na Kranjsko. Tu noter so nas poteknili, da bi odbijali Francoze, kadar pridejo. Šestnajsto mož in naš prvi bataljon je šlo v okope; mnogo družega vojaka pa je bilo nastavljenega v Razdrtem in po okolici. Nas Kranjce so postavili v najvišji nasip, pa nekaj Ogrov je bilo pri nas. Pripravljali smo zdaj vse, kakor in kjer se je dalo, da Francoza zapodimo, ali mu vsaj ubramo v sredino naše dežele.

Preden smo se bili dodobra pripravili, pridejo Francozi. Naš poveljnik, ki bi bil imel pri nas ostati in se z nami boriti do poslednjega moža — ta nas meni nič tebi nič popusti. Sicer ne sodim, ali je mož iz boječnosti pobegnil, ali je imel morebiti samega sebe za vrednejšega ko vse nas druge, ali

je morda ukaz dobil od višjih; samo to vem, da je pete pobral v nevarnosti in hitel v Ljubljano.

Drugi dan se začne bojevanje. Za prvega so se streljavkali Francozi in naši, ki so stali v Razdrtem, po malih trumah nagajaje si med seboj iz zatišja. Francozi so tudi nam, ki smo bili na okopih, poslali po zraku marsikatero kroglico na visočino. Pobili so jih izmed nas res malo, ker smo bili zavarovani v nasipih, ali marsikoga so ranili. Pa tudi mi jih izza kota nismo pustili pri miru, ampak nekateri se je zvrnil, zadet od krogle iz naših kanonov, da ni vstal na tem svetu nikdar več. Na krilu, kjer sem bil postavljen jaz, je stal tik mene velik kanon. Videlo se je raz okopov lepo do hriba Nanosa, pod katerim so Francozi po kompanijah marširali. Kanon, ki sem stal poleg njega celih pet ur nepretrgoma, je metal posebno dobro v vsako francosko kompanijo, ki se je izza hriba prikazala, po dvajset funtov težke krogle. Kadar je zagrmelo iz njegovega žrela, je padlo mnogo belohlačnikov, in vselej sem dobro videl tjakaj. Vendar, ako ima človek, celo prvič, celih pet ur delo pri takem gromovniku, ga začno ušesa boleti, ako ni posebno privajen. Jaz sem bil skoraj oglušil, in še dandanes mi brenči od tedaj po ušesih.

Avstrijska posadka v Razdrtem se ni mogla braniti proti Francozom. Potegnejo se torej naši vojaki, kar jih je bilo pri nas v okopih, proti Ljub-

ljani nazaj, da bi tam naznanili meščanom Napoleona. Nas šestnajststo mož pa popuste tamkaj, da bi se branili in mesto varovali, dokler bi bilo moči.

Pa živeža nam niso pustili nobenega. V okopih smo imeli le malo, Francozi pa so nas pritiskali od vseh strani. Pet dni smo stradali; vsak dan le četrtino navadnega dela smo dobivali; vode pa nismo imeli nobene. Nekateri možje so bili tako žejni, da so šli pit iz okopov ven k studencu; pa Francozi so jih pograbili in ni jih bilo več k nam.

Dasiravno pa smo pet dni grozno stradali prostaki in častniki, je zmanjkalo peti dan popolnoma vsega, kar pomaga želodcu v njegovih težavah. Zato se je moral polkovnik ogrski, ki nam je zapovedoval, pogoditi s Francozom o vdaji. Pogodbe so bili tako naredili, da so se častniki vsi smeli s polkovnikom vred prosto pomekniti v Ljubljano, nas nižje pa so prodali Francozu, da so sami sebe odkupili. Sestradani in suhi kot goba ste bili vi častniki zares, ali blagor vam, vsaj pete ste srečno odnesli domov; mi pa, ki nismo družega storili kakor to, kar smo morali, mi smo dobili na pleča vse hujše reči.

3.

Kako so me gnali ujetnika proti Francoskemu.

Pisano smo gledali veselo odhajajoče častnike. „Kaj bode z nami?“ to nam je šumelo po glavi. Nismo dolgo ugibali; precej smo razvideli svojo usodo.

Zapoved nam je prišla od Francozov, naj gremo iz okopov ven v dolino. Potuhnjeno smo gledali, ko so nas po vrsti na cesti postavili, moža k možu. Francoski vojaki, stari vojskarji, vajeni zmage, so gledali zaničljivo na nas premalo izurjene, dasi krepke in zastavne avstrijske bojnike, kakor gleda močnejši deček na mlajše in slabejše svoje vrstnike, ki jih je ravno pometal.

Ukažejo nam orožje na kupe položiti pred se. Radi smo tako storili, saj bi bil vsak rajši kos kruha premlatil z zobmi, kakor pa troje sovražnikov s puško in sabljo. Lakota je le lakota.

Pa Francozom ni bilo zadosti, da smo jim dali orožje radovoljno iz rok, hoteli so imeti še naše malhe iz telečje kože, ki smo jih nosili na

plečih. Kdor ni imel ničesar svojega notri, je rad dal še to, da mu ni bilo treba ničesar več nositi; ali kdor je kaj svojega imel v njej, ta se je nerad, grozno nerad ločil od svoje malhe na hrbtu. Francozje pa niso vpraševali, ali daš rad, ali nerad, ali boš dal, ali boš imel; ampak tistemu, ki bi se bil branil, so vzeli še rajši kot tistemu, ki je rad dal, ker so vedeli, da se le polna mošnja boji tatu.

Jaz sem si bil tudi nekaj prihranil, od ust pritrgal. Jeza me je torej grabila, ko sem moral gledati, kako mi Francozje malho trgajo in moje imetje dele med seboj. „O, ko bi časih človek vsaj vedel, komu hrani in varuje, kolikrat bi rajši sam za pravil!“ sem si mislil. Prav vesel bi bil, ko bi bil mogel vsakemu pritisniti eno za uho, pa kaj sem hotel, samo Bog, da mi je oni niso pritisnili, kar bi mi bili lahko.

Bila je ta dan ravno postna nedelja. Oh, žalostna postna nedelja, ko sem moral prvič zapustiti svojo ljubo domačo deželo, kjer se govori jezik, ki sem ga najpreje znal govoriti in v katerem vam zdaj razkladam svoje križe in težave. Zapustiti domovino in daleč daleč iti na Francosko, pa še v zapor, to je bilo hudo, ljubi moji!

Zdaj nismo imeli na sebi nič, pa tudi v sebi nič. Ali nihče nas ni vprašal: Ali si lačen, žejen? Česa bi rad? Častnik, ki je bil prejel opravek, da nas ujetnike pelje na Francosko, nam zapove se uvrstiti, kar se je dalo nagosto. Potem nas obstopi

velika francoska straža z nabitimi puškami. Častnik zakriči s svojim čistim glasom, da nam je zvenelo po ušesih, stražarji pa nam vele zasukniti se na levo. Častnik drugič zakriči, bobnar začne rompljati in razbijati po bobnu, da je bilo groza, mi pa žalostni; nekateri izmed nas, ki so bili brambovci in so doma imeli žene in otroke, se spuste v jok. Ali kaj je pomagalo!

Ko zadoni ukaz „Stopaj!“ hajdi, vsak je moral naprej, kamor so mu kazali francoski stražniki. Kam, tega nismo vedeli, povedati nam nihče ni mogel. To pa smo le predobro vedeli, da na dobro nas ne ženo, ker nas odvrčajo od doma strani. „Umri ali hodi!“ tako so nam pretili in vsak lahko ve, katero smo izvolili.

Prvi dan na potu nam je bilo hudo, šembrano hudo. Pomisli, človek, kakšen prah naredi šestnajsto mož, nagostem mož za možem, po suhi prašni tržaški cesti! Tak prah je bil, da skoraj nisem videl svojega soseda, ki je taval tikoma pred menoj, da sem mu stopal zmerom na pete, ker me je rinil drugi za hrbtom naprej. Imel sem prahu polna usta, poln nos, malo in dosti: ves sem ga bil poln. Skoraj mi ni dalo dihati. „Sapnik se mi bo zadelal in zamašil,“ sem mislil in komaj sem stopal dalje, „oči mi bodo zatemnele, vse so že od cestnega praha zakidane.“ In pa vročina, kaj mi je prizadela leta! — Žejni pa kakor suha kepa. Lakota se še

pozabi, ali žejo trpeti, to je huje ko nevem kaj. Madžari, ki so bili z nami, so kleli in rentočili neprenehoma po svoje, Hrvatje so bogmali po svoje, mi Slovenci smo se pa tudi hudovali po svoje. Zdihovali smo po svoji potrpežljivi naturi: „Bog nam daj še kdaj priti do vode, sicer vsi od žeje pocepamo.“ Res je več Ogrov prvi dan obležalo, da kar dalje niso mogli, dasiravno so francoski stražniki vpili in se jezili. — Komaj sem čakal večera. „Zvečer bomo vendar vsaj vode dobili, če že kruha ne“ — sem si mislil — „Poginiti nas vendar ne bodo pustili.“ Prišel je zaželjeni mrak. Zdaj se bomo odpočili, kaj za v usta dejati dobili in pa vode, so si pravili veselo moji tovariši.

Dado nam res majhno mero kalne vode in kosec kruha. To je bilo že dobro, ko bi zopet druge, rekel bi, še hujše nesreče ne bilo. Čez noč smo imeli namreč ležišča po hlevih, kamor so nas zaprli kakor kozle in okoli in okoli razpostavili straže prav nagosto. Bog se usmili, kam bom ušel, ko sem bil tako zdelan in truden, da bi bil kar obležal; stražnikov bi nam res ne bilo treba, majhna pest vojakov bi nas bila lahko ugnala v kozji rog. Pocepali smo kakor snopje na zdrobljeno slamo, ki je bila tu razstlana. Nobeden si ni postiljal, ampak vse križem smo pospali, kakor kralj Matijaževa vojska. Truden sem bil, to je res; ali ko bi bil vedel, da si v tem spanju tako strašansko nadlogo nakopljem

na glavo, ne bi bil šel spat. Na slami so namreč poprejšnji večer spali drugega transporta vojaki; Bog vedi, kaki so bili, da so bili tako nečedni, zakaj zapustili so nam bili toliko tiste hude živalce, ki trpinči in nadleguje ponoči in podnevi človeka, kadar se priklati, in katero z mnogimi imeni poznajo sosebno razcapani berači.

Ko začne drugo jutro tambor na vse zgodaj razbijati in nas na noge sklicavati, smo prihajali vsi živejši in skočnejši iz hleva, zakaj izpodbadale so nas te živalce, da je bilo groza. Vsak mož je dobil četrť kruha soldaškega komisa za ves dan; ali ga snej precej zjutraj, ali pa zdaj malo, zdaj malo. Po en četrť smo dobivali vseh petnajst dni noter do Mantove. Vodo smo smeli piti le zjutraj in zvečer, kadar smo bili zaprti; na potu pa, če smo tudi ves dan ob vodi hodili, ni smel nobeden kapljice srkniti.

Štiriindvajset potov (maršev) so nas ponoči po cerkvah zapirali, ali pa kam drugam, kjer so se poprejšnji transporti hranili in puščali živali, zato smo se jih bili tako nalezli, da me groza izpreleta, kadar se domišljam. Nastopki so bili, da smo bili blede kakor kamen, koža trda in skeleča, kakor bi si naložil kopriv. — Vem, da se bo nekaterim gnu-silo brati o tem, pa meni je do tega, da po resnici povem svoje nadloge, in ako hočem vse povedati, ne smem te primolčati, ki je bila ena najhujših. — Toda nihče ne misli, da smo bili sami krivi, ker

smo to nadlogo trpeli; ne, temveč na vso moč smo si prizadevali, tega vraga s sebe odkopati. Kostí so se nam majale, tako smo bili suhi od straje in uši. Ko pridemo do Mantove, nam je šlo na bolje — hvalo Bogu! — iznebimo se sitnega in neusmiljenega poveljnika in dobomo tudi več živeža, na dan pol hlebca, torej še enkrat toliko ko prej. Res smo imeli še nekaj bankovcev, katerih Francozje niso hoteli vzeti, ko so nas ropali; in v Mantovi smo jih ponujali, za kolikor bi jih kdo hotel. Ali nihče ni hotel poznati avstrijskih bankovcev; niso bili nič vredni, še beliča ne, in strani smo jih pometali.

Od Mantove so nas spremljevali ali, da bolj prav rečem, gonili civilisti. Malo število jih je bilo; ko ne bi bili tako sestradani in utrujeni, lahko bi se jim bili ustavili, dasi smo bili brez orožja. Ali to nam še na misel ni prišlo.

Na vsaki postaji so se naši spremljevalci premenili in drugi brambovci so nas gonili zopet do prve postaje in tako dalje. Tolažili so nas zmerom z mestom Turinom. „Tam boste dobili denarjev in več živeža,“ so rekali in mi smo hitreje stopali, da bi bili popred v Turinu.

In glej, ko smo storili štiriindvajset maršev od moje domovine, smo prišli v Turin, ki nas je rešil revščine. Veselo smo kričali, vsak je mislil le na to, da se bo tukaj najedel, na drugo smo bili pozabili, na dom že ni nihče mislil, ali pa le redkokrat, že-

lodec mu ni pripuščal na koga drugega misli obračati ko nanj. Dobili smo pol hleba prav lepega kruha, prostaki in korporali po 4 francoske solde (sous), mi feldveblji pa po 8 soldov na dan. Zdaj smo se svoje „žive nadloge“ iznebili in se okrepčali, ko smo si živež kupovali sami. Ceno pa je bilo k sreči tedaj vse. Okrepčavši se, jo potegnemo veseli dalje proti Francoski. Tretji dan pridemo do visoke gore, ki se imenuje Mont Cenis. Šli smo sedem ur navzgor po široki, gladko v strmo skalo vdeleni cesti. Tukaj dobimo lepo stanovanje pri menihih — Bog jim daj dobro, to so bili možje po božji volji! — Dali so nam belo oblečeni možje dovolj vina in mesa, da smo ga bili vsi siti, in vse to so nam dali menihi zastonj. Takega še nismo imeli, kar sem bil vojak, in spoznavali smo to dobrotljivo postrežbo toliko bolj, ker smo bili ujetniki, sestradani, utrujeni, ujedeni, v sovražnikovi deželi. Vsi smo se skoraj od veselja jokali in Boga hvalili, bodisi Hrvat ali Madžar ali Kranjec, poreden ali pošten; za menihe pa bi bili ne vem kaj storili tačas, ko bi bili hoteli kaj od nas. „Božja previdnost nas je pripeljala semkaj, in božji ljudje so to, ki so nas pogostili,“ smo dejali, dasiravno smo bili vojaki.

Solze hvaležnosti so se marsikomu skrivaj utrinjale, ko smo se poslovili od dobrih belih menihov. Jaz gotovo nisem mislil, da bom ta sveti kraj videl še kdaj.

4.

Kako se mi je godilo na Francoskem.

Truden popotnik, ki je v deževju in mrazu težko, težko gazil po blatu, laglje noge vzdiga in se mu veselje zopet povrne, ko zagleda gorko solnce in jasno nebo nad seboj in gladko stezo čez travnik: tako je bilo nam, ko smo prišli na Francosko. Vsak dan se bolj okrepčamo od poprejšnje revščine, vsak dan veselejši prihajamo, bolj poskakujemo; jaz — kakor sem bil od mladih kolen malo norosten — časih še zapojem kako milo pesemco domačega glasu in na tujem, in moji tovariši so me radi slišali in mi pomagali, da so le pozabili nekaj časa domovine, ki jim je zopet bolj hodila na misel. Lehko pa sem bil vesel, saj sem imel zopet nekaj denarja in celo svojo trstiko sem imel še zmerom, ki sem jo bil dobil v Novem mestu; tudi to so mi bili Francozi v Razdrtem pustili. V celem krdelu ni

nobene druge palice — se je dejalo — sam Andrej Pajk, feldvebelj, jo ima, pa je na prodaj ne da. To me je veselilo.

Skozi Chambery (Šamberí), stolno mesto Savojarjev, smo šli v Lyon. Popotovali smo po dolgih žlebovih med hribi in dolinami. Solnce je sijalo, lepo vreme je bilo; za živež tudi nobene sile, samo vodo smo tako kalno pili, kakor bi bila mešana s pepelom. Toda kaj smo hoteli, navadili smo se, in ker smo videli, da boljše ni dobiti, nam je bila prav dobra. Bili smo Kranjci največ malovedeži in ničvedeži, ki se niso ozrli čez deveti prag; zato smo tudi od ogla do ogla ogledovali to veliko mesto lepe francoske dežele.

Samo še štiri pote od Lyona smo hodili vkup, kar so nas gnali s slovenskega Razdrtega. Potem nas razdele nekoliko na mesto Bourges (Burž), nekoliko pa nas je šlo na mesto Nevers.

Ker sem še imel svojo feldvebeljsko palico, postanem komandant transportu, v katerem sem transportiral tudi samega sebe. Vendar ta sreča in dobro plačilo, ki sem ga za to dobival, nista dolgo trajala. Božja šiba me je iz naglega zadela in hudo otepla.

Mnogo sem bil prebil od Razdrtega noter do Francoskega. Lakota, žeja, uši, pomankanje spanja, vse me je pritiskalo. Dasi sem bil trden človek, vendar

toliko pretrpeti nisem bil vaje: kar je preveč, je preveč. Tudi vodo smo pili na potu kalno kakor lužo. Zalezlo je bilo vse to globoko v me in glava me je jela boleti, ko sem bil komaj nekako povelje dobil čez druge svoje soujetnike. „To ne bo dobro, če zbolim tu na tujem. Kdo mi bo stregel? Še mrzle vode mi ne bo imel kdo prinesiti! O, zakaj nisem umrl pri Razdrtem, da bi me bili vsaj na domači zemlji pokopali!“

Komaj sem začel tako premišljati, je bila bolezen že tukaj. Moral sem v posteljo. Odpeljali so me v zdravilnico; dobil sem hudo vročinsko bolezen. Tam so me hranili in strojili, da se Bogu usmili. Francozje so nejevoljno kričali nekaj name; jaz še tačas nisem razumel, kaj hočejo, vendar sem vedel, da meni leti, ker so obraze spakovali kakor bi hoteli reči: Še tebe se bo kdo ogibal! Bilo mi je hudo; komaj sem razložil, da ležim. Mislil sem: „Andrejček, zdajle je prišla tvoja poslednja ura!“ Spomin in pamet me zapustita in ležal sem več dni, da ne vem, kako se je godilo z menoj. Mešalo se mi je in blodil sem vsakotere reči; k sreči me niso razumeli okoli stoječi, zakaj kdo je daleč od mojega doma razumel moj domači jezik! Izpametujem se šele, ko čutim, da mi raz nog trgajo obliž. Dado mi kupico vina; okrepčalo me je to, in od dne do dne je zopet bilo malo bolje. Rekel sem: „Bo že, bo, Andrejček, ne bodeš še umrl, ne!“

Precej dolgo sem bil še bolehav; najrajši in najlaglje bi bil zdaj jedel in pil, pa nisem imel kaj. Strojili so me dodobra. Precej, ko sem stopil zopet na noge, sem vprašal po svojih tovariših; skoraj nobenega že ni bilo v mestu. Med tem, ko sem bil jaz dolgo v zdravilnici, so zaslužili moji tovariši že mnogo denarja na kmetih in se lepo gostili; poslali so bili namreč vse na deželo, da so delali. Moških delavcev so na Francoskem tačas grozno pogrešali. Samo kruljavi in druge moške pokveke so ostali doma, vsi drugi, da so le mogli orožje nositi, so morali z Napoleonom v Avstrijo in Špansko na vojsko. Doma so jim žene, starci in otroci sami opravljali dela, oni pa so ropali po cesarskih in španskih deželah, igrali in pevali, pili in bili dobre volje. To se ve, dobro se jim je godilo, bolje ko nam ujetnikom. Pravili so tačas, da je bilo osem-desettisoč ujetnikov po vsej Francoski. Ti so tedaj delali in plačilo dobivali, res je bilo majhno, vendar bolje ko nič. Zvesto smo tudi povpraševali, kako je kaj na Avstrijskem. Francozje nam povedo, da je Napoleon povsod premogel, da je dobil, česar je želel, in cesarjevo hčer za ženo.

Neki dan zvemo veselo novico, da se povrnemo v domovino. To je bilo veselje, ko so se jeli od vseh kotov zopet shajati bojni ujetniki, zdaj že ne več ujetniki. Mi slovenskega jezika smo veselo kličali in peli staro višnjansko popevko:

Oh, usmili se Bogu,
Kak' je v Višnji gori hudo;
Otroci se milo jokcajo,
Matere pa ravno tako;
Višnjana ni noben'ga domu,
Oh, usmili se Bogu, itd.

Ta popevka nam je bila sosebno zato primerna, ker je bilo pri nas mnogo poženjenih brambovcev in mnogo Višnjanov. Zapeli smo nekatero veselo vojaško, pa moja stara pamet se jih ne domišljuje več. Jaz sem bil prvi pri veseljakih, dasi še ne trden ko drugi; in pa še nekaj mi je bilo, kar me je prav nekaznega delalo — lase mi je bila moja vročinska bolezen populila; golo bučo sem nosil. O, kako nekazno! Noter do Avgsburga sem bil gologlav.

5.

Kako sem zopet potoval v domovino.

Ko odidemo, premislim šele Nevers. Res sem tam prebil hudo bolezen, ki mi je vzela dolge lase; res sem bil tam največ zaprt ali bolan ali bolehav; res so tovariši moji denarja zaslužili, jaz sem bil pa še zapravljen svojega popred nahranjenega in od ust pritrganega: toda tudi marsikatero urico sem imel veselo, da sem bil kakor doma.

Jako rad sem gledal potem, ko sem vstal od bolezni, časih vrste fantov in deklet. Sosebno ob nedeljah so se zbirali na gladkem trgu pred cerkvijo po sv. maši; tam so se radovali in si izbirali godcev, ki stoje tu v okrogu; mnogo jih je in čakajo. Ta ima dudlo pod pazduho, ta ima reč, kakor naš kranjski brus narejene citrice in tako dalje; vsakovrstne goslice in piščalke sem videl. Po dva, po tri pare fantinov in deklet si je izbralo enega godca. Tam je dudlal eden, malo dalje piskal zopet eden itd.,

prav mnogo je bilo gledati in poslušati. Vsak godec je zagodel po eno okroglo, plačevali so vsako sproti in se pod milim nebom vrteli, da so človeku kar noge od tal silile, ko jih je gledal.

Toda vendar smo se imeli mi tujci Slovenci mnogo smejati. Zakaj čudni so se nam zdeli fantini, lepi in dosti čedno opravljeni, pa klobuk in cokle — letó se nam je zdelo kaj smešno. Tam pred cerkvijo pred vsem ljudstvom plesati in še v coklah, tako nerodnih! Ples so imeli legak; skačejo na lahko, s cokljami ropočejo in rajajo do mraka; potlej pa se razidejo po krčmah. Tam se napaso, si nalivajo kozarce in si napivajo, da je veselje.

Šest potov smo storili do mesta Besansona; čez osem dni pa pridemo do Štrasburga. Tukaj smo gledali slavni stolp, ki je eden najlepših na svetu; tudi ura je napravljena na taki visočini, da Bog nas varuj. Take lepote popisati ne morem, zakaj le mimo sem šel. Ko bi hotel vse vedeti in vse povedati, morda bi se mi zaletelo.

Malo časa sem bil na Francoskem, pa sem se jezika vendar naučil, in še zdaj na stare dni rad gledam francosko gramatiko, dasi me je vse minilo. Dolgo let je od tedaj, postaral sem se, pa še lomim in govorim za silo francosko. — In jaz sodim, da se Slovenec vsakega jezika lahko nauči, bodisi nemški, francoski ali laški, ako le hoče. Kako je s slovanskimi jeziki, z jeziki naših bratov, to bom

povedal o priliki. Zato te opominjam, mladenič, zapiši si v spomin Vodnikove besede, ki pravi, da ti je „Slovcu um dan in da si prebrisane glave“. To pa si zapomni, da se boš trudil, postati res prebrisan, ne pa da bi si samo domišljjal, da si, v resnici pa ne bi bil. Toliko mimogrede.

V Štrasburgu se nisem mogel več urit v francoski besedi, ampak privlekel sem svojo nemščino na dan, ki so mi jo učniki v glavo vtepali nekda v Ljubljani, in potem v Novem mestu, ko sem se še komaj zavedal, da gotovo živim. Dobro mi je služil nemški jezik od Štrasburga dalje. Prestopimo reko Reno in pridemo po velikem mostu štrasburškem v nemško deželo Badensko. Potovali smo prosteje in smo se smeli bolj ogledavati po krajih kot doslej. Pridemo v veliko mesto Avgsburg na Bavarskem, čudimo se veliki mestni svetovalni hiši, sezidani iz rezanega kamena mramorja; vikši pa nam velik strah napravijo zato, ker so bili nevedneži, in kar se tiče znanja jezikov, pravi ubožci, ter niso znali razen svojega materinega nemškega nobenega drugega jezika.

Iz transporta namreč, ki je šel s Francoskega, izločijo Poljake in jih odpravijo po drugi poti v njih domovino. Ker smo mi Kranjci govorili med seboj slovensko, kakor se pri nas govori, so menili učeni možje v Avgsburgu, spoznavši slovansko svojstvo našega govora: „To so tudi Poljaki.“ Skoraj ne

bi bilo pomagalo nič, da smo mi trdili in pravili, odkod in kdo smo; po vsej sili so hoteli imeti, da bi nas spravili v Poljsko. Ker je bilo med nami nekaj poženjenih in očetov, si lahko mislite, kako nas je bilo strah in nejevolja, ko nam hočejo še drugo domovino vriniti in nas tja gnati, morda iz dežja pod kap. Po sreči pa se je našel Poljak, ki nas je potrdil za Ilire in rešil vseh nevarnosti.

Dosti mest prehodivši pridemo naposled zopet na cesarsko v Šerding in potem do Linca. Izmed vseh Kranjcev sem bil jaz edini, ki sem pisal in imel dnevnik, zakaj drugi največ še brati niso znali (tačas je bilo še drugače kot zdaj). Prišlo mi je vse v prid, kar sem zapisal, nekaterikrat smo se pomenkovali jaz in moji rojaki o mojih potih.

Menili smo, da nas popeljejo do Gradca in potem v ljubo belo Ljubljano, toda zaobrnilo so nas čez Češko na Dunaj, kjer se nam je dobro godilo. Med potom pa se je naše število vedno manjšalo, kajti marsikaterega, ki je mislil, da bo v kratkem doma, so potegnili v regiment. Jaz sem odletel tej nesreči, ker sem bil bolj majhne postave. Naposled nam v Gradcu vendar dajo odpustne liste in nas razpuste domov. Oh, kako veselje je bilo doma v očetovi hiši, ko me žopet zdravega vidijo med seboj! Starši in bratje in sestre se od veselja jokajo. Od bližnjih in daljnih krajev prihajajo žene me izpraševati, kako je temu in temu, ali je živ ali kaj? In

kako žalostno poročilo sem moral dati nekateri ženi, nekateri materi!

Da se mi je zdaj zopet na dobro obrnilo, to se ume samo ob sebi. Saj sem bil doma! In kje je bolje kot doma? Ker pa so imeli moji starši razen mene še osmero otrok, ker je bil avstrijski denar tačas po kurzu izgubil veljavo, in so bili tudi moji starši mnogo izgubili, sem videl, da me doma ni treba. Ker sem govoril razen domačega jezika tudi nemški, laški in francoski, sem dobil dobro službo pri nekem gospodu v francoski civilni službi v Medvodah nad Ljubljano.

Vsaka reč pa traja le nekaj časa. Tudi te brezskrbne sreče mi je bilo naglo konec, kakor bi v nebo pogledal. Bilo je 1811. leta pred pustom, ko pride neki gospod z Goričan k mojemu gospodu v vas. Komaj odide, me pokliče gospodar in me vpraša: „Andrejka, ali bi bil rad francoski soldat?“

„Ne, rajši hočem umreti ko zopet uši pasti po tujem,“ odgovorim jaz.

„Torej moraš mojo službo popustiti,“ mi reče on dalje.

„Zakaj?“

„Napravljali bodo nov francoski regiment tod po naših krajih; gotovo boš tudi ti na vrsti. Jaz te ne morem prikriti, torej ti svetujem, vrni se na dom, tam so ti znani vsi kotje; laglje se boš skrival, če te bodo lovili.“

Nato jaz gospoda lepo zahvalim, da mi je pred časom razodel nevarnost, in grem domov. Kakor blisk se je raznesla skrivna novica med mladimi moškimi po naši deželi. Vsi smo se posvetovali, kam se bomo potikali in kako se bomo odtegnili.

6.

Kako so me vteknili drugič v vojake.

Ni minilo štirinajst dni, že se začno župani, tri pa tri soseske vkup, shajati, po hostah in vaseh loviti mlade fante in pošiljati nalovljence gosposki v Višnjo goro.

„Če le spaka ni, ne boste me imeli ne!“ sem rekel jaz; z menoj in z mojim bratom Antonom pa sta bila ene misli dva brata Zupančiča iz moje vasi. Potegnemo jo v hosto. Štirinajst dni smo tičali v takoimenovanem Velikem borštu pri Zatičini, podnevi spali v skritih goščah, ponoči pa kurili, pekli in kuhali ter se posvetovali in grozili, kaj bomo naredili z lovci, ako nas pridejo lovit. Ker pa ni bilo nikogar v hosto, nam je prešla nevarnost zmerom bolj izpred oči. „Jaz sem se že naveličal laziti in se plaziti po hosti venomer,“ pravi Zupančič neko noč, ko smo ravno sedeli pri ognju. Noč je bila črna kakor nikdar tako.

„Pojdimo doli v Štorovje, izpili ga bomo vsak en kozarec; nocoj ne bo nikogar vrag tjakaj pritresel!“ dostavi moj brat Tone.

„Vidva še ne vesta, kaj se pravi vojak biti v tuji deželi!“ rečem jaz.

„Nocoj nas ne bo še konec ne, gotovo ne!“ reče drugi Zupančič.

„I, no“ — pravim jaz — „da ne boš rekel, da sem jaz največji strahopetec, pa pojdimo v Štorovje!“

Res gremo iz hoste ven in v samotno krčmo. Noč je bila, pil ni nihče, komaj smo doklicali spečega Štorovca, da nam je šel vina dajat. Jamemo ga dobro vlivati v sé. Vino stopa v glavo, zmerom veselejši smo prihajali, celo peli smo in naposled vpili, kakor bi bilo vse naše. Zunaj je vstala burja in vihra, dež je lil. „Kdo bo v takem hodil nazaj v hosto!“ smo dejali, legli na klopi in trdno pospali. Ali kako smo se zbudili!

Predramil nas je krik: „Drži ga! Drži ga!“ in ko odpremo oči, vidimo sto mož lovcev. Zastonj smo brcali in bili okrog sebe. Vlečejo nas ven, porežejo nam gumb pri hlačah, da smo jih morali držati z rokami ter se tako nismo mogli braniti, in hajdi, gnali so nas vse štiri v Višnjo goro. Tam nam zopet gumb prišijejo in nas potem vklenejo.

Od tukaj do Ljubljane so nas gnali osem parov po dva in dva vkup vklanjena neki birič

Miha Koncilja in nekateri Višnjanje. Peli smo za kratek čas slovenske popevke, pametne in nore, svete in okrogle; zlasti smo svojim gonjačem v kljubo in nagajivost peli zabavljico na Višnjane, kako jedo pasje meso:

Potokar je kuzlo zaklal,
Višnjanom koline poslal:
„Višnjanje, glodajte kosti,
Potokar nas s kuzlo gosti!“ itd.

Čez Šmarije smo peli tudi zabavljivo narodno:

Gori v Šmarji
So samí košarji itd.

Nismo bili dolgo v Ljubljani. Potegnejo nas v Gorico. V Gorici nas zapro v kosarno. Dan na dan prižene več in več novakov, mojih rojakov, ki so jih nabrali in polovili po Iliriji. Vsak je bil žalosten in pobit, če je tudi marsikateri vriskaje in pevaje skrival prava čutila. Kako ne bi bil človek žalosten, če ga ženo iz ljube domače dežele na tuje, v boj za tujo reč!

Kakih tristo novakov se je bilo tu v goriški kosarni skrivaj zgovorilo, da se hočejo s silo oprostiti. Jaz in moj brat nisva nič vedela za ta namenjeni upor; šele ko so nekega jutra s hrupom udarili iz kosarne ven na trg, sva spoznala, kaj so pomenili skrivni pomenki. Ker pa so bili rekrutje brez orožja, in naši čuvaji, francoski vojaki, vedno pazljivi, ker so bili dalje tudi žandarji in tako

imenovana narodna straža ž njimi enih misli, zato ni bilo iz vsega upora nič. Komaj so se ubogi slovenski mladeniči zmašili skozi kosarniška vrata na trg, že so jim štrleli bajoneti in nabite puške naproti, bobnarji so jeli po ulicah strahovito na boben biti, narodna straža je tekla vkup. Ves naklep je izpodletel, prostost je šla po vodi. Le nekaj malo novakov je bilo ušlo, pa še izmed tistih so jih več ulovili in dva dni pozneje so jih begune in prestopnike vojaške prisege vpričo nas ustrelili. Po pravici povem, jaz bi bil morda tudi utekel, ko bi se mi ponudila lepa prilika; ko pa sem zdaj videl, kako grozovito se vsak poizkus kaznuje, sem rekel sam v sebi: „Ljubi moj Andrejčko! Zdaj velja vse druge muhe iz glave izbiti in samo Napoleonu zvesto služiti; bode že Bog še vse na prav obrnil.“ Vendar mi je bilo hudo pri srcu; domislil sem se, da nisem staršev ubogal, da sem šel prvič proti njih volji iz šole v vojake. Ko bi bil v šoli ostal, morda bi se mi ne bilo treba te nepokorščine kesati tam gori na Ruskem v mrazu in lakoti!

Bali so se novaki, da ne pride kazen za upor. Vendar k sreči ni nihče nič preiskoval, nihče nič rekel. Ostalo je pri onem, da so bili samo ulovljene begune postrelili.

Ko se nas je v Gorici nabralo en bataljon, smo marširali na Palmanovo. Tu se začno vojaške vaje in sicer 15 dni še v oblačilu, kakor ga

je vsak prinesel od doma. Ko dobomo platneno obleko, jo krenemo do Vičence.

Tukaj dobimo šele častnike, same mlade lepe Francoze, dobomo puške in modra nova oblačila. Zdaj se začne šele pravi red. Jaz se zglašim pri majorju, da sem bil pri avstrijski vojski feldvebelj, in ker sem se bil v prejšnjem ujetju na Francoskem naučil precej francoskega jezika, me pelje major do stotnika Rokavina in sem postal prvi korporal v bataljonu. Ta gospod mi reče: „Do zdaj imam samo enega korporala pod seboj, ki zna pisati; le glej, da se boš dobro nosil!“ Opravljal sem službo lahko. Vesel sem bil, da je tudi moj brat pod menoj in da ni kakemu drugemu pustežu prišel v pest. Dva meseca smo se v Vičenci vadili v orožju.

Iz Vičence smo marširali trije bataljoni skozi Mantovo, Kremono in Morlaro do Turina, stolnega mesta v Piemontu. Dvakrat sem šel iz svoje domovine, šestintrideset dežel sem prehodil, pa nikjer nisem videl mesta, ki bi bilo meni bolj ugajalo kot Turin. Snažne in po redu narejene ulice so mi bile jako povšeči. Sredi mesta je velik lep trg, da se trije polki lahko obenem obračajo; v sredi je malo višji, da se dež odceja. Tu najdeš tudi kraljevo palačo. Kdor to obide okoli in okoli, razvidi in sešteje lahko vse mestne ulice, ki se naravnost razprostirajo gledalcu pred očmi. Vodica, ki teče okoli mesta, se izpušča ob gotovi uri v vodotočih po

ulicah. Vsak gospodar je da za potrebo prinesi v svojo hišo in malo časa ~~potlej~~ je zopet vse lepo.

V Turinu pride k nam še četrti bataljon. Do novega leta se je vabil ves naš polk v orožju. Bili smo po tem času toliko izurjeni, da se nam ni bilo treba sukati noter do ruske meje.

Da smo namenjeni na Rusko, smo zvedeli šele na novega leta dan. Nanaglem nam je prišlo povelje. Žalostni smo zaslišali to novico.

7.

Potovanje proti ruski deželi.

Prve štiri dni, ko smo bili na potu, smo hodili prav težko. Na nogah so se nam narejali krvavi žulji. Nositi smo morali dvojno obleko; celo kompanijski častniki so morali telečnjake in svoje perilo nositi sami, ker je vsak bataljon imel samo po en voz za poveljnika. Štirje poveljniki so jezdili vsak pri svojem bataljonu, polkovnik pa spredaj pred regimentom. Samo on je imel ženo s seboj do ruske meje, čez reko Nemen pa tudi njemu ni bilo pripuščeno, in morala se je vrniti.

Pri Francozih ni bilo takega vretja in takega razrivanja po cesti, kakor sem ga videl in doživel pri cesarski avstrijski vojski. Ako je vojak na potu zbolel ali čisto opešal, so ga dejali na voz do prve postaje. Tam so ga dobro preskrbeli, in kadar je ozdravel, je potoval sam za polkom ter imel še za vsako uro po tri krajcarje priboljška.

Nekaj dni po našem odhodu iz Turina so se ločili nekateri od polka in šli pod poveljem nekega adjutanta Sivkoviča v belo Ljubljano po novake, ki so bili medtem v francoski Iliriji potrjeni v vojake. Že sem se veselil, da pojdem tudi jaz še enkrat v ljubo domačijo, pa zadela je ta sreča namesto mene nekovega Ljubljančana Markosetija. Jaz, moj brat Tone in z nama ujeta soseda, brata Zupančiča, pa smo potovali s trumo dalje in se tolažili, kakor se je dalo.

Ker nam ničesar ni manjkalo, smo se privadili poti; dan za dnevom smo laglje hodili. Vsak četrti dan smo imeli počitek. Drugič sem videl in užival gostoljubnost že pred imenovanega samostana na gori Mont Cenis, drugič sem videl marsikatero mesto, skozi katero sem pred hodil ujetnik, zdaj vojak.

V nekem malem savojskem mestu je bila našem tambormajorju, vodniku bobnarjev in muzikantov, velikanskemu in lepemu Hrvatu, ukradena dragocena palica, ki je veljala 700 frankov. To smo morali mi vsi plačevati tja do Frankobroda.

Pred vsakim velikim mestom se je ves polk ustavil in smo zamenili platneno popotno obleko z lepo paradno. Pridemo do Štrasburga in dobimo nekaj Španjolov in Portugizov k polku. Petnajst dni ostanemo tamkaj. Jaz sem svojemu bratu in svojima tovarišema, bratoma Zupančičema, pravil že večkrat pred o lepoti štrasburški, ki sem jo v svojem ujetju

občudoval. Ko smo torej šli čez veliki renski most, rečem jaz svojim tovarišem: „Dvakrat sem hodil tod, nikdar več ne bom!“ Moj brat Tone mi odgovori: „Kaj tod?! Na Kranjskem smo se rodili, pa nikdar ne bomo videli Kranjskega več!“ Zupančičema se udero solze. Moj brat se ozre po meni in ko vidi, da tudi meni milo prihaja, pravi: „Nič, kranjski fantje, korajža velja, zapojmo kako domačo!“ In ker je bilo nekaj Ribničanov med nami, zapojemo, da bi si otožnost po domu pregnali, staro ribniško:

Vrè, vrè, vrè,
Mi smo Ribničanje;
Po svetu smo okol' hodili,
V nedeljo smo Boga molili:
Da bi loncev ne pobili.
Vrè, vrè, vrè,
Mi smo Ribničanje.

Dve bandi muzike ste nam godli in krožili čez vsa mesta, in sicer ena naša, ena španjolska. V Virzburgu smo prvič videli svojega glavnega maršala Neyja.

Potovaje skozi nemške dežele smo imeli posebno dobre kvartirje, tako v Badenskem, Vestfalskem, Saksonskem, Pruskem. Vseh petintrideset maršev skozi Nemčijo nismo dobivali pri kompanijah živeža; noter do Poljskega smo ga imeli po stanovanjih. Res so plačevali po dva franka od moža, ali pri gostoljubnih gospodarjih smo že pijače za več popili, kakor je bila ta plača vredna. Pri

kmetih in meščanih so nas radi sprejemali, jemali nam telečnjake z rame, pregrinjali mizo, postregli nam z jedjo, žganjem in tobakom. Največ nas je bilo po šest mož pri enem gospodarju.

Ravno na Veliki petek smo prišli v Lipsko (Leipzig). Vsa naša kompanija je bila ustanovljena v veliko lepo sobano. Mestno poglavarstvo je bilo zapovedalo francoske vojake lepo pogostiti. In res, dali so nam še preveč: pil in jedel je, kolikor je kdo mogel. Ker na potu sploh nismo znali, ali je dan petek ali svetek, tudi danes tega nismo vedeli. Mnogo je bilo pijanih, eni so piskali na piščalke, drugi pa so plesali. Tudi jaz sem bil vesel in sem se malo zavrtil. Kar me ljubi moj brat Tone domisli: „Andrejec, Veliki petek je, danes je Bog umrl, ne spodobi se.“ Jaz pravim: „Res je tako, dobro da si me opomnil.“ Začnem svoje tovariše ustavljati v veselju in pitju ter jim pripovedujem, kakšen praznik je danes. Vendar ni nič izdalo opominjevanje, pili in peli so drugi dalje, samo nas Kranjcev je nekaj mirovalo. Oh, kako huda kazen jih je zadela na Ruskem zavoljo oskrumbe svetega dne!

Prehodili smo petintrideset nemških mest, ki bi jih bralcu lahko vse naštel, ako se ne bi bal, da bi se mu dolgočasno zdelo brati suha imena; poslednje nemško mesto je bilo na meji v Poljsko stoječi Švibus.

V Švibusu sem nekaj doživel, česar tudi nisem pozabil in česar ne smem zamolčati; tukaj sem namreč dvema rojakoma, Slovincema, pomagal v nebesa. Nikakor majhno delo. Prišel sem tu s svojimi možmi na veliko stražo pred mestno ječo. Ne vem, kaj me je gnalo, da sem šel k jetnikom. Začnem jih preštovati, kakor so ležali na tleh. Štel sem po slovensko: eden, dva, tri . . . kar se mi oglasi v našem jeziku tam v kotu eden in tam zopet eden. Najdem tu dva rojaka. Eden je bil doma iz Trebnjega na Dolenjskem, eden pa goriški Slovenec. Oba sta bila ujeta vojaška beguna, na jutrišnji dan v smrt obsojena. „Kako, brata, ali se bosta kaj izpovedala in zopet seznanila z Bogom na poslednjo uro?“ vprašam ju jaz, potem ko smo se marsikaj razgovorili. Rečeta mi, da ne znata nemško in francosko, pa bi se rada izpovedala. „Jaz sem pripravljen, biti vama za tolmača; kakor bosta meni pravila, tako bom jaz nemško duhovniku pravil. Bati ali sramovati se me ni treba, vsi smo grešniki,“ jima rečem. Obsojenca sta bila zadovoljna, in jaz grem iskat katoliškega fajmoštra. Ko sem po mnogem povpraševanju našel duhovnika, ga vprašam in prosim, ali bi se moglo zgoditi to opravilo. Gospod me nekako ostro pogleda in mi reče: „Francozje ste nepripravni za tako sveto delo.“

Jaz odgovorim: „Gospod, jaz nisem Francoz, ampak Slovan iz Avstrije.“

„Ali ste poučeni v sveti veri?“ me vpraša dalje fajmošter.

„Poučen,“ odgovorim ter mu pokažem šolsko latinsko izpričevalo iz ljubega Novega mesta.

Kmalu potem je prišel duhovnik s svetim Rešnjim Telesom v ječo. Kar je bilo jetnikov katoličanov, vsi so pokleknili in našega Boga molili, luteranje pa ne. Jaz postavim polomljen stol v kot za duhovnika in izpoved se začne. Tolmačil sem zdaj grešnikovo, zdaj gospodovo besedo. Trebanjec se je lepo izpovedal, goriški vojak pa jo je bil obdelal bolj po soldaško, na kratko; oba sta prejela sv. Telo. Drugi dan sem ju spremljal z duhovnikom vred na morišče. Na glas sem jima molil za duhovnikom molitve. Obema zavežejo oči, dvanajst pušek se sproži in — mrtva sta bila.

8.

Kako smo marširali skozi Poljsko, in kako sem videl Velikega Napoleona.

Stopili smo na Poljsko. Pot je bil pust, kraji samotni. Nič več nismo imeli enakih stanovanj in enake postrežbe kot dozdaj; poznalo se je, da smo sovražniku zmerom bliže.

Mene je bila našla še precej dobra sreča. Predstavljen je bil naš stari sitni stotnik, in na njegovo mesto je prišel bistroglav mlad Francoz, Lastan po imenu. Dobro je ta poznal, kateri človek je kaj vreden. Uvidel je tudi, da smo Kranjci dobre duše, in imel nas je rad; sosebno sva bila midva prijatelja. Rajši me je imel kot vse druge svoje korpore. Marširala sva dostikrat vstric in žlobudrala francosko. Ko smo prišli na Poljsko, sem bil jaz zopet prvi za jezik. Ne samo, da sem kakor Slovan kmalu pogodil razlike našega in poljskega jezika, znal sem že od svojih nekdanjih soujetnikov Po-

ljakov malo „mówić po polsku“. Sploh sem videl, kako hitro so razumevali tudi moji rojaki poljske besede. Stotnik Lastan me je porabljal, kjer je bilo treba govoriti poljsko.

Vsak dan pride več francoskih trum za nami in se pritakne naši vrsti. Narastlo nas je kmalu na širokost in dolgost.

Prve štiri postaje na Poljskem smo imeli na kmetih. Vsak kmet je dobil po eno kompanijo na stanovanje. Toda zahtevati nismo smeli ničesar od njega, še mrzle vode ne. Za kuho in pijačo smo morali za ljubo jemati kalno, grdo, s smrdljivo smetano prevlečeno vodo iz luže. Dobivali smo na dan mnogo mesa, kruha pa ne. Mislil bi kdo, da nam ni bilo sile pri mesu. Ali kaj se pravi imeti samo meso in nič drugega v želodcu, to ve le, kdor je izkušal. Kopalo in pehalo se mi je, žejen sem bil strašno, toda luže nisem mogel piti.

Na cesti pa je bila zmerom večja gneča, večje vretje. Čez in čez, daleč naprej, daleč nazaj ni bilo videti drugega kot glava do glave, voz do voza. Le počasi smo se premikali, tako da smo v štiriindvajsetih urah prešli samo šest ur. Čolne, vozove s smodnikom, kanone s prižigalniki so med nami vozili štirinajst dni.

Že smo bili mi Slovenci od Ljubljane do Ligvine v ruskem Poljskem prehodili stoinšestindvajset maršev, kakor je kazal moj zapisnik v dnev-

niku. Pol marša od Ligvine nas razpostavijo vse polke, kar se nas je bilo nabralo, na široko planjavo v vrsto. Nič nismo vedeli, kaj to pomeni. Že smo menili, da je morda sovražnik blizu; kar prijezdi na belem sircu Napoleon sam na ogled. Bil je prav v preprosti obleki, v slabejši kot naš polkovnik. Jezdi enkrat ob vsej vrsti in zvesto ogleduje trume. Pride do našega polka, kjer smo bili mi, kranjske matere sinovi. Naš polkovnik je stal pred polkom. Napoleon jezdi k njemu in ga vpraša:

„Quel régiment?“^{*)}

„Le régiment d'Illyrie, Sire!“^{**)} odgovori polkovnik.

Jaz sem stal tako blizu, da sem ga videl in slišal natanko. Dobro sem bil njegov obraz v oči ubral in še zdaj, ko me spomin zavoljo starosti že zelo zapušča, pomnim še ostri pogled, zapovedni glas svojega francoskega cesarja, moža, ki je bil moj in cele Evrope strah.

Imeli smo še štiri marše do ruske meje. Ker se je bilo naše število že do vojske narastlo, se nismo mogli več po kmetih ustavljati, ampak narejali smo tabore. Vsako popoldne ob štirih se ustavimo. Najrajši so nam odbrali taborišče na velikem polju v žitu. Piramide naredimo iz pušk, potem zakriči poveljnik: „Delajte kolibe (barake)!“

*) „Kateri polk je to?“

**) „Polk ilirski, Veličanstvo!“

Po dvajset mož prostakov, en seržant in dva korporala smo. nalomili vkup drevesnih vej in si naredili stanico in spalnico za eno noč. Žito smo pomendrali in poležali.

Po samotni, veliki planjavi pridemo do reke Nemen. Čolni, ki so se vozili z nami in pred nami, so nam naredili tu z deskami obdan most čez reko. Prekoračimo vodo.

„Bog ve, ali bomo prestopili to reko kdaj nazaj grede,“ pravim jaz tudi tukaj bratu.

„Nikoli!“ mi odgovori brat, in res je revež ni prekoračil več.

Bili smo na rusko-poljski zemlji.

Marširali smo zdaj zmerom ob vodi proti Kovnu. Med potem smo zvedeli novico, da ne pojdemo za veliko francosko vojsko, ki je bila že pred nami šla v sredo Ruske proti Moskvi, ampak da ostanemo v mestu Kovnu pri reki Nemenu, da bode naš polk poslednja straža vojski in da bomo v Kovnu živež, ki je imel po vodi priti do tja, za vojsko sprejemali, iz čolnov na suho devali in na vozeh za armado pošiljali. Pridemo v Kovno. Polkovnik Šmid nas začne zopet v orožju uriti, kakor v Turinu. Bilo je ravno okoli kresa leta 1812. Zarjo smo morali v orožje stopiti in se sukati, da nas je pot oblival, dve uri. Potem je moral ves polk k čolnom na delo; prostaki so nosili suhor, moko, riž itd. iz čolnov na vozove in v magacine. Meni

ni bilo treba težavnega dela delati; moj prijazni kapitan Lastan me pošlje s štirimi možmi na pošto. Jaz sem pisal sprejemne liste o tem, kar smo sprejemali za vojsko, moji možje pa so imeli poštno vozove spremljati na vse kraje, da niso drugi vojaki jemali poštnih konj od vozov. Imeli smo nekaj več plačila, zato ker smo mnogo trpeli, in sicer je dobil vsak prostak pol franka na dan. Marsikateri je bil prihranil nekaj rubljev, pa ne sebi, ampak ruskim kozakom, kakor bo bralec še uvidel iz naslednjega.

Ali prazno je bilo upanje, po katerem smo mislili, da ostanemo na meji v Kovnu in da ne pojdemo v sredo sovražnikove dežele. Komaj mesec dni, pa smo bili tam.

Dne 20. julija pride povelje, vsi pomarširamo iz Kovna proti sredini Ruske. Moji kompaniji je bilo naloženo, transportirati sto voz moke na Vilno. Vsak mož je spremljal voz, naprežen s štirimi konji. Krme za konje med potom nismo imeli druge kakor zeleno rž, ki smo jo kar s polja kosili s sabljami ali kosami. Konji, nevajeni zelene krme in vedno napreženi, so nam pojemali na potu in cele vozove smo morali tako na cesti puščati brez čuvajev. Vozniki, ki so bili že s Pruskega primorani v tako daljo voziti, so popustili konje, voz in vse in so nam pobegnili, kadar je mogel kateri. Na četrti postaji že nismo imeli več kot trideset konj živih. Kapitan naš je spoznal, da mu ni mogoče moke pripraviti

v Vilno, zato se pógodi s pekom v Eviji in mu jo proda.

V Vilno prišedši najdemo zopet svoje tovariše, ves polk, in zvemo, da je bil Napoleon pred štirinajstimi dnevi tukaj.

V Vilni ostane ves polk samo trinajst dni, potem pa se pomakne dalje v Minsk. Tukaj pride povelje, da od poslednje straže, to je našega polka ostane po en major, en lajtnant in en korporal v mestu, polk pa gre dalje v Borisovo, na reki Berezini. In ravno mene je zadelo, da sem ostal v Minsku. Opravka sem imel obilo; zaklepal sem magacine in ključe hranil. Mesto je bilo največ zapuščeno. V predmestjih je bilo mnogo vojakov po stanovanju, zlasti bolehnih, in jaz sem jim imel vsega preskrbeti. Pisanja sem imel veliko. Spat sem hodil v staroversko cerkev, kjer je bilo mnogo kupov usnja, od Rusov popuščenega, naloženo v skladanice.

Tu moram bralcu še povedali primer tedanje ruske neusmiljenosti v kaznovanju. Zvedeli smo v Minsku, da bode sedem ruskih kmetov usmrčenih, ker so svojega gospoda graščaka in njegovo ženo neusmiljeno umorili in požgali graščino. Hotel sem tudi jaz videti morstvo po ruski šegi in postavi in sem šel gledat. Zunaj mesta vidim vzvišeni prostor — kakor brez strehe koč, z zemljo nasuto. — Na tem prostoru je moel steber proti nebu, poleg stebra pa je bil velik mesarski ploh. Na to vzvišeno mesto

se je prišlo po napravljeni brvi. Tik zraven so stala vešala in precej globoka, z drvni obložena jama. Najprej pripeljejo dva kmeta. Stopita na nasuto vzviševino, se pripogneta do zemlje in vzameta slovo od okrog stoječih ljudi. Biriči jima raztrgajo srajce, objameta steber, roke jima zvežejo ter zvezana obesijo na kljuko pri stebru tako visoko, da sta komaj na prstih stala. Dva pa dva biriča sta začela zdaj udrihati s šibami in sta tepla tako dolgo, da sta jima razcepila hrbet in rebra. To je bilo krvi! Nesli so ju napol mrtva strani. „Taka je torej moskovska šega? Bog nas varuj!“ sem rekel sam v sebi in videl druga dva gnati na vzvišeni kraj. Eden leže na ploč, grdogled kmetski rabelj zavzdigne mesarico in daleč je odletela glava. Drugemu se je ravno tako zgogilo, in oba so nesli za roke in pete v jamo na drva in dejali še glavi k truploma. Grmado prižgo in drva so gorela zmerom bolj v jamo, trupli sta izginili v žerjavici. Potem še z drugima dvema store ravno tako, samo da so brezglavo mrtvo truplo še na deset kosov razmesarili. Strašno pa resnično! Poslednjega so obesili na vešala. —

Čez nekaj dni mi je bilo zapovedano vse vojake, ki so bili toliko zdravi, da so mogli nositi puške, na velikem trgu postaviti v vrsto. Zberem torej ozdravele može in jih ženem na trg. Imel sem vsakovrstne ljudi različnih regimentov, pa največ so bili Francozje. Ko smo stali v vrsti, prikoračita dva

polka Bavarcev skozi mesto in naravnost dalje v gozd. „Kam ti gredo tako naglo?“ smo si mislili nevede, da gredo v smrt. Nam pa zapove major, naj se zopet razidemo, naj se kaj dobro okrepčamo, zvečer pa zopet zberemo. Ker sem imel čevlje raztrgane, grem v staroversko cerkev, od katere sem jaz ključ imel, si nabašem usnja in pri nekem čevljarskem mojstru dobom nove čevlje zanje. Ključ pa denem v žep in še dolgo sem ga prenašal po Ruskem okrog, sam ne vem, čemu sem ga bil vteknil k sebi. Zvečer se snidemo na trgu. Poveljnik nam naznani, da gremo vsi vkup za polkom v Borisovo. Jaz sem bil vesel, da pridem zopet k bratu in rojakom.

Še smo stali, ko pride štirinajst mož iz bližnjega gozda brez orožja. Bili so Bavarci. Od dveh lepih polkov, ki smo jih tisto jutro videli, je bilo ostalo štirinajst oseb, vse druge so bili v hosti Rusi zajeli in potolkli. Slišal sem našega poveljnika kleti:

„Bougre, deux régiments sont perdus!“^{*)}

Mahnemo jo proti Borisovi. V štirih marših dospemo tja in jaz sem bil zopet pri rojakihi.

---

^{*)} „Vrag, dva polka sta izgubljena!“

9.

Andrej Pajk v ognju pri Borisovu. Beg. Nesrečni prehod čez reko Berezino, in kako je on prišel čeznjo.

Polnoči je bilo. Vsi smo bili na nogah, puške smo imeli pripravljene, vse je bilo urejeno, marsikatero srce je glasno tolklo. Vedeli smo, da morajo sovražnika čutiti. Tema je bila, ko so nas postavili na mostu in okoli mosta. Jaz sem bil postavljen v neki kotanji blizu mosta. Čakali smo dne. Komaj se je zdanilo, razločimo kakor senco veliko množino Rusov. Jamemo streljati vanje. Dobro smo merili, izprva so cepali in se umikali. Mož do moža so stali naši ljudje na mostu in okrog mosta. Kar začno topovi grmeti in goste vrste naših so cepale kakor muhe. Tudi v jarek, kjer sem stal jaz, je priletela ena krogla in več mojih tovarišev vrgla za vselej ob tla. Na mostu se naredi živa kopica. Povsod stok in krič. Že se je most podiral, kanonove krogle so bile razvrtale že veliko luknjo v zidanih obokih,

večina mojih tovarišev je bila na drugi strani. „Tudi jaz moram tja priti, če ne, bo po meni!“ sem rekel in drzno sem se plazil po vseh štirih čez kup mrtvih in poluživih teles. Prekobacam srečno na drugo stran, ozrem se nazaj in že se je podiral most. Brez reda se pomaknemo nazaj v Borisovo, ali tudi tukaj so bili že Rusi. Videli smo preobrnjene in oropane vozove. Skozi mesto ni bilo mogoče iti. Skakali smo čez plotove in po vrtilih v ovinku prišli na cesto proti Smolensku. Od vseh strani so iz gozdov in iz zakotij prihajali vojaki k nam na cesto. Bila je že čudna mešanica, in vendar smo šli šele v sovražnikovo deželo.

Uro hoda od Borisovega smo slišali za seboj kanonado, ki je trajala še čez poldne. Pozno naredimo tabor. Jaz zagledam krvavega mladega Poljaka in ga vprašam, kako je bilo v bitki, sodil sem namreč, da pride iz boja, in nisem se motil. Pravil mi je, da ravno takrat, ko je bil razbit zidani most pri Borisovu, so se bojevali Poljaki in maršal Ney za ohranitev dveh drugih mostov, ki sta se bila postavila čez Berežino.

Drugo noč, na potu proti Smolensku, smo prenočili v gozdu. Barak nam ni bilo treba delati, našli smo že lepe iz lesenih desak narejene, najbrž so jih bili postavili še ruski vojaki. Edini tovariš, s katerim sem govoril, je bil ranjeni Poljak, zakaj ljubega brata sem bil že izgubil. Upal sem, da pridem k polku in ga tam zopet najdem.

Padel je bil drugi sneg vrhu prvega in mraz je pritiskal. Povsod nas je bilo vse živo, jesti pa nam je primanjkovalo. Malokdo je imel kaj kruha.

Kar zagledam pred seboj neznansko trumo Francozov, ki so brez reda drli od Smolenska doli. „Kaj to pomeni?“ smo dejali. Ko smo pa prve srečali in so nam ti povedali, da je Napoleon pobegnili iz Moskve (ki jo je skrivaj zažgal ruski guverner Rostopčin) in da se vsa vojska od Rusov pojena vrača domov, ko smo videli, da nima že skoraj nobeden orožja, nobeden konja in da vse vre in hiti proti Berezini, smo jo urezali še mi nazaj.

Zdaj je nastalo vretje in razrivanje na cesti, da ne morem povedati, vsak je hotel priti brž dalje. Vsak je stopal na pete svojemu predniku, pa je nejevoljen klel, ko se mu je zadaj tudi eden, po drugih rinjen in suvan, zaletaval v hrbet. Vsak je bil lačen, telečnjake smo imeli pa prazne. Slišal sem tu rentaćiti Slovenca, Hrvata, Čeha, Poljaka, Nemca, Francoza, Španjolca itd., vsak je imel le dve, tri želje: da bi brž dalje prišel na poti, da bi dobil kaj jesti in da bi se zavaroval proti mrazu.

V dveh dneh prilomastimo nazaj v Borisovo. Iskal sem naš polk, da bi dobil brata. Našel sem majorja in lajtnanta, ki sta si v gneči pomagala dalje kakor sta mogla in znala. „Combien d'hommes avez-vous?“ vpraša major lajtnanta; ta mu odmaje z glavo in kaže v vretje. Brata nisem našel

nikoli nikjer. Nikdar več ga nisem videl. Bog mu daj lahko počivati v hladni ruski zemlji!

Mesto Borisovo je bilo še bolj zapuščeno kot pred. Vse je bilo odprto. Jaz stopim v neko judovsko hišo. Natlačim si tam polno malho tobaka, v mali sobici dobom malo kruha, kar mi je bilo najljubše, in vzamem samo dva svilna prta z zlatom in srebrom natkana. Dobil sem bil ravno tisto jutro dva lepa konja; pogrnem torej prta po konjskih hrbtih in ju vodim vsakega za eno uzdo. Ker je bil zidani most čez Berezino pri Borisovi prestreljen, smo se obrnili na malo cesto na desno roko.

Videl sem zdaj, kako so jezdecí svoje konje privezovali na količke, železne oklope, ostroge, orožje metali strani in se mešali med nas pešce.

V dveh urah pridemo do Berezine. Kakor so ljudje videli, da se zdaj pride na most, so pritiskali še bolj; gneča je postajala taka, da so mene, ki sem s svojima konjema hodil bolj pri kraju, izrinili iz vrste in vse prizadevanje, zopet se zagozditi med nje, je bilo zastonj. Pred berezinskim mostom je stal gozdič, obrasten z mladimi hojami. Zakurim ogenj; ali mlade in nesuhe hoje niso hotele goreti, kakorkoli sem že jaz pihal in si prizadeval. Kadilo se je, do plamena pa nisem mogel razpihati, in če sem količkaj odnehal, mi je pogasnilo vse. Videč, da ni mogoče, popustim kurjavo. Primem zopet svoja konja za uzdo in grem iz hojevega gozda

proti mostu. Strašen pogled! Držaji ob mostu so bili že odlomljeni, marsikoga je vretje prekucnilo z mosta v globoko vodo. V vodi so se bojevali možje in konji z mrzlo smrtjo v valovih; toda malokdo je izplaval ven, kdor je že padel noter ali kdor se je brez premisleka sam vrgel v vodo, če ni mogel čez most. „Ako bo taka gneča, ne bom nikdar na most prišel,“ sem rekel sam v sebi in poizkušal od strani priti v vrsto. „Da bi le v sredo prišel, pa sem dober,“ sem dejal in čakal štiri ure prilike. Koliko sem jih videl pasti pod nogami drugih in pohojenih nikdar več vstati! Konji in ljudje so drli dalje; kdor jim je prišel pod noge, tega je imela smrt.

Utrudim se od dolgega stanja in čakanja, zato se obrnem in grem strani. Nedaleč od mosta so stale hiše. Tjakaj peljem konja. Okoli in okoli poslopja je bilo polno vojakov, ki so kakor jaz čakali, da bi prišli na vrsto. Privežem žival k plotu, nabere pri hiši nekaj suhega lesa in zakurim ogenj. Preiščem malho in najdem tobak, ki sem ga bil v Borisovu vzel, ter kosec kruha. Poslednjega željno pojem, tobaka pa pokažem nekaj peres nedaleč sedečim Francozom, in brž ga prodam po dva peresca za en frank. V naglosti sem bil bogat. Denarjev je bilo dosti, zlasti pri Francozih, ali kaj pomaga denar, če kruha ni. Vse, kar je imel, bi bil marsikateri rad dal za kosec kruha. Svoj tobak prodajaje sem moško in trdo sedel na malhi, sicer

bi mi jo bili iztrgali in vzeli. Za kratek čas sem bil obogatel. Komaj sem bil namreč tobak prodal, je prihajala taka truma jezdecev, da mi niso samo ognja pomendrali in zadušili, malho razhodili in pobrali, mojih konj s seboj potegnili, ampak da bi bili skoraj še mene s poltjo in dušo vred spravili pod kopito, ko bi se ne bil hitro ognil.

Dva dni sem čakal v mrazu in lakoti zastonj pri mostu. Nepretrgoma je bil most tako natlačen, da ne bi bil mogel ni otrok stopiti nanj. Tisoče in tisoče ljudi je požrla Berezina.

Tretji dan pa rečem: „Ali umrjem, ali pa pridem čez vodo.“ Na vse zgodaj čakam že pri mostu. Najdem tu med čakalci vendar zopet nekega Slovence, svojega tovariša Devetaka od Gorice doma, ki je bil za hlapca pri majorju. Imel je dva sestrada majorjeva konja.

„Priatelj, jaz nikdar ne bom prišel na Vilno!“ mi reče tožno.

„Le korajžo, brate!“ mu rečem jaz. „Pusti svoji sesušeni mrhi, pa izkušajva rešiti sama sebe!“

„Na most ne prideva,“ pravi on; „zato bom jaz življenje zastavil. Zvezal bom konja za gobca in za repa vkup, prijel se bom za grivo, legel po hrbtih in ju zapodil v vodo.“

„Bog ti daj srečo!“ pravim jaz. Videl sem ga v sredi vode, kako ga je izpodnašalo, potem mi je izginil izpred oči, izgubil se med množino v vodo

padlih mož in nikdar več ga nisem videl. Gotovo je utonil.

Kadar je človek na tem, da mu je umreti pri mrzli krvi, ga mine vsako usmiljenje. Tega sem se jaz prepričal, ko sem ves dan ril in prosil, naj bi me v vrsto pustili na most. Prosil sem po francosko, nemško, slovansko, na vse načine, pa zastonj. Proti večeru prijezdi med gnečo mlad pruski lajtnant. Nagovorim ga nemški in ga za Kriščevo voljo prosim, naj podrži samo toliko konja, da bom jaz svoja pleča zagozdil v vretje in tako prišel na most. In glej čuda, mladenič se me usmili, v svojo nevarnost podrži konja, bil sem v gneči in prekoračil sem Berezino.

10.

Kako sem kozakom ušel, potem dobil dober plen; kakšno potico sem pekel na Ruskem, stradanja in zmrzovanja.

Zdaj sem doma!“ sem mislil lahkega srca, ko sem „se ozrl takraj Berezine nazaj. Ali ko sem videl v kalni, že malo zmrzli vodi, kakor tudi na obeh pobrežjih toliko mrtvih ljudi, mi je zagrenila radost nad rešitvijo misel: „Morda je tudi moj brat med temi.“

Kmalu popoldne se ustavim v neki vasi. Stanovalci so bili pobegnili v gozde, potegnili so bili s seboj živino in živež. V usta nisem imel kaj dejati, moral sem iti česa iskat. V neki hiši dobom krdelo Francozov, ki so moko imeli, pa piskra ne. Ponudim se jim, da bodem jaz kruh naredil. Že sem se bil pripravil, kar zagledam mladega prasička po dvorišču skakati. Z veselim krikom tečemo nanj,

ga ulovimo, osmodimo in denemo v peč. Komaj je bil malo opaljen, kar povedo: „Kozaki gredo, bežimo!“ Planemo ven, jaz sem bil zadnji. Eden kozakov se spusti proti meni in visoko nastavljeno drži svojo sulico. S težo sem mu ušel čez plot, malo je manjkalo, in bil bi me piknil s svojim orožjem. Nekoliko časa sva tekala ob tistem plotu, jaz zdaj po tej strani peš, on na oni strani na konju, zdaj zopet jaz po oni in on po tej. Naposled se naveliča takega kratkočasnega lova na življenje in smrt tujega človeka in jo udere za drugimi tovariši, ki so menda gonili moje Francoze. Jaz hitim v hišo, vzamem kos polupečenega mesa in tečem čez polje; bal sem se namreč, da ne bi prišli še drugič. Hotel sem zopet na cesto, pa sem zagledal celo trumo kozakov pred seboj. Bili so tako blizu mene, da bi me bil vsak lahko ustrelil; vendar videči, da sem jo v krivo zavil in da bežim, mi niso prizadeli drugega, kakor da so za menoj kričali: „Vidiš, vidiš, francoskago smirdulaka!“ Preskočim čez jarek in bil sem na vrtu neke graščine. Tam zakurim ogenj, opečem svojo prašičkovo kračo in ko odjem, se nabere okoli mojega ognja kakih trideset mož. Vsi smo bili brez orožja in brez živeža. Gremo zopet na cesto. Proti večeru pridrče kozaki s kanoni in začno s strani streljati v gosto gnečo na cesti. Cepale so cele vrste. Kanoni pa potihnejo, ko se zmrači. Kadar se stori noč, si vzamem toliko poguma in se vrnem v vas,

dasi je bila precej daleč zadaj. „Morda še ni nihče našel ostalega prašička,“ sem mislil, in svoje orožje bi bil dobil rad nazaj. Vse je bilo tiho tukaj. V hiši je bila luč in ruske besede sem slišal skozi okno. „Kozaki so notri,“ sem dejal. Pri plotu, ki me je rešil kozakove sulice, vidim zdaj privezana dva rejena kozaška konja, dva hleba, nov koc za odejo, nov oficirski plašč, pet kokoši in dve vreči moke. „To je dobro zame,“ pravim, denem vse na enega konja, na drugega sedem in po bliskovo zdirjam zopet na cesto tjakaj v črno noč.

Čez pol ure pridem do tabora. Bili so tukaj pruski vojaki, poprosim jih malo prostora pri enem ognju in za plačilo jim dam kruha. Bili so mi hvaležni, naredili mi prostor in odrezali kos gorkega konjskega mesa. Konj nisem mogel napojiti, ker vode ni bilo. Jesti sem jima dal pest slame, za zobanje sta imela namesto ovsa sneg, na tla sem pa sam legel, se odel s kocem in zaspal. Ko se zbudim, ni bilo koca na meni, niti drazega plašča na konju. Drugo pa je bilo še vse, in to me je tolažilo.

Tri ure pred dnem sem šel zopet na cesto in sem precej pota storil dopoldne. Kar me obide misel, naj bi poiskal kakega rojaka, da bi tako drug drugemu pomagala. Umaknem se s poti, podkurim na strani popuščeni ogenj in vse popoldne kričim kakor jesihar:

„Fantje, le sem, kdor je Kranjec! Jaz imam dosti kruha za Kranjce!“

Pa zastonj sem se zadiral, da mi je grlo ohripelo, nobenega ušesa ni bilo, ki bi me bilo razumelo. Slovenci so bili vsi ali še zadaj, ali že spredaj; ko torej vidim, da moje prizadevanje nič ne izda, grem zopet v gnečo.

Moko in kokoši sem imel na strani na enem konju privezane, dva ruska hleba, čevelj visoka in dva čevlja široka, pa sem imel zvezana v malhi in tako prevezana čez družega konja, kakor pri nas vidimo Čiče tovoriti sol. Dosti je bilo v vretju do smrti lačnih. „Ali jaz moram najprej zase skrbeti,“ si mislim. Kar zaslišim prepir za seboj, se ozrem in — o joj — mojih velikih hlebov ni bilo na konju. Eden ju je bil izvohal, iztrgal doli in topli so se zanju, da Bog nas varuj. Kateri se je hleba doteknil, je prijel tako, da mu je moralo vsaj malo v roki ostati.

V taboru smo imeli po štirje in štirje en ogenj. Reda in vojaške šege res ni bilo videti tukaj, vendar smo se ravnali po naturnih postavah. Kdor je ogenj zakuril, tisti mu je bil poglavar in je imel pravico vzeti, kogar je hotel k ognju: kogar ni hotel, tega je zapodil. Jaz sem skrbel, da sem zakuril prvi in bil tako gospodar. Ravnal sem se potlej po slovenskih pastircih, ki nobenega ne puste k ognju, kdor ne prinese drv. Ker je bilo ognjev nešteto dosti, je

zmanjkalo drv povsod. Razbijali smo vrata pri hišah, trame, skrinje, omare, dragocene politure iz graščin, vse, kar nam je lesenega prišlo pod palec, smo žgali, da bi ogreli otrple ude. Kdor ni bil tako srečen, da bi bil dobil drv, ali da bi ga bil vzel kdo k ognju, je zaspal v snegu in se zbudil v večnosti.

Precej poleg mojega ognja so kurili tisto noč štirje drugi možje. Ko se drugo jutro ogledam, vidim, da so vsi štirje pri ugaslem ognju zmrznili. Toda nič nenavadnega se mi ni zdelo; kakor bi le spali, potegnem izpod enega koc, se zavijem vanj in koráčim dalje s svojima konjema. Čez dan mi eden ukrade kokoši s konj. En konj mi od lakote in žeje tako oslabi, da ga pustim na potu in le z enim klomuzava dalje. Svojo žejo sem še ugasil s snegom, ali za konja sem težko dobil kako mrzlo mlako, ki sem jo sesekal do tal, da sem prišel do nekaj kapljic, ki jih je moral konj kleče posrebat.

Naslednjo noč zakurim sam ogenj in vzamem še tri može Francoze k sebi. Zagrabim skrivaj tri pesti moke, jo vržem v sneg in začnem delati gibanico (potico). Sneg je bil namesto vode in potičanja, pepel pa mesto soli. Gnetem in naredim cmoke, tolike kakor pest, ter jih opečem v žerjavi. Tri sem snedel, šest sem jih pa posameznim pokazal in svojim denarnim tovarišem prodal po tri goldinarje cmok. To je bila draginja, in vendar bi

bil prodal takih gibanic po deset goldinarjev lahko tri voze. Svoje moke se nisem upal pokazati, ker sem se bal, da bi mi je ne bi s silo vzeli lačni reveži.

Mraz je bil od dne do dne strašnejši in reznejši. Zmerom bolj se je množilo število zmrzlih vojakov.

Drugi dan dojdem v vretju na cesti adjutanta našega polka. Bil je ves bolan, shujšan, bled in se je tresel od mraza in mrzlice. V nevarnosti in nesreči mine ves razloček med stanom. Zato sem ga veselo pozdravil kakor znanca in prijatelja, tembolj ker že dolgo nisem videl nobenega človeka našega polka. Poprosi me, naj bi ga pustil jezdit na svojem konju, ker so mu noge tako opešale, da bode sicer moral v snegu ostati in umreti. Smilil se mi je, in dasi je moj konj od slabosti komaj prestavljal noge, sem vendar posadil mladega moža nanj.

Zvečer prideva do neke hiše. V izbi se je vse trlo, toliko je bilo nama enakih ljudi notri. Jaz denem konja v vežo, zakurim pred hišo ogenj, in moj ubogi tovariš se je grel, kolikor se je mogel. Dal mi je en cekin za štirideset frankov; moral sem jih vzeti. Ko se stori noč, se zarijem v hišo. Bila je tako natlačena, da ni mogel nihče sesti, ampak stal je mož do moža vso noč. Ker smo vsi dihali, smo bili segreli izbo tako, da nas ni zeblo. Rad bi bil še svojega adjutanta poklical noter, ali ker sem se bil že vgozdil v gnečo, nisem mogel venkaj, in ko bi se bil izril ven, se mi je bilo bati,

da ne bi več prišel nazaj. Predolgo pa že nisem bil na gorkem, da bi bil že zdaj popustil to dobrodelno hišo. Vso noč smo stali; samo kakih pet generalov, razcapanih in shujšanih, je sedelo ali čepelo v kotu na svojih malhah. Ko se je začel delati dan in so pravili, da je zunaj strahovita zima, nismo hoteli iti z gorkega. Zdajci pa se pokaže ogenj; hiša, v kateri smo bili, je gorela s plamenom. Zdaj je vse vrelo proti durim, vsak je hotel priti prvi iz hiše. Jaz sem bil blizu vrat, zato sem precej skočil v vežo. Drugi pa so se rili tako, da so sami s seboj vrata zatlačili in da jih je mnogo zgorelo v tisti koči, med družimi vseh pet generalov.

Zunaj nisem našel ne konja, ne adjutanta. Zasedel je bil menda mojo mrho in odjahal. Težko če je kdaj videl svoj dom! Koračil sem zopet sam brez konj in brez vsega dalje po snegu in mrazu. V sredi poldne se grem gret v neko hišo. Tudi tukaj je bila velika gneča. Zaslišim dva Laha, da se nekaj pogovarjata o odrti mački. Ker sem bil grozno lačen, začnem pazljivo gledati okrog sebe. Vzdignem napol žlebast krov od neke mizice in najdem notri popolnoma za kuho ali peko pripravljeno mačko. Z velikim veseljem jo vtaknem brž v veliki žep svojega spodnjega plašča.

Ko bi te mačke ne bil dobil, bi bil moral od lakote obležati in zmrzniti, zakaj od Berezine doli nismo več videli štirinožne živali, ne goveje, ne

pasje, ne nobene, razen kakega konja, ki je leno predeval koščene noge. Kmalu pa je zmanjkalo še konj, nekaj jih je opešalo od lakote, nekaj so jih bili ljudje pojedli. Ko se še rženo klasje ni dalo iz snega več dobivati, se je videlo dan na dan več sestradanih zmrzlih mož okoli pogorelih ognjev. Vozovi, tamborji, muzika, vse to je bilo že na Berezini izgubljeno; eno samo kaso sem videl še pred Vilno razbijati.

Vsi smo želeli priti do Vilne. Tam nam bo pomagano, smo si mislili. Ali ko pridem do Vilne, nisem mogel še v mesto. Videl sem tam francoske oficirje, kako so pobirali raztreseni bob po pesku in sirovega jedli. Ker sem bil tudi jaz lačen, začnem še jaz zvečiti sirov bob, ali ni se mi dalo. V mestu ni bilo ostanka; zato grem v gnečo in dalje iz mesta.

Ne ene vojaške podobe ni bilo videti v velikem krdelu, ampak mislil bi bil, da so se tukaj zbrali grintavi berači vsega sveta. Vse je bilo v capah oblečeno, v ruskih raztrganih kožuhih zavito, s koci in plahtami odeto, s kožami okrog vrata obdano, da so se same čake videle iz cunj. Nobeden ni imel orožja, nobene sablje ni bilo videti. Obleko smo imeli vsi opaljeno in prežgano. Oni je imel sežgan nos, ta hlačnico odgorelo, oni luknjast rokav, ta vse oblačilo smrdljivo in umazano. Ta je imel brke po eni strani osmojene, oni lase popaljene. V vsej množini ni bilo videti zdravega obraza. Vsi so

bili pegasti, skorjasti, kakor stara hrastova debla. Enako zverini so bili nekateri iz uma od lakote. „Je suis général! — Jaz sem general!“ je kričal v snegu capin, vendar nihče se ni zmenil zanj, zmrznil je, kakor bi bil najnižji prostak ali pa pes.

Šest maršev od Vilne do Kovna sem videl skoraj več mrličev v snegu, kakor živih ljudi na potu.

11.

Kako sem ob sirovi mački živel šest dni. Daljnje nadloge, stradanje in preganjanje. Kako sem v svinjaku pri prasici prenočil.

Povedal sem že, kako sem bil prišel do mačke. Ko bi si lete ne bil prihranil v spodnjem žepu svojega plašča, bi bil gotovo umrl, zakaj zdaj šest dni nisem imel družega življenja. S strahom sem jo pekel in jedel. Ko so ponoči moji tovariši okoli ognja jeli prihajati dremotni, začnem jaz v žep sezati in, ker nisem imel noža, sem vrtel in vil za kosec v žepu tako dolgo, da sem ga odtrgal. Celo mačko izvleči bi bilo nevarno. Ko bi me bil kdo zagledal, bi bili planili vsi kot risi in volkovi name in vzeli bi mi jo bili. Plaho se ozrem po drugih ognjih, in ako me ni nihče gledal, porinem kosec v pepel ter ga zakopljem. Kadar se začne kaditi, ga preobrnem s klinom. Nisem utegnil čakati, da bi se bil do dobrega spekel, prvič ker sem bil lačen,

drugič, ker sem se bal, da se ne bi pečenka mojim lakotnim tovarišem po nos razdišala in bi bil tako ob njo. Izbrskam osmojeni božji dar iz pepela; ko se ohladi, ga pogoltnem slastno in požrešno. Toda še gristi si nisem upal na glas. Toliko pametim, da je ta revež malo smrdel, dalje ne vem nobenega okusa več povedati. Dasi je bila sirova mačka prav slaba, sem hranil vendar poslednji kosce še dva marša od Kovna.

Kakor se mi je slabo godilo, me je imel Bog še vendar rad v primeri z družimi, morda zato, ker sem bil na potu v Švibusu storil dobro dušno delo.

Komaj mi je bilo zmanjkalo mačke, naletim blizu Kovna na nekega Čiča s kranjskega Krasa. Iz dveh vzrokov sem ga bil vesel: prvič, ker sem lahko ž njim govoril slovensko, drugič pa še bolj, ker je imel malo moke in je bil tako dober, da jo je delil z menoj po bratovsko. Živela sva ob tej moki do Kovna. V Kovnu dobim jaz pisker in pristaviva s Čičem močnik kuhat. Kar začno ruski topničarji iz nenado streljati po nas, hiše začno na mnogih straneh goreti, Francozje jo udero čez most. Tudi jaz in moj Čič pustiva pisker in ogenj in pobegneva. Pri prehodu čez Nemen izgubim svojega rojaka Čiča. Večina francoskih opaljencev jo krene ob Nemenu na levo, jaz pa nisem zaupal poljski deželi, zato se obrnem na desno po cesti proti

Kraljevcu (Königsberg). Rusi pridno streljajo z onkraj vode na nas.

Pridem po vseh štirih na velik hrib in zagledam razprostrano vas. Tudi zagledam tu prvo štirinožno žival, veliko telico, ki je že osem tednov, od Minska dalje, nisem videl. Toliko pomnim, da smo bili telico ujeli, pa tudi vem, da je nismo jedli; kako in kam nam je bila prešla, tega ne znam že več. Stari moj spomin je že nezvest, ne domišljam se zdaj tega v sivih laseh.

V vasi, ki je bila zapuščena, zakurim v neki kašči ogenj; deske iz predalov sem pa žgal. Nabere se okoli mene kmalu več nesrečnežev, meni enakih. En mož gre na večer iz kašče od ognja po vasi gledat. Kar prinese v kufrastem kotlu obilo polukuhanega mesa. Z veseljem ga pozdravimo. Lastnik pa priteče za njim in hoče svoj kotel nazaj. Bil je Nemec. Moji Francozje se vzdignejo, mu groze in pravijo: „Ven se poberi!“ Meni se je mož smilil in prosil sem tovarišev, da so mu dali nekoliko, ko je bilo kuhano. Našel sem v letej kašči tudi dolg ženski plašč, ki sem ga drugi dan odel vrhu svoje obleke. Drugi dan smo se zopet greli v neki hiši; ko pa so prišli poljski kmetje in so nas neusmiljeno s palicami premahali in zapodili, se pomešamo zopet na cesto v gnečo. Zdaj pridemo samo štirje kozaki na konjih iz bližnjega gozda. Vrsta se pretrga, nekaj jih je bežalo nazaj, nekaj nas je drlo

naprej, toda nihče se ni ustavljal, ker dasitudi nas je bilo kot listja in trave, ni nobeden imel ničesar v roki, vsi pa smo bili oslabljeni kakor otroci.

Jaz prisopem komaj do neke hiše. Bila je polna Francozov, tako natlačena, da še noter nisem mogel. „Sortez, les cosaques sont ici,“ *) zakričim jaz na pragu. Vse vre ven, zdajci je bila hiša prazna, jaz pa padem pri steni na slamo ter se ne morem nič premakniti. Močno zbolim tisto noč. Kmet me je rad imel, ker sem mu hišo izpraznil francoskih plašljivcev in ker sem Slovan lahko za silo tudi govoril ž njim. Drugo jutro ne morem vstati. Kmet je imel usmiljenje z menoj. Razdelim svoje imetje, kar sem hranil v mošnji, hišnim ljudem, uro pa dam gospodarju spraviti. Precej potem pridejo ruski vojaki, me slečejo in vsega preiščejo. Kar sem še denarja imel, so mi vzeli ti, razen dveh cekinov, ki sta bila v prerezanih luknjah mojega plašča. Ležal sem do svetega večera. Gospodar, dober katoličan, mi da molek, naj bi molil rožni venec, in to me je tako razveselilo, da sem mu dal en cekin. Pri-nese mi za to žganja. Pil sem ga po malih požirkih. Ker sem bil od same slabosti bolan, sem se tako okrepčal, da sem že po božičnem dnevu, ko je neki Saksonec prišel k meni, mogel zopet iti dalje. Gospodar mi je vse silil nazaj; toda vzel sem samo

---

*) „Bežite, kozaki gredo!“

uro, družega nisem maral. Zdaj sva potovala s Saksoncem sama. Čudil se mi je, kako se menim ž njim Nemcem, s Francozom, Poljakom in Rusom. Izpraševal me je vsakovrstne reči, dasiravno je bil ves nadložen, kakor jaz. Z zdihljaji sem mu pravil o svoji ljubi daljni slovenski domovini, on meni o svojih dragih.

Do večera dospeva v veliko litovsko vas. Prošiva prenočišča, pa s strahom so naju odganjali in nama pravili, da pride čez noč mnogo Rusov na stanovanje. „Ako najdejo, da francoske vojake prenočujemo, nam zažgo vas,“ so nama rekli. Star mož se naju tolikanj usmili, da naju zapre v svinjski hlev k ščetinarjem.

Stori se noč. Slišiva, da so prišli Rusi v vas. Strašno je bilo mrzlo v hlevu. Tresla sva se do smrti. Ganiti se nisva upala, ker prasica je grdo zakrulila, če sva se kaj premikala. Bati se nama je bilo, da ne bi po tem groznem renčanju prasičinem Rusi pogledali, kaj je v hlevu. Lehko umeješ, ljubi bralec, da je bila noč grozovito dolga. Proti dnevu se Rusi z bobnanjem, hrupom in hrumom pobero iz vasi; midva se posloviva od negostoljubne hude prasice in greva iz svinjaka. Bila sva vsa trda od mraza, da sva se komaj prestopala. Pobirala sva po tleh drobtine in skorjice kruha, ki so jih raztresli ruski vojaki. Stari Litovec, ki je bil naju dal v svinjak, naju pelje v hišo, da sva se

malo ogrela. Ko sva si toliko opomogla na gorkem, da nisva klepetala z zobmi in trepetala, sva se napotila zopet dalje. Iz hiše stopivši sem videl mlado deklico, ki je kuhan krompir lupila ali „májila“, kakor pravijo Gorenjci. Skočim tja in zagrabim za obličnice, ki jih je metala po tleh, ter jih slastno pojedam. Deklica, videča najino revščino in lakoto, začne jokati. Povsod so dobrosrčni ljudje! Dá nama vsakemu po tri gorke krompirje. Kako veselje, ko sem zopet kaj kuhanega založil v usta! Hvaležen sem ji bil bolj, kakor da bi mi dala kupe zlata.

Kako so me kozaki ujeli, kako me je pa dober oficir oprostil kozaškega ujetništva in kako sem postal prostovoljen ujetnik na Litvi.

S Saksoncem sva potovala dalje. Bila sva zdaj na pruskem Litovskem, ki je pa bilo polno Rusov. Proti večeru naju zagledajo trije kozaki na konjih in precej dirjajo proti nama.

„Zdaj je po nama!“ mi je rekel Saksonec in začel bežati.

„Ne bodi brezumen, prijatelj!“ mu rečem jaz. „Konjem ne utečeva, ko bi bila še tako spočita, nikari ko sva zdelana in trudna!“

Precej so bili pri nama. Jaz, ki nisem hotel bežati, nisem bil tako tepen, čeravno so tudi meni dali „palko kušat“. Saksonca pa, ki je hotel uteči, so topli ti trije sinovi pustinje tako, da so majhno živega pustili. Oba preiščejo, ali imava kaj novcev, in ker nisva imela razen moje ure nič, sva bila še bolj tepena. S sulicami suvaje naju ženo v bližnjo vas. Ker so

videli, da ne moreva hoditi, zapovedo tu nekemu kmetu, naj napreže dva konja. Medtem ko je gospodar naprezal, so nama dovolili stopiti v hišo na gorko. Gospodinja, dobra žena, nama dá malo kruha, ki sva ga lakotno pogoltnila. Na sani nisem mogel zlesti, ker sem bil ves trd od mraza. Pa ne, da bi mi bil kozak pomagal, še sunil me je s tako silo v zatilnik, da sem se zvrnil po vozu in da sta mi um in pamet prešla za nekaj časa. Litovski kmet požene svoja mala konja in dričali smo po sanincu, da so nas kozaki komaj dohajali. Okoli polnočne ure pridemo do ruskega tabora. Bilo je tukaj neštivilno ognjev. Zmečejo naju s sani in kozaki naju ženo mimo več kozaških trum, ki so nama groze palice kazali rekoč: „Vidiš francoskago smirdulaka!“

Pripeljejo naju do stranskega ognja, kjer je sedel ruski oficir med množino drugih bojnikov. Bil je prijaznega obraza in divjim tovarišem čisto nič podoben. Ogovori naju po nemško:

„Kdo sta?“

Moj tovariš reče: „Jaz sem Saksonec, g. oficir!“

„Ti si pa Francoz,“ reče meni častnik.

„Nisem, gospod,“ — mu odgovorim — „jaz sem Ilirec, Avstrijan. Posiljen sem moral na Rusko.“

Nato me pogleda gospod z bistrim očesom, videlo se je, da mi ne verjame. V dokaz, da govorim resnico, mu pokažem latinsko šolsko izpričevalo iz Novega mesta. Ko so me namreč kozaki

preiskavali, so bili vrgli zaničljivo ta papir strani; jaz pa sem se iztegnil in ga bil zopet pobral, in glej: zdaj me je rešil kozaškega ujetništva.

Gospod pregleda namreč moje izpričevalo ter vpraša:

„Odkod si doma?“

Videl sem, da izkuša in sem moško odgovoril: „Iz Kranjskega!“

Dá mi izpričevalo nazaj in reče: „Pojdita v božjem imenu, kamor hočeta!“

Lepo se mu zahvaliva in se precej napotiva po sledu nazaj. Kozaki naju sicer grdo gledajo, videč, da sva prosta, vendar nobeden si ni upal storiti nama kaj žalega, ker so slišali, da naju je častnik izpustil.

Nekoliko časa sva še sledila po snegu, kod so naju tirali. Kmalu pa je burja sneg tako čez pot zamedla, da se ni poznala nobena steza, noben sled. Šla sva s Saksoncem vse vprek. Nevedoč kam da greva, sva zašla zopet na Litovsko.

Proti jutru prideva v neko vas. Greva v prvo hišo, da bi si izprosila kaj jesti; pa gospodar se zadere na naju: „Ek lauko! — poberita se!“ in ko sva oprezovala, naju meni nič tebi nič zaženo ven. Ravno to se nama zgodi pri drugi hiši in po vsej vasi. „Bog se usmili, menda nisem več človek!“ sem javkal jaz, truden, da nisem že mogel nič.

Litovci so se namreč bali, da ne bi prišli Rusi in jim požgali vas, ko bi naju našli notri.

Že je bila tema, ko prideva v drugo vas.

„Jaz bom umrl,“ reče Saksonec.

„Jaz tudi pol dneva ne morem več hoditi,“ pravim jaz.

Zmeniva se torej, da bova posili ostala v prvi hiši; ako naju vržejo ven, pa pojdeva zopet nazaj. Prideva čez prag v izbo in najdeva veliko družino, zlasti dosti žensk. Saksonec leže na klop, jaz pod klop. Litovci naju gledajo, in se jim smiliva; bili so boljši ljudje kot v prvi vasi. Neka mlada deklica zagleda moj zlati prstan, ki ga kozaki niso bili opazili, in kaže nanj: „Mataj šiedo!“ Jaz snamem svoj prstan in ga podarim deklini. S tem sem se jim prikupil, in imeli so usmiljenje z nama. In saj ne bi bili ljudje, ko bi se jim ne smilil človek v osmojeni obleki, skorjastega obraza, sežganih las, suh do kosti, leveče se kože, ozebljih in nepogledno žuljastih nog, kakršna sva bila midva. Dala sva ljudem razumeti, da nama ni moči ne enega koraka storiti in da bi rada tu ostala. Hišni gospodar pokliče vaškega župana, ki je po sreči tolkel malo nemški, da smo se pogovorili, odkod sva doma, in da ne moreva zavoljo slabosti in onemoglosti nikamor dalje. Župan naju potolaži, da na tej cesti niso ne Francozi ne Rusi nobenkrat marširali, in da se nama ni bati; vendar je dejal, da mora vprašati nekega višjega štabnega uradnika, kaj naj počne z nama. Midva siromaka ga prosiva, naj bi

vse dobro uravnal. Drugi dan nama pove, da sva ujetnika, dokler se ne sklene mir. Moj tovariš je bil čevljar in je precej dobil službo; mene pa pošlje župan uro hoda daleč v neko pivovarno, da bi vodo vlekel po štiri ure na dan.

Pridem na odmenjeni kraj k svojemu novemu gospodarju in dobom opravek. Ali kako bodem vodo vlekel, ki sem majhno živ. To je tudi gospodar uvidel in štirinajst dni me je preživel brez dela. Ko vidi, da se mi moči le počasi povračajo, mi dobi družega gospodarja v neki daljni vasi Šaken, v fari Lazdin, deset ur od pruskega mesta Tilzita.

Dobil sem tu na kmetih prav zelo dobrega gospodarja in služil vojaški ujetnik dvajset mesecev. Ker je bil ta moj gospodar popred „črn huzar“ pri Prusih, je znal nemško in je rad govoril z menoj. Sam že dolgo časa bolan, je imel tudi do mene usmiljenje in je zapovedal svoji ženi, da me mora imeti brez dela, dokler ne bom popolnoma ozdravel. Vsak večer se je zbralo mnogo ljudi v hiši. Jaz sem moral praviti po nemško vse svoje dogodbe in nezgode po Ruskem, moj gospodar jih je pa tolmačil litovsko. Radi so me poslušali. Tudi so me izpraševali o mojem domu, ali imam očeta, mater, brate, sestre. Dopovedal sem jim, da sem daleč daleč doli doma, pri spodnjem morju blizu Turškega.

Kako se mi je godilo v bojnem ujetništvu na Litvi. Šege in navade na litovskih kmetih.

Počasi sem se okrepčal. Kotanje po obrazu, kjer so se videle kosti, so se jele zadelovati in zmerom bolj se mi je polnilo lice. Ljudem sem se znal prikupiti od dne do dne bolj. Ker so nekateri, sosedje pruskih Nemcev, znali nemško govoriti, so me lahko razumeli. In ker sem bil jaz voljan se učiti litovskega jezika, da bi mogel tudi z drugimi, zlasti z ženskami in otroki govoriti, so mi posebno fantini radi pripovedovali, kako se tej ali oni reči pravi po litovsko. Znal sem več ali manj štiri poglobitve evropske jezike, to je, slovansko v več narečjih, francosko, laško in nemško. Pa mi vendar to znanje ni nič pomagalo pri uku litovskega, ker ima ta jezik kar bode komu mojih bralcev znano, svoje korenine in besede, drugim jezikom popolnoma nepodobne. Toda jaz sem bil umne glave, hotel sem se jeziku naučiti in kmalu sem se navadil toliko, da sem mogel kramljati s fanti in dekleti.

Ker sem bil že od mladega vesele nature, sem znal tudi veselim Litovcem marsikaj povedati, kar jih je pripravilo v smeh, in radi so kramljali z menoj, ko smo šli k bližnji cerkvi k božji službi. Zakaj, dasitudi so bili tu luteranje in niso imeli maše, sem hodil vendar ob nedeljah ž njimi v cerkev. Oni so Boga častili po svoje, jaz pa sem ga molil, kakor me je učila katoliška mati, in sem si mislil, saj je Bog povsod, tudi v luteranski cerkvi.

Vina tukaj ni; pijo le žganje. Jaz sem tudi časih v litovski deželi prepijal. To pa se je zgodilo le zato, da sem si pridobil in ohranil prijaznost, zlasti pa izprva, ko sem se bal, da me ne bi izdali gosposki, ki bi me bila gnala v ostrejšo ujetništvo, v sredino ruske dežele. Pa to je bila prazna skrb, kakor sem kmalu uvidel, ko sem bolje spoznal dobrotni značaj tamošnjega ljudstva. Šli smo neko nedeljo vsi vaški fantje v krčmo. Jaz dam za en bokal rženega žganja in ponudim posodo svojemu najboljšemu prijatelju, naj ga deli okrog. On mi reče, da je taka navada med njimi, da mora sam deliti in natakati, kdor plača. Dal sem piti po kranjski navadi vsakemu, kdor je bil v hiši. Potem dam še za en bokal in dobro točim dekličem in fantinom. Ko smo šli domov, so me svarili in rekli, da ni bilo še takega slišati; prihodnjo nedeljo pa je vse po fari vedelo, da sem dal za dva bokala. Tukaj so ljudje trezni, ne najdeš takega prepiranja

in pijančevanja brez konca in kraja kakor pri nas. Pijo po malem, pripijo se malokdaj. Ko smo šli iz cerkve, so me izpraševali karsibodi, na primer: „Endrisos, ar tu toli nomie esi? — Andrejec, ali si daleč doma?“ Jaz sem jim odgovarjal: „Pas kitos mares. — Pri spodnjem morju.“

Proti koncu zime umrje moj gospodar in pri tej priliki sem mogel opazovati litovske navade pri mrliču. Vsaka vas ima svoje pokopališče. Drugi dan gremo trije jamo kopat. Zemlja je bila tu pet čevljev globoko zmrzla in kakor z belo sipo potresena, težko je bilo jamo kopati. Pridemo domov, zakoljemo velikega vola in ga razsekamo na male kose. Ko mrlič leži, pridejo dekliči in fantini v vas in igrajo nedolžne igre. Potem je bil pogreb. Preden denejo mrliča v krsto in preden ga pogreznejo v grob, ga poljubijo vsi znanci in sorodniki še enkrat. Kadar ga devljejo v grob, hodi siva stara ženska med ljudstvom okrog in vpije nekaj čudnih besedi, pogrebniiki vpijejo ž njo in jokajo. Vse ljudstvo poje z duhovnikom Davidove psalme. Prišedši domov, denejo razmesarjenega vola kuhat v velik kotel in pridenejo čez nekaj časa še kislega zelja k mesu. Potlej pa pokličejo vso vas na gosti. Vsak vaščan prinese s seboj stolček, in sosedje sedejo po vrsti v hiši. Po dolgih stolah razlože kuhano meso in zelje, poleg tega velikanske ržene hlebe in žlice. Nožek pa mora prinesiti vsak s seboj. Za pijačo

imajo žganje, gospodinja pa še posebe deli doma napravljenega piva, kolikor ga kdo hoče.

Med prazniki imajo Veliki petek za največji dan v letu. O Kresu, o Božiču in o Veliki noči tri dni nič ne delajo. Te dni hodijo vaški možje od hiše do hiše. Gospodinja jih čaka pri vsaki hiši že pri vratih z žganjem, gospodar pa pri mizi z domačim pivom in kruhom. Pijo in se dolgo pomenkovajo. Pripeti se tudi časih ob takih prilikah, da se kdo prepije. Vendar se nikdar ne sliši o kakem tepežu in o drugih sirovostih, ki se — Bog pomagaj! — skoraj zmerom gode pri nas, kjer si ljudje precej silijo v lase, ako so videli le malo vina. Pijanem fantinom sem jaz napravil marsikatero kranjsko nagajivo šalo, da so se drugi smejali. Vendar mi ni nikdar nobeden zameril. Ljudje tam razumevajo šalo in se ne prepirajo radi.

Tudi so tako delavni, da se skrij pred njimi marsikateri narod. Ženske pripravljajo pozimi volno za prejo, deklice tkó, moški pa peljejo v stope, da se naredi sukno. Matere in hčere odjemljejo boljšo volno, jo pobarvajo in si stko pisana nedeljska oblačila. Za obleko se torej preskrbe doma, ni jim treba denarja izdajati. Vsak moški si naredi po trinajst parov opank na leto. Poleti dene namreč lipovega lubja pod streho, da se posuši; pozimi ga zmoči, splete koške na noge, pozimi jih prevleče s suknom, poleti pa s platnom, ter pridrgne to na

nogo z motvozjo in ga nikdar ne zebe. Ker je tam mraz dokaj hujši kot pri nas, bi vsi ozebli, ko bi ne imeli tega obutala.

Ker torej ne potrebujejo denarja, ga imajo tudi malo in dobodo malo. Za voz rži, ki smo jo peljali v mesto Tilzit, smo dobili lajto soli. Na potu nismo nič napravili, ker smo po litovsko imeli s seboj suho gosje meso in kruh.

Žito smo poleti kosili. Ne žanje ga tu nihče, ker še srpov nimajo. Vsek kosec, ki s podvezanim kosjem tako maha, da se odkošeno žito rahlo naslanja na stoječe, ima po eno žensko za seboj, ki nakošeno žito hitro pobira, k nogam ali pripognjena v ogib stiska in s preveslom veže v snopje. Tudi kozolcev nimajo, ampak po deset snopov postavijo čez razbor pokonci. V treh dneh je suho. Dežela je posebno bogata rži, pšenice in ječmena.

Mlačev se začne šele pozimi, to je septembra in oktobra meseca. Tačas mora vsakdo o polnoči vstati in iti mlatit. Vsi enako jedo, vsi enako delajo, moški in ženske. Omlatijo do dne po kakih osem nasadov; klasje obračajo v sredo; po ritovju pretepajo možje, po drugi strani za njimi pa žene. Zjutraj se gredo po vsakdanji navadi umit in svoje dolge lase počesat, potem pa po drugih delih.

Po delu čaka mlatičev tolsto kosilo, ki ga je gospodinja pripravila. Ljubijo zabeljeno jed. Čeravno niso litovski prasci tako rejeni, kakor naši, pa jih

zakoljejo mnogo za dom in jim ne manjka slanine in mesa. Tudi gosi rede; jeseni jih nekaj pokoljejo in posuše ter imajo vse za domačo reč.

Ni jim treba toliko pri delu trpeti, kakor pri nas trpi nekateri kmet, zato ker delajo vse polagoma in po lepem redu in pa vsi vse.

Jaz sem se vdal v vse, za vsako delo sem prijel, radi so me poučili, kako se naj obračam. Kmalu me je poznal vsak otrok v vasi in vpil za menoj: „Endrisos!“ Pogrešal nisem ničesar, ne jesti, ne piti, ne prijateljev. Ali vendar nisem bil zadovoljen, nisem bil srečen, ker sem bil na tujem, daleč daleč od ljube domovine.

Kdor pravi, da je človek povsod doma, kjer se dobro ima, ta se moti, ali pa nima srca.

Kolikokrat sem v večernem mraku s polja se vračaje obmolknil v veseli družini, ker sem se domislil na dom! Bodem li še kdaj videl ljube dole in jarke, kjer stoji očetova hiša, kjer stanuje mati z brati in sestrami? Taki zdihljaji so mi puhteli iz globočine srca in solza za solzo mi je zalivala oko; odgovarjati pa nisem mogel.

Na večer so se vašcanje dostikrat zbirali v kaki hiši. Jaz sem šel tudi med nje. Igrali so marsikake igre, ali pa so mene izpraševali, kako je kaj pri nas, kakšni so naši ljudje, naša dežela. Jaz sem pravil na daljnem tujem o lepoti svoje slovenske domovine.

14.

Kako sem se vrnil domov. Sklep.

Dvajset mesecev je preteklo, kar sem bil na litavskih kmetih. Lehko bi ušel in se napotil v domovino, ali zastonj bi mi bilo upati, brez postavnega privoljenja kakor tujec romati čez tujino; mnogo dežel me je ločilo od doma. Moral sem torej čakati, da se sklene mir, da mi dovoli in pomaga vlada.

V kratkem času, kar sem bil jaz s Kranjskega, pa do zdaj, se je bilo državno razmerje v Evropi zelo izpremenilo. Rusija in njena zima je bila Napoleona vrgla z vrhunca, iznad katerega je zapovedoval Evropi, in čigar mogočni glas je bil gnal tudi mene daleč na tuje v orožje. Vsi večji in manjši vladarji so se bili zvezali zoper njega, zato je bilo sklenjeno, bojne ujetnike z Ruskega poslati na dom.

Proti jeseni 1814. leta je prišlo do okrajnega predstojnika bližnje gosposke zame privoljenje, da

smem po svoji volji potovati domov. Povedano mi je bilo, naj grem na Kraljevec, tam naj se oglasim v zbirališčni hiši; kaj se bode dalje zgodilo z menoj, to se mi bode povedalo tam.

Kako bi popisal svoje veselje!

Zdaj začnem jemati slovo od svojih Litovcev. Solze so mi stopile v oči, ko sem po ondukajšnji navadi pri slovesu vsakega človeka poljubil in ko sem videl, kako so me radi imeli ti dobri ljudje. Fantinje so se zbirali na vasi okoli mene, deklice so me ljubo pogledovale, gospodinje mi tlačile v malho slanine in suhega mesa za popotnico.

„Bog vas obvaruj za vselej!“ sem rekel in s solznim očesom zapustil vas ter se napotil proti Kraljevcu.

Dvajset milj do imenovanega mesta sem hodil čisto sam. Vendar sem bil nagel in lehkonog, če sem pomislil, da grem domov, da sem prost!

V Kraljevcu najdem v zbiralni hiši kakih dvesto mož Francozov, ki so bili, kakor jaz, dozdej ujetniki okrog in okrog po Ruskem in Pruskem. Precej drugi dan marširamo dalje. Premišljal sem po potu svojo dozdanjo usodo in sem moral Boga hvaliti, da mi je zmerom pomagal, da me ni zapustil tudi v največjih nadlogah. Kako lahko bi se mi bilo v vretju na ledenem potu izpodletelo in bi me bili pohodili; kako lahko bi bil od lakote umrl ali

zmrznil, kakor tisoč in tisoč mojih tovarišev! In vendar mi je bil večni Bog milostljiv!

Gremo na Marienburg, Gdansko, Stari grad, Berolin, Branibor, Vitemberg (kjer je Martin Lutrov grob), Lipsko. Tukaj je bil transport razdeljen. Francozje so se obrnili proti Renu, drugi proti Magdeburgu, jaz in neki mlad Hrvat pa sva jo mahala na Vurčen in Draždane. Tukaj sem dobil poslednji denar. Potem sva šla čez Kulm, Toplice in Prago na Češkem. Od Prage dalje nisem imel nobene dnevne plače, in denar mi je bil pošel. V Pragi sva se bila sicer še zglasila, ali gospoda so nama rekli, da francoskim vojakom nič ne dajo. Mene je sicer malo jeza zgrabila, češ, ali sem jaz kriv, da sem moral na Rusko s Francozi; Bog ve, kako bi bil rad ostal doma! Vendar vse to ni nič pomagalo, moral sem molčati. Še enkrat me je nadloga pograbila za vrat. Morala sva namreč s Hrvatičem prositi in brnjati od Prage doli po Češkem in čez Štajersko vsak do svoje domovine in dvajset dni opravljati beraški posel.

Bilo je 9. marca 1815. leta zvečer, ko pridem ves razcapan, lačen in truden domov. Kdo bi popisoval, kaj sem čutil, ko sem od daleč zagledal svojo rojstno hišo, ko sem videl kraj, kjer najdem zopet svoje ljube! Pa ni sreče brez nesreče, ne ene kupice veselja ne da Bog piti človeku na tem svetu, da mu je ne bi namešal s pelinom in grenkoto.

To sem tudi jaz moral izkusiti in zvedeti. Očeta sem namreč našel — na smrtni postelji. Komaj so se me domači v prvem veselju nagledali in se razstopili od mene, ko me vprašajo, kje je Anton, moj brat. In zopet sem jim moral samo žalostne reči naznanjati, da je najbrže zmrznil v moskovski deželi.

Namesto veselja je bil v hiši jok. Domači so jokali za Antonom, jaz za očetom, ki so le še mene čakali in poročila žalostne smrti svojega družega sina, da so potem — umrli.

Sosedje so se zbirali okoli mene in poslušali moje pripovedi o strahovitih dogodbah, ki sem jih doživel; najbolj pa me je vpraševal žalostni sosed Zupančič, ki je izgubil dva sina, moja tovariša. Do malega sem mu moral povedati, kako se jima je hudo godilo in kako sem ju videl poslednjič.

Pozneje sem dobil službo v Ljubljani pri vojnemu komisarju Raharju, vendar že eno leto potlej grem domov, potegnem doto in se oženim. Dobim dobro ženico in vzamem hišo pri cesti v najem, vzamem vina na upanje in začnem krčmariti. Imel sem srečo. Začel sem bil tudi barantati z ježicami. Prvo leto sem imel sto goldinarjev dobička, in leto za letom mi je rasel kapital po sreči. V moji krčmi je bilo zmerom dosti ljudi. Prijel sem se tudi čebelarstva in nobene kupčije nisem začel po nesreči.

Leta 1825. kupim svojo domačijo ter sezidam lepo poslopje, ki me je stalo tritisočtristo goldinarjev gotovega denarja.

Imel sem sedmero otrok. Ker sem se bil sam prepričal, kako je dobro, če človek kaj ve, sem jih dajal v šolo vse do tretjega razreda. Eden je padel v Komorni vojak, drugi so še živi in so tako in tako preskrbljeni.

Po smrti moje žene pa me je sreča pustila, in zdaj stanujem v Zatičini, star, nadložen, nimam in ne morem družega kot čebele komandirati, ki so mi na stare dni skoraj edino veselje. Ker rad pripovedujem o Ruskem in o Napoleonu, mi pravijo ljudje: „stari Ruski“.

Mislim, da se težko dobi Slovenec moje starosti, ki bi bil toliko prebil, če mi ne zamerite, da se pohvalim. Služil sem dva cesarja, prebil dve ujetništvu, prehodil šestintrideset dežel, premarširal tristosedeminosemdeset maršev, pretrpel neizrečeno moskovsko zimo in lakoto, pustil tristetisoč tovarišev in svojega brata na Ruskem v snegu, ob sirovi hrani živel, od kozakov bil ujet: po vsem tem mi je bil Bog dal srečo in šele zdaj me je nekoliko degradiral. Imam samo po deset krajcarjev na dan.

Ne morem delati, ne morem hoditi, moč me je zapustila, naduha me tare. In kdo mi je te slabosti kriv? Kdo drugi, kakor ti, Bonaparte Napoleon, moj strah, trepet vse Evrope, ki si me tiral in gonil

po svetu, ki si pomoril milijone ljudi v gospodovem vinogradu, odpravljaj praznike, preganjal papeža, kralje in oblastnike spravljaj pod svoje noge! Zato si pa dobil plačilo, da si segnil na otoku Sv. Helene. Adieu au revoir! Kmalu, kmalu bo prišla bela smrt po me in se morda drugič vidiva tam, kjer bomo vsi enaki.

Ti pa, ljubi mladi Slovenec, če boš našel, da so moji spomini dolgočasni in pomanjkljivi, vedi, da sem jih pisal v šestinsedemdesetem letu svoje dobe, in dasiravno sem povedal vse le povrhu ter še mnogo izpustil, sem jih pisal celo zimo, ker moja roka je že okorna. Z Bogom!

Pripomenek.

Opravičiti se mi je tukaj, zakaj sem Pajkove „Spomine starega Slovenca“ vzel med Jurčičeve spise.

Sedanji župnijski upravitelj v Trziču, častiti gospod Fr. Špendal, rojak, sošolec in prijatelj Jurčičev, je seznanil našega pisatelja, takrat še gimnazijskega dijaka, s svojim dedom Andrejem Pajkom. Kakor sploh z vsemi kmetskimi originali v zatiškem okraju, tako je Jurčič v mladih letih posebno rad občeval z zgovornim starim Pajkom; večkrat sta se shajala na Špendalovem domu, „pri Tičku“ na Polju, kjer je bila omožena še zdaj živeča hči Pajkova, Marija; časih je Jurčič obiskal Pajka tudi v Zatičini.

Živo so zanimali mladega Jurčiča usodepolni dogodki, ki jih je stari Pajk pripovedoval iz svojega življenja; zato ga naprosi, naj spiše svoje spomine. Pajk res sede ter v svojem šestinsedemdesetem letu napiše 121 strani v osmerki obsèžen rokopis v slovenskem jeziku, a z nemškim naslovom: „Lebensbeschreibung des Feldwebels Andreas Pajk von Pösendorf“.

Jurčič je v Pajkovem rokopisu popravil slovniške in tudi nekatere zgodovinske napake, uredil gradivo ter nanovo prepisal in poslal Pajkove spomine „Družbi sv. Mohorja“, ki jih je natisnila v XII. zvezku „Slovenskih Večernic“ l. 1865. Sploh je Jurčičeva zasluga, da je dal te spomine tiskat.

Č. g. Fr. Špendal, čigar lastnina je zdaj Pajkov rokopis, je bil tako prijazen, da mi ga je poslal v porabo. Videl sem iz njega, da Jurčič v „Spominih starega Slovenca“ ni ničesar svojega pridejal, ampak da je mnogo stvari izpustil; toda oblika, ki so „Spomini“ zagledali v njej beli dan, ta je vsa Jurčičeva, tako da se smejo „Spomini“ imenovati skupno delo Pajkovo in Jurčičevo. To je priznal Jurčič sam s tem, da je polovico nagrade, ki mu jo je bila poslala „Družba sv. Mohorja“, odštel Andreju Pajku.

Andrej Pajk je umrl 8. decembra 1871. leta v Zatičini; tedaj je učakal redko starost 82 let. Do svoje sive starosti je ohranil veselje do francoskega jezika, ki ga je posebno gladko, dasi ne slovniško pravilno govoril. Večkrat je v poznih letih prebiral še francosko slovnico, in ko ga je njegova hči Marija vprašala, čemu li se star mož ukvarja s francoščino, je rekel: „Ravno tako se mi zdi, kakor bi se s Francozi kregal“. Izmed njegovih otrok jih živi še četvero: Marija, omožena Špendalova, na Polju; Andrej, posestnik v Zatičini; Alojzij, krčmar na Hudem; in Jožef, čevljar v Višnji gori.

Te črtice o pokojnem Pajku sta mi povedala č. g. Fr. Špendal v Tržiču in g. Aleksander Hudovernik v Zatičini. Oba lepo zahvaljujem za njiju prijaznost.

V Ljubljani, 1884.

Fr. Levec.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000421857

